KAYIP KÜLTÜRLER

DİGOR'UN TARİHİ

(Dîroka Dîgor'e)

Abdurrahman Kılıç
İbrahim Mutlu - Abdurrahman Ada

günce yayınları

DİGOR'UN TARİHİ

DÎROKA DÎGOR'Ê

KAYIP KÜLTÜRLER

1.KITAP

Abdurrahman KILIÇ
İbrahim MUTLU
Abdurrahman ADA

Günce Yayınları: 63
Weşanên Rojane:1
Bilimsel Araştırma Dizisi :1
1.Baskı: 2015
DİGOR'UN TARİHİ
DÎROKA DÎGOR'Ê
1.Kitap
Abdurrahman KILIÇ,
İbrahim MUTLU,
Abdurrahman ADA
Yayına hazırlık: Günce Yayınları
Kapak Baskı Cilt.....
Matbaa:
Matbaa sertifika no:
Yayıncı sertifika No:
ISBN No:
gunceyayinlari@gmail.com
akiliç951@gmail.com
abdurrahman.ada@hotmail.com
mutlu.ibrahim_@hotmail.com

Bu çalışma, 14 Ağustos 1993'de Digor'da devlet güçlerince katledilen canlarımızın aziz hatıralarına ithaf edilmiştir

Bu çalışmanın hazırlık sürecinde gönüllü desteği, yol gösterici önerileriyle katkı sunan değerli dostumuz yazar Av. Mahmut Alınak'a, Av. Muzaffer Kutay'a, ünlü Kürt yazar çevirmen Temur'ê Xelilê ve kitabın ortaya çıkarılmasında emeği geçen tüm dostlara teşekkür ederiz.

Abdurrahman KILIÇ

1951 de Kars Digor Bazarcıx (Dağpınar) Köyü'nde. dünyaya geldi. İlkokulu köyünde okudu. Küçük yaşta İstanbul'a yerleşen Kılıç Zeytinburnu İhsan Mermerci Ortaokulu'nu bitirdikten sonra Beyoğlu Atatürk Erkek Lisesi' (Atatürk Akşam Lisesi) ni bitirdi. İngilizce kültür merkezlerinde dil eğitimine devam etti çeşitli çevirileri, sahibi olduğu Günce Yayınları'nda yayınlanmıştır. 12 Eylül faşist darbesinde cezaevinde yayıncılıktan hapis yattı. 12 Eylül faşist askeri darbesinde yayıncılıktan 37 yılla yargılandı 43 ay hapis yattı. 1986 yılında cezaevinde çıktı. Cezaevindeyken yayınevi'nin 8 ton (58000 adet) kitaplarına sıkıyönetim tarafından elkonuldu. Askeri mahkemeler görevsizlikle sivil mahkemeye gönderse de bu mahkeme mevcut statükoyu korumak için (yasak olmamasına rağmen) müsaderesine (el konmasına) karar verdi.

İbrahim Mutlu

18.04.1955 Digor Arpalı Köyü'nde dünyaya geldi. Köyünde o dönem okul olmadığından ilkokulu Erzurum Pasinler, Digor Başköy ve Kars merkezine bağlı Vezinköy (Ölçülü) de okudu Ortaokul ve liseyi Kars Alpaslan Lisesi'nde 1974 de bitirdi.1974'de Ankara Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Mali Bilimler bölümünde mezun oldu. Aynı zamanda Bayındırlık Bakanlığına bağlı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı 1979 Şubat ayında mezun oldu. Aynı yıl tayini Kars Bayındırlık İl Müdürlüğü'ne alındı Malum 12 Eylül 1980 faşist darbesinde herkes gibi o da nasibini aldı. Sıkıyönetim kararıyla Kırklareli'ne sürgün edildi. Bu arada kısa

dönem askerlikten sonra istifa etti 1983 yılından bu güne kadar Kadıköy'de serbest muhasebeci ve mali müşavir olarak çalışmaktadır.

ABDURRAHMAN ADA

1959'da Kars Digor Başköy Köyü'nde doğdu. kendi köyünde İlkokul'u bitirdı. Ortaokul'u Iğdır Tuzluca'da okudu. Digor Lisesi'ni bitirdi. Yüksek öğrenimini Kars Dede Korkut Eğitim Enstitüsü'nde tamamladı.

İlk görev yeri Rize Pazar Akbucak İlkokulu'nda sınıf öğretmenliğine başladı. Bu okulda 1979 yılından başlayarak 1982 yılına kadar devam etti. Rotasyon atamasıyla 1983 yılında Iğdır Aralık Hacıağa İlkokulu'na atandı. 1985 yılına kadar bu okulda görev yaptı. Tekrar rotasyon atamasıyla 1985 yılında İstanbul Eminönü Beyazıt İlkokulu'nda öğretmenliğe devam etti.

Bu arada 1980 askeri faşist cuntası tarafından bir buçuk yıl ceza aldı. Ceza yetmiyormuş gibi öğretmenlikten men edildi.

Cezaevinden çıktıktan sonra bir otomotiv fabrikasında personel memuru olarak işe başladı. Bu işyerinde 1998 yılında istifa ederek ticari hayata başladı edebiyatla olan bağını hiç koparmadı. Mümkün mertebe ulusal ve uluslararası edebi şahsiyetleri ve akımları fırsat buldukça takip etti. Bazı yerel gazetelerde makaleler yazdı. Edebiyat dergilerinde öyküleri ve şiirleri yayınlandı.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
İlçemiz Digor'un tarihi 13
İlçemizin doğal durumu 14
Bitki örtüsü ve iklim 16
İlçede yaşam şekli 17
İlçede devlet kurumları 17
İlçenin genel turizm yerleri 18
Ulaşım durumu ve iletişim 19
Digor'un köyleri 19
Serhat bölgesinin tarihsel önemi 21
XX.Yüzyıl başlarına kadar Digor'un ermeni köyleri şunlardır: 25
Khtzkonk (Beş Kilise) 25
Tekor Kilisesi 27
Nakhijevan (Kocaköy) Kilisesi 29
Kozluca Kilisesi (Bagnayr ve Manastırı) 30
Büyük Kozluca Kilisesi 30
Magazberd Kalesi 31
Zibinî (Varlı) Kilisesi 32
Alaman (Alem) Kilisesi 33
Agarak (Ekrek) Kilisesi 33
Bagaran (Pakran) Kilittaş Kilisesi 35
Müren veya Mren (Karabağ) Kilisesi 39
Tarihi zengin bir taşra 41
Bir sanat eseri 42
İşgal ve terk etme 43
Acil durum 45

Müren niçin kurtarılmalı 46
İlk Kürt Radyosu 46
Coğrafyamızda kültürel soykırım 50
Anadilinde eğitimin önemi 51
Bize nefes olup ışık tutan Sovyet Kürtleri 55
Kürtler'de edebiyat 57
Dilin kültürel varlığı 60
Dilde çok kültürlülük olgusu 62
Anadilinde eğitim sorunu 64
Cumhuriyet döneminde anadil sorunu 67
Kürtçe'de konuşma dili ve bazı sözcükler 68
Tarihte Medlerin yeri 72
Kürt edebiyatında Erebê Şemo 74
Sılemane Bafille 80
Yöremizde mizah Kalo'nun mahkemesi 90
Gazeteyi tersten okuyan adam 91
Siso'nun oğlu Neso ali okulu'nda 91
Memê ez çı bêjım 93
Heso çıma mırıye? 93
Başköy'lünün Neso'ye Siso'ya evlilik nasihatı 94
Goşt herame, don helale 94
Apo tû çıdıki? 95
Çend gotinên mezina 96
Barışa kaç var? 98
Lawıko 99
Arsız'a methiye 99
Çocukluk yurduma 100

Dengbejler 100
Acı hep gerçeğimiz oldu 101
Konuşmuyorsun diyorlar 101
Dem nasekine 101
Rêza gundan 102
Zerî dibê'ne: 102
Amojna Şerenaz 104
Adalet-Dad 107
Metropollerde sivil inisiyatif ve dernekleşme 109
Türkiye'nin siyasi ve ekonomik durumuna bakış 112
Digor katliamını Av. Mahmut Almak'a sorduk 115
Ümmetçilik ve Kürt sorunu 121
Ümmetçilik ve milliyetçilik 122
Kendimiz seçmiyoruz 123
Ahmedê Xanî hayatı, eserleri, türbesi, Mem û Zîn 125
Ehmedê Xanî'nin hayatı 125
Türbesi 129
Ehmedê Xanî'nin eserleri 132
Nûbara biçukan (1683) 132
Eqida imanê (1687) (imanın şartları) 134
Mem û Zîn (1695) 135
Mem û Zîn eserinin tanıtımı 136
Mem bı Dîcle'ra dı peyîve: Mem'ın Dicle'ye seslenişi 142
Zîn bı fındêra dı peyîve: Zîn muma sesleniyor 143
Digor'a hasret 145
Yağlıca'nın doruğunda Kafkasya'yı izlemek 146
Av.Muzafer Kutay Digor Belediye'sini anlatıyor 149

3- Mart 2014 sonu Digor Belediyesi'nin durumu? 150
4-Özellikle kamuoyunda bilinen "devlet baskısının" Digor'a yansıması 152
5-Önümüzdeki dönemde Digor için düşünülenler. 152
Kurdê dîroka medreseyên Kurdî 154
Şikestina medreseyên Kurdî 159
Di medreseyên Kurda de welatparêzî 160
Radyo'ya Kurdî ya Rewanê bı mîlyonan Kurd hışyar kır 163
Rojnama Kurdî ya here jîyan direj "Rya Teze" 170
Digor fotoğrafları 179
Kaynakça 190

ÖNSÖZ

Değerli Okurlar,

Uzun bir zamandır, Digor'umuza ait bugüne kadar gerek yazılı gerekse görsel anlamda tanıtılacak herhangi bir kaynak ve yayının olmadığını düşünerek bir nebze de olsa ilçemize ait tarih ve kültürümüzü genç kuşaklara aktarmak amacıyla olanaksızlıklara rağmen siz sayın okurlarımıza sunmak üzere bu kitabı ele aldık. Uzun tartışmalar sonucu elimizdeki belgelerle bir araya geldik. Bu anlamda ilçemize ait büyük bir eksikliği gidermek istedik, bu eksik ve kusurların bizlere ait olduğunu sizlerin hoşgörünüze bırakıyoruz. Mezopotamya'nın bir parçası olan ve Kafkasya coğrafyasında olması, Medya Krallığı, Pers İmparatorluğu'nun burada hayat bulması Digor'un kadim bir tarihe sahip olduğunu ortaya koyuyor. Oysa; resmi tarihe bakıldığında "*Digor'un 1890 yılından önce kesin bir tarihi bilinmiyor*" denilmektedir. Söylemekte büyük yarar vardır. Tarihçilere göre bu bölgede çeşitli uygarlıkların 5000 yıllık tarihi bulguları mevcuttur. Tabii ki hedeflenen resmi tarihe göre kültür ve tarih jenosididir. Oysa Tekor Kilisesinden adını alan Digor (Tekor)'un tarihi bu tarihi kilisenin tarihi kadar eskidir. Ermeni mimarisini ve tarihini irdelediğimizde bu kilisenin yapımı ve Tekor Köyü'nün kuruluşu (sonradan Digor'a dönüşen) 480'li yıllara dayanıyor, başka bir deyimle 5.yy'a tekabül ediyor.

Resmi tarihe baktığımızda coğrafyamızda yaşıyan medeniyet ve kültürlerin red ve inkar edildiğ[illegible] inkar bizi kendi tarihimizi ve kültürümüzü tanımaya sevketti. Evet asırlardır bu bölgede insan yaşamı devam etmekte, ama resmi tarihin inkar, imha asimilasyon ve yasaklarından dolayı yörede ya-

şamını geçirmiş halkların özellikle Serhat yöresinin kadim halkları olan Ermeni ve Kürtlere ait yazılı kaynakların yabancı ülkelerin o dönem egemen olan Rus ve Ermeni tarihçilerin bilimsel çalışmaları bu halklara ait sanatsal ve edebi eserlerin fazlasıyla oduğu bilinmektedir ancak sözlü anlatımla kültürel varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bir kaç edebiyatçı ve tarihçi dışında toplumda yazma eylemi de zayıf kalmıştır. Dilden dile aktarılan sözlü anlatımlar da olmasaydı çeşitli medeniyetlere beşiklik yapmış olan bu kadim coğrafyanın parçası olan Digor'umuza ait tarihsel değerleri olan eserler, günümüze kadar devletler tarafında yok sayılmıştır.

Sözlü anlatım yazılı anlatıma evrilmediği zaman "*tarih tarih olmaktan çıkar*", "*kültür kültür olmaktan çıkar*". Bunun bilincinde olan bizler unutulmaya direnmek için bölgemizle ilgili yazılı bir kaynak çıkarmak, bize aitmiş gibi olan yalan ve inkara dayalı tarihin önüne geçmek için bu çalışmayı zorunlu bir görev olarak hissettik. Bir de sözlü anlatımları güçlü olan büyüklerimizle yeni nesil gençlerimiz arasında köprü görevi yaparak sözlü tarihimizi yazılı tarihe çevirmeye çalıştık.

Digor tarihinde bir ilk olan, metropllerde yaşıyan Digorlu hemşerilerimizin "*Digor Kültür Platformu*" adı altında oluşturdukları sportif ve kültürel faaliyetleri sürdüren gençlerimizin kaynaşması ve yöremize ait tarih ve kültürümüzün kısa sürede Digor'lu gençler arasınada tüm halka hitap eden şölen geceleri metropollerdeki Digor'lular arasında hem bir dayanışma, kaynaşma hem de heyecan ve umut yarattı. Bu dayanışmayı ve heyecanı her zaman canlı tutmak Digor kültürünü ve tarihini kalıcı kılmak için bize düşen sorumluluk bu çalışmamızı yazıyla, yayınlıyarak yaşatmak için bir çalışma

başlatmaya karar verdik. Özellikle niyetimizi belirttiğimizde gencecik bakışlarda ışıltılar oluştu. Hem bir ilki başaran bu gençlere omuz vermek için hem de yöremizin tarihsel ve kültürel özelliklerini kalıcı kılmak için "*Dîroka Dîgor'ê*" "*Digor 'un Tarihi*" ismiyle yeni bir kitap yayınlamaya karar verdik.

Yöremizde özellikle yayın anlamında ilk kez böyle bir girişime imza atıyoruz. Şevkle, heyecanla ve doğduğumuz topraklara minnet borcumuzu ödemek zorunda olduğumuz bilinciyle işlenmemiş tarihimizi işlemek, red ve inkarın önüne bir nebze olsun geçmek, tartışmaya açıp doğruları ortaya koymak istedik.

Değerli okurlar; Bu işe başlarken tamamen gönüllülük esasına dayalı bir inançla üç kişi ile başladık. İşin garip tarafı Digor'un kültürel yapısı, tarihi özelliği ile ilgili başvurulacak kaynak da yoktu. Kars'la ilgili ne kadar kaynak bulduysak, Digor'la ilgili sadece bir kaç cümle ile geçiştirilmiş zayıf cümleler dışında hiç bir bilgi kaynağına ulaşamadık. Tuğlalar kalınlığında ansiklopediler, tanıtım kitapları vs. kaynaklara baş vurduğumuzda hepsinin ortak paydası olan cümle "ilçenin tarihi hakkında fazla bir bilginin bulunamamasıydı" cümleleri vardı. Bunları görünce komşu ülke kaynaklarından faydalanalım düşüncesi bizde oluştu, karşımıza bizi aydınlatacak yığınla bilgiye ulaştık. Hem yöremizin tarihini kendimiz öğrendik, hemde bu bilgileri sizinle paylaşmak istedik.

Bu çalışmamızın ana amacı yörenin tarihi, kültürel, edebi yapısı, gelenek ve göreneklerini tanıtıp, siyasal ve coğrafik, durumu ile igili konuları irdelemek ağırlıklı olacaktır. Özellikle yöremizde Kürtçe üzerindeki dil asimilasyonunun önüne geçmek için "*dilimizin literatürüne"* ağırlık vereceğiz. Anadilinde eğitimi bir hak olarak görüyoruz, tartışma konusu

bile yapılamaz diye düşünüyoruz. Digor yöresinde iz bırakan uygarlıkları yeniden irdeleyeceğiz. Dünya edebiyatında, adını altın harflerle yazdırmış Digor'lu edebi ve düşün kahramanlarını bundan sonraki ikinci kitapta tanıtacağız. Ama bir çok Digor'lunun ilgisini yöremizdeki sözlü anlatımın zenginliğini ölümsüzleştirmek için yazılı anlatımla aktarmaya çalışacağız. Saklı kalan kavramları, konuları edebileştireceğiz. Dengbejlerimizi, stranbejlerimizi, çiroklarımızı, helbestlerimizi, fıkralarımızı aktarmaya çalışacağız. Kısaca yöresel bir tanıtım amacımız olsa da esas amacımız kültürümüzü evrensel kültürle kaynaştırıp, tanıştırmak temel amacımız olacaktır. Digor'un dünyanın bir parçası olduğunu dünyaya yeni gerçeklerle hissettireceğiz.

Digor insanının yabancılaşmasına, buradaki tarihin çarpıtılmasına, kültürün yozlaşmasına, doğanın tahribatına, çevrenin kirletilmesine ve ayrıca her türlü gericiliğe ve ayırımcılığa karşı mücadele veren yaratıcı ve kavratıcı "*ekolojik ve demokratik*", "*devrimci*" bir bakış açısını ortaya koymayı hedefliyoruz.

Sonuç olarak; Digor'un tarihsel geçmişi, ekonomik, sosyal, kültürel, nesnel durumunu ortaya çıkarmak amacıyla bir araya gelen bizler tarihsel görevimiz gereği böyle bir çalışmayı ortaya koyduk. Umarız ki bu çalışmamız daha detaylı çalışmalara bir başlangıç olur. Yine de, eksik ve hatalarımız mutlaka vardır. Mükemmel bir çalışma, uzun vadeli ve kollektif bir çaba gerektirir. Eksik ve hatalarımızın bilincinde yola çıkarak hoşgörüyü esirgemeyeceğinize inanarak bu çalışmamızı yayınlıyoruz.

Sagılarımızla

A.Kılıç, İ. Mutlu, A.Ada.

İLÇEMİZ DİGOR'UN TARİHİ

Resmi tarihin bizlere dikte ettirdiği bilgilere göre 1880'li yıllardan önce Digor tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır, denilmektedir Digor'la ilgili bir araştırma yayınlamayı düşündüğümüzde ilçemizin tarihi ile ilgili her türlü resmi kaynaklara başvurduk.Tuğla kalınlığında ansiklopediler, vilayet bilgileri içeren kalınca kitaplar, resmi internet kaynakları vs. başvurduğumuzda hepsinin ortak paydası yukarıdaki tarih ve bilgiydi. Resmi tarih analizlerine göre 1887-1888 yıllarında bir kaç aile gelip bölgeye yerleşerek mesken edinmişlerdir, denilmektedir.

Oysa Digor ismini Tekor Kilisesinden almıştır. Bu kilise 480'li yıllarda inşa edildiği tarihçiler tarafından tesbit edilmiştir. Tekor Kilisesi 5.yy'a tekabül etmektedir. Mantık yürütüldüğünde bir yere bir ibadet yeri açıldığında orda bir yerleşim biriminin olması gerekmektedir. Bu anlamda düşünüyoruz ki; Digor'un tarihi "Tekor Kilise"sinden daha eskidir.

Başka bir araştırmaya göre burada yaşayan Kürt'lerin neolitik toplum özelliklerini taşıdıklarını görebiliriz. Yukarı Mezopotamya'da yaşayan buradaki etnisiteler M.Ö.700'lü yıllarda Zagros eteklerinde yaşayan Medya Krallığı'nın devamı ve aynı topluluktan oluştuğu neolitik çağa dayandığını söyleyebiliriz. Yine M.Ö. 9.yy da kraliyet merkezi Van'da bulunan Urartu Krallığı Digor'u kendi denetimi altında bulundurmuştur.

Digor'u Urartular'ın elinden Kafkaslar'dan gelen Saka (İskit) Türkleri M.Ö.880'de kendi denetimlerine geçirmişlerdir. Daha sonra Bulgaristan'dan gelen Arsaklı (Oğuzlar)

M.S.63'te ele geçirmişlerdir. Oğuzların idare merkezi şu andaki Karabağ, Ağcakale Köyü olduğu söylenmektedir. Ayrıca Beş kilise dediğimiz yerde bu dönemde şehir merkezi haline getirilmiştir.

Ayrıca Kars coğrafyasının bir parçası olduğuna göre tarihi de Kars tarihi ile ilintilidir diye düşünülmelidir. Kars'ın tarihinde gelişen olaylar Digor'un da tarihine damgasını vurmuştur. Kars tarihine bakıldığında; 928-961'li yıllarda Bagratti Krallığı bu bölgede hakim olmuştur ve başkenti de Kars olmuştur. 963'lü yıllarda Vannad Ermeni Krallığı bu bölgede kuruluyor ve yine başkent Kars olmuştur.

1064'lü yıllarda Kars, Digor, Ani yöresi Alpaslan tarafından Selçuklular'ın hakimiyetine geçirmiştir. Daha sonra Karakoyunlu ve Akkoyunlular tarafından işgal edilmiştir.1071'li yıllarda Türkler hakimiyetini kaybeder, bahsi geçen bölgeyi 1236'lı yıllarda Moğollar işgal eder. Moğollar'ın çöküşüyle 1534'lü yıllarda Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı İmparatorluğu işgaline uğrar. 1877 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde kalan bölge 1878 yılından 1917 yılına kadar Çarlık Rusya'sına savaş tazminatı karşılığında bırakılır. 1917 Lenin tarafından Ekim Devrimi'den sonra yapılan bir sınır antlaşmasıyla Ruslar kendileri geri çekilir. İlçe Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir zamanlar Arpaçay'a (Zaruşad) bağlı idi. Daha sonraki dönemde köy statüsündeyken o dönem nahiye olan Naxçivan'a bağlanmıştır. 1953 yılından itibaren ilçe statüsündedir.

İLÇEMİZİN DOĞAL DURUMU

Doğusunda Ermenistan, güneyden Kağızman ve Tuzluca, batısında Kars, kuzeyden Arpaçay'la çevrilidir. Genel anlamda dağlık yaylalar çok olsa da tarıma elverişli ovalık yerlerde mevcuttur.

İlçenin güney kısımları yüksek yaylalık olup burada Yağlıca köyü sınırları içerisinde en yüksek yeri 2961 metre ile Yağlıca Dağı (Zıxçı) doğuda Ağrı'dan sonra ikinci büyük dağdır.

Rakım olarak yüksek olan ilçede çokta geniş yaylalar mevcuttur. Bu yaylalar genellikle Yağlıca Dağı'nın etekleri, Dumanlı Dağı, İsa çayır diye adlandırılan yaylalardır. Yazın rakımı düşük köylerde sıcaklık arttığı için köylüler bu yaylalara göçerler hem serin yerde yaşamak hem de hayvanlarını otlatmak için yazın 3-4 ay gibi sürelerle buralarda barınırlar. Hayvanları otlatmak için bu yaylalar çok elverişlidir.

Yağlıca Dağı'ndan başlayarak Ermenistan'a doğru arazi rakımı giderek düşmektedir. Rakımı düşük bu topraklar tarıma çok elverişli ovalardır.

Ayrıca Bazarcıx'ın batısında bulunan Satıroğlu köyünden adını alan Satıroğlu Dağı Bazarcıx'la paralel olan dağlarla alçalıp yükselerek Alaca köyünün tepelerine doğru uzanır. Adı geçen bu dağların tümünde çeşitli kaynak suları vardır ki içimine doyum olmaz.

Bazarcıx dağlarından akan sular, Satıroğlu'ndan gelen sularla birleşerek Bazarcıx Beldesinin içinden akıp, Gülheyran Köyünden geçerek Mahirbey Köyü'nün paralelinden Derinöz'den derin bir vadiden akarak Digor ilçe merkezinin sol tarafından akıp buradan da Digor Çayının adını alır. Kızılku-

le, Mevrek, Yeniköy, Bacalı, Düzgeçit köylerinden geçen bu çay Ermenistan sınırını çizen Karasuyla (Avareş) birleşerek Halıkışlak köyünde Aras Nehri ile birleşir.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE İKLİM

İlçenin iklim örtüsü kuzeyde ve doğuda, batısında ve güneyinde farklılıklar arz eder. Genellikle ilçenin batısında bulunan Yağlıca, Nebiyurt, Şirinköy, Yemençayır, Kırdamı ve Zibini (Varlı) köylerinde kara iklimi genellikle kışın çok sert geçer. Nahçivan, Başköy, Çatak, Karabağ, Söğütlü, Arpalı gibi köyler biraz daha ovalık alanda yer aldığı için kış daha hafif geçer. Bazarcıx ve çevresinde yüksek yerlere Haziran ayında bile zaman zaman karın yağdığı görülmüştür. Buralarda deniz seviyesi 2100 ile 1800 m. Civarında seyreder. Yağmurlar genellikle Nisan ve Mayıs aylarında çok yağar.

Kasım Aralık aylarında bu bölgede kar yağmaya başlar. Bazı yüksek kesimlerde kar Mayıs ayı sonuna kadar ancak erimeye başlar. Yörenin yüksekliğinden dolayı ülkenin en soğuk, en çok kar yağan bölgesidir. Kuru havasından dolayı oksijen açısından en iyi bölgedir.

Genellikle yükseklerde yeşilliklerle dolu çayırlar, otlak yerleri mevcuttur. Hayvancılık için çok elverişli yaylaları mevcuttur. Yaylaların yeşilliği ve güzelliğinden dolayı ilçeye "*Yeşil Digor*" diye de söylentiler mevcuttur.

Ovalık köyler ise tarıma çok elverişlidir. Özellikle Nahcivan Çukuru diye adlandırılan Kocaköy ve Başköy civar köyler ilçenin en büyük tarım ürünleri olan arpa ve buğdayda ilçenin en iyi ürünlerini yetiştiren köylerdir. Buralara Digor'un tahıl ambarı diye de hitap edilmektedir.

İLÇEDE YAŞAM ŞEKLİ

Daha önce nahiye olan Digor 1953 yılında ilçe olmuştur. İlçe olmadan önce Kağızman'a bağlıydı. Nüfus yapısı fazla göç verdiğinden kesin bir rakam vermek zordur. Çünkü yörede sanayi kuruluşu hiç yok, ticaret çok gelişmemiş. Nüfus artışı daha hızla artmakta. Dolayısıyla bu ilçemizden Türkiye'nin özellikle batı illerine sürekli bir göç olmaktadır. Halkın ana geçim kaynağı genellikle hayvancılık ve tarımdır. Arpa buğday bol miktarda yetişmektedir. Dere boyları ve sulak yerlerde meyve sebze yetiştirilmektedir. Hayvanlardan elde edilen sütler genellikle mandıralara satılmaktadır. Bu bölgede insanlar sattıkları süt dışında kendilerine de işleyerek elde ettikleri yağ, peynir gibi ürünleri kışlık olarak kullanırlar. Koyunlardan elde edilen yünlerle dokuma el tezgâhlarında halılar dokunmaktadır. Bu bölgenin kafkas desenli el halı ve kilimleri çok meşhurdur.

Sanayi ve ticaret gelişmediğinden dolayı insanlar tek kurtuluşu okumakta bulduğundan dolayı bu etkiyledir ki son yıllarda okuma oranı çok artmıştır. Çeşitli meslek guruplarında işlerini kuran çok sayıda Digor'lu büyükşehirlerde yaşamaktadırlar. Kamu ve özel sektörde özellikle batıda çok bürokrat bulunmaktadır.

İLÇEDE DEVLET KURUMLARI

İlçede kaymakamlık yönetiminde devlet daireleri mevcuttur. Başlıca devlet kurumları şunlardır;

İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Mal Müdürlüğü

Tarım Kredi Kooperatifi

Hükümet Tabipliği

Adliye Sarayı

Nüfus Müdürlüğü

Tapu Müdürlüğü

Jandarma Karakolu

İnanç Koruma, Müftülük

Askerlik Şubesi

Digor Belediye Başkanlığı

Dağpınar (Bazarcıx) Belediye Başkanlığı

Adı ilçe olan kendisi köy gibi olan ilçe hala bir takım sorunlarını çözememiştir. Devletin büyük anlamda ihmali ilçeyi geliştirememiştir. Belediye'ye gelir sağlayacak fazla kaynak ta yoktur. Çözüm bekleyen bir sürü sorunları vardır. Şehirleşmede eksikleri mevcuttur. Su sorunu Bazarcıx'tan gelen kaynaktan temin edilmiştir.

Bazarcıx Belediyesi'nin de benzer sorunları mevcuttur. Ancak kıt imkanlarla ilçedeki Belediye Başkan'ları alt yapılarını yeni yeni inşa etmeye çalışıyorlar.

İLÇENİN GENEL TURİZM YERLERİ

Sistemin red ve inkarcı zihniyetinden dolayı Dünya kültür mirasının nadide eserlerinden sayılabilecek bu tarihi değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması için bırakın bir çaba sarfetetmesi bir devlet politikası olarak yok sayılmıştır. buna rağmen aşağıda belirtilen eserlerin adeta kurtarılması için insanlığa seslenir gibidirler. Müren Kilisesi, Beş Kilise, Mağas-

bert Kalesi, Kızlar Kalesi, Yazılıkaya, Kilittaş Kilisesi, Zipni (Varlı) Kilisesi, Naxçivan Kilisesi, Alaman (Alem) Kilisesi, Agarak (Ekrek) Kilisesi, Şatıroğlundaki mapushane, Sorkulu'daki Kela Bardaxli'ye gibi başlıca tarihi yerler mevcuttur. Bazı tarihi yerlerde ufak da olsa belki şu anda kalıntıları mevcuttur. Devletin bilinçli 'kültürel soykırım' ve halkın hataları ve eksikleri birleşince saydığımız bir çok yerde bu eserlerin izlerine bile rastlamak mümkün değildir. Oysa tarihlerde yaşam bulmuş bu eserler şimdi ancak bazı internet sitelerinde veya bazı kitaplardaki resimlerde görebilmekteyiz.

ULAŞIM DURUMU VE İLETİŞİM

Genelde Kars'tan kara yolu ile ulaşım sağlanır. Son yıllarda Kars'tan Digor üzerinden Iğdır'a bağlanan Nato yolu ulaşımı daha rahat hale getirmiştir. Karasal iklim hakim olduğundan kışlar sert geçse de genelde Kara yollarının hizmetlerinden dolayı kısa sürede yollar kapansa da hemen açılmaktadır.

Kışın sert geçmesinden dolayı yüksek yerlerdeki köylerde ulaşım kışın at kızaklarıyla sağlanır.

Görsel medya ile tüm bağlantıları mevcuttur. Telefon iletişimi her yörede bütün köylerde mevcuttur. İlçe'de bulunan bütün köylerde internet bağlantısı mevcuttur.

DİGOR'UN KÖYLERİ

İlçemizin Köylerini şöyle sıralayabiliriz;

Alaca

Bacalı

Başköy
Bostankale (Abuşaban)
Çatak (Çatax)
Halıkışla
Eren
Helimcan
Hisarönü
Karakale (Qereqelê)
Kilitaş (Pekran)
Kozluca (Qozulcê)
Mahirbey (Yaylasînco)
Dağpınar (Bazarcıx) Beldesi
Varlı (Zibinî)
Nebiyurdu
Şatıroğlu (Şatıroxlî)
Şirinköy (Şerînku)
Yağlıca (Zıxçî)
Yemençayır (Emançayır)
Alem
Arpalı
Bayırbağ (Sogıtlîya Beto)
Celal
Derinöz
Düzgeçit (Duzguşt)
Gulheyran
Hasancan (Hesocan)

Karabağ
Kırdamı (Tırmaşîn)
Kocaköy (Naxçivan)
Köseler
Oyuklu
Saklıca
Kesko Kavaklı
Şenol (Taşnik)
Uzunkaya (Xerabê dîgor)
Yaylacık
Yeniköy (Engîko)
Dolaylı (Mevrêk)
Aşağı Başköy

SERHAT BÖLGESİNİN TARİHSEL ÖNEMİ

"Serhat" kelimesinde iki kök kelime vardır. "*ser*"ve "*had*" tir. sınır hattı anlamına gelmektedir. coğrafik bir bölge olarak da anılan serhat bölgesi; Van, Bazid, Erzurum, Iğdır (İdir) ve Kars sınırlarını içerir. Bir çok tarihsel olaylara tanıklık ve mekanlık eden bu bölge aynı zamanda kültürel bir çok değerler bağrında taşımaktadır. sözlü anlatımımızın kahramanları sayılan bu bölge de aynı zamanda ünlü bir bölgedir.

Sasaniler ve Farizistandan beri serhat Kürt'leri bu bölgede yaşamaktadır. Antik İran tarihinde de belirtilmiştir ki Mardlar, Kirtiler Kürt'lerin atası sayılır. Azerbaycan, İran ve Zagros dağlarında yaşamışlardır. X. yüzyılda da Şeddadi

Kürt'leri ve Rewadiyanlar devlet olarak varlıklarını bu bölgede sürdürmüşler.

X11. yüzyıl ve X111. yüzyılda Gürcistana padişahına komşu iki Kürt lider kardeş İvane ve Zakariya bu bölgede ortak devlet yönetmişler. bu bölgede de Kürtler Gürcistan ve Ermenistan'da da yoğun nüfusa sahiplermiş.

Tarihçilere göre Sultan Selahattin'in ataları da bu bölgede yaşayan Rewandiler'dir. bu bölgede önce Dvine de yaşamışlar oradanda Musul'a göçmüşlerdir.

1520-1566 tarihlerinde Kanuni Sultan Süleyman serhat bölgesinin Kürt'lerinden bizzat destek alarak varlığını sürdürebilmiştir. Kürt el ve aşiretlerinden savaşçılar alarak Kafkasya'da egemenlik kurmuştur. Kürt'lerin "şervan gürcü" ve Çerkez eşkiyalarına karşı burda Osmanlı sınırına sahip çıkmışlar. Kanuni'nin danışmanı ve veziri Kürt İdris hekim bu dönemde Kanuni'nin büyük destekçisi olmuştur. Kürtler, Safeviler, Abbasiler ve Ermeni krallıklarına karşı hep sınırları canla başla korumuşlar.

Mela Mahmude Beyazidi kitabında şöyle der; Kanuni seferden dönerken İstanbul'a sarayına varır, annesi ona der ki; "Sen seferden döndün Gürcüler, İran'lılar Kızılbaşlar sınırlarını tehlikleye sokmasın mı?" Kanuni de annesine der ki, "ey anneciğim bu bahsettiğin güçlere karşı öyle bir duvar ördüm ki Kürt aşiretleri o bölgede kan ve et duvarı örerek bütün saldırıları engelleyecekler. Kürt el aşiretleri ben olmadan bu duvarları koruyarak Gürcistan'dan Bağdat'tan Basra'dan Şehrezur'e kadar sınırlarımızı koruyorlar" der.

Serhat bölgesinin aşiretleri; Heydari, Celali, Milli, Zili, Tekari, Şewi, Kaski, Sipki, Liyi, Muguri ve daha birçok aşi-

retlerden oluşurdu. Bu aşiretlerin kuvvetinden ve kahramanlığından dolayı, Rusya, İran hep kendi taraflarına çekmeye çalışmışlar. Zaman zaman savaşlarında Kürtleri kullanmışlar. Kullanmadıkları zamanda onların "*cesaretinden korkmuşlardır*". Bazen Kürtlerin tarafsızlığı bize bu güçlere moral vermiştir.

X1X.yüzyıl sonlarına kadar Ezidi ve Müslüman Kürtler serhat bölgesinde bir arada yaşıyorlardı. Dili, kültürü, tarihsel kökenleri aynı olan bu halkları egemen güçler din faktörünü kullanarak birbirine kırdırmış ve düşman etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışıyla beraber Êzidi'lerin kaderi de hızla kara belalara evrildi. Savaşta uğradıkları toplu katliam yetmiyormuş gibi yer ve yurtlarını terk ederek göçler ve sürgünlerle tanıştılar. Kıyıma uğrayanlar doğdukları yerlerin toprağına karıştı kanları. Kalanlar da ata-babalarının yurtlarından göçerken de hep bir gün döneceğiz duygusuna kapılarak ayrıldılar.

Serhat bölgesinden ayrılan büyük çoğunluğu göç ederken Gürcistan ve Ermenistan'ı yeni yurt edindiler. Oysa Êzidi Kürtler ve Ermeni'ler Mezopotamya'nın en kadim yerli halklarıydılar.

V11.yüzyıla kadar şu anda müslüman olan Kürt'lerle Êzidi Kürt'lerin dini inanışları aynı idiler. Araplarla yakın ilişkiler başladıktan sonra Müslümanlığı seçenler o noktadan sonra Êzidi'leri düşman görmeye başladılar. Hatta Müslüman, Kürtler Êzidi'leri artık dinlerinin düşmanı olarak bildiler..

Oysa Êzidi Kürtler'le Müslüman Kürtler arasındaki tek fark sonradan doğan din farklılığıdır. Onun ötesinde giyim, kuşam, yemek kültürü, örf ve adetler, yaşamsal tüm değerler,

aynıdır bu çok anlamlı ortak paydalar hala varlığını canlı olarak koruyor.

XX.yüzyıl başlarına kadar Digor'daki Êzidi köyleri şunlardır;

Kose Sogütli
Xerabê Digor
Emençair (Sipkan) (Utian)
Şatiroxli (Musesan)
Qereqela Baro (Recevan)
Taşnik Quxreşen (utian)
Qozlice (Utian)
Bacelu (İsedızan)
Susuz (İsedızan)
Enqiku (İsedızan)
Şirinku (Utian)
Digor (İsedızan) (Utian)
Siçan
Elem (Utian)
Eyla Sinco
Hesencano (Musesan)
Qizilqul (Utian)
Dûzqeçi
Elace
Soxutli (Mirangi)

XX.Yüz yıl başlarına kadar Digor'daki Ermen köyleri şunlardır;

1-Mewrek

2-Zibinî

3-Naxçivan

4-Digor

5-Gundê Kundo

6-Karabax

7-Pekran

8-Zixçi

9-Akrak

10-Celal

11-Alem

12-Qozluca

13-Magazberd

KHTZKONK (BEŞ KİLİSE)

Anı'nın yaklaşık 25 km. güneybatısında eski adıyla Tekor olarak bilinen Digor ilçe merkezine yakın vadinin içinde Üçkaya çıkıntısı üzerinde kurulmuştur. Manastırın toplamda hepsi kubbeli ve özenle kırmızı kesme taştan yapılmış beş kilisesi varmış

Bu Kiliseler.

1-Aziz Karapet.

2-Meryem Ana (Surp Astvatsatzin)

3-Aziz Krikor

4-Aziz Stefanos

5-Aziz Sarkis Kiliseleridir.

Günümüzde kalıntıları kalan tek Kilise sadece Aziz Sarkis Kilisesidir. Kiliselerin manastırının kuruluşuna veya Kiliselerin inşasına ilişkin tarihe ışık tutacak belgeler yok gibidir. Manastır 13.yy Moğol istilasından sonra terk edilmiştir.

1878 de, Kars İlinin Çarlık Rusyası yönetimine geçmesi ile birlikte Beşkilise, Ermeni Kilisesine devredilmiştir. Binalar onarılmış, manastır yeniden ibadete açılmıştır. Keşiş ve hacılar için konaklama imkanı sağlanmıştır. Bunlar, en büyük kaya çıkıntısının kenarına, aşağıdaki vadinin içindeki nehrin yanına ve de Aziz Sarkis Kilisesinin kuzey batısına inşa edilmiştir.

Aziz Sarkis Kilisesi 1938 ve 1989 yıllarındaki depremlerde ağır hasarlar geçirmiştir. Binanın beton çekirdeği parçalanmıştır ve kilise şimdi büsbütün yok olmakla karşı karşıyadır.

Ama en büyük yıkımda beyinlerdeki tarih ve kültür jenosidi taşıyan kurum ve kişiler tarafından işlenmiştir. 1953 yılında Digor ilçe statüsüne kavuşunca o dönem kendilerinden başka her etnik kültüre sahip olan uluslara düşman kafatascı milliyetçiler Başkiliselerdeki taşları sökerek şimdiki Digor Belediye binasını o taşlarla yapmışlardır.

Eksiklikten nasibini almış Digor köylüleri bile Kiliselerin kesme kırmızı taşlarını söküp damların hatta ahırların duvarlarında kullanmışlardır. Hep beraber bir tarihi yok etmişler.

Beşkiliselerin Digor'a uzaklığı 5 km'dir. Özellikle son zamanlarda define arayıcıları bütün tarihi talan ettiği gibi buraya da her zaman olan kazılarla, tarihi hızla yok ediyorlar.

Duvarlarındaki en eski yazıt 1001 (veya 1006) tarihliymiş. Kral Gagik'in eşi, Ani Kraliçe'si Katranide'den bahsedermiş. Yapının kalitesi ve Kiliselerin taş işçiliğinin 'finişingi' Ani'de var olan her şeyinkinden üstündür. Genel tasarımları çok iyi hazırlanmıştır ve mimari ayrıntılar daha incedir.

TEKOR KİLİSESİ

5. yy da inşa edildiği tarihçiler tarafından bilinen Kilise nin bugünkü fakir kalıntıları, önceden Tekor olarak bilinen Digor'a bakan (Digor o dönem bir köydür) bir yamaçtadır.

1912 yılına Kadar sağlam kalan yapı, bu yıllarda depremle ağır bir hasar görür. Kubbesi çökmüş, çatının çoğu ve güney cephesinin epey bir bölümü yıkılmıştır. 1936 yılındaki bir depremle daha ağır hasar görür.

Kalıntıların şimdiki durumu yani beton yapının sadece kısmen var olması, bunların kaplama taşlarının tamamen sökülmüş olması tarihe saygı duymayan devlet ve devletin bilerek onarmadığı, aynı zamanda duyarsız insanların ortaklaşa ürünüdür.

Kuzey girişinin lento (üst eşiği) sundaki yazıtta, yapıdan "Aziz Sargis'in Şehitliği" diye bahs edilmiştir. Ve Prens Sahak Kamsarakan tarafından yaptırılıp Patrik Yohan Mandakuni tarafından takdis edildiği yazılmıştır. Bu kişilerin bahsi, Kilisenin yapımını 480'li yıllara götürür. Bu yazı bilinen en eski Ermenice yazıydı.

Bina, Kutsal Teslis Kilisesi (Church of the Holy Trinity) olarak bilindiği zamanda Bagratiler tarafından onarılmıştır. Kilisenin bilinen en eski kubbeli Ermeni Kilisesi olduğu

düşünülmektedir. Kilisenin baştan "dikdörtgen içinde haç" planla kubbeli olarak tasarlandığına inanılır.

Kilisenin eski fotoğraflarından da belli olan, yapının alt ve üst kısımlarında taşın renk tonundaki değişiklik, kimisi tarafından tasarımda değişikliğe gidiş olarak yorumlanmıştır, ancak beton yapının kalıntılarında gözle görülür açıklık yoktur. Bu renk farkı, belki de, süsleme amaçlıydı.

Kubbe dört filayağı sütun üzerine yerleştirilmişti ve sıra dışı bir tasarımı vardı, karınlı sivri tonozu andırıyordu. Köşe kemerleri ve yakut bingileri yoktu ve yarım küre (kubbe) ye taban oluşturan alt kısmı, dört pencereyle delinmiş ikizkenar yamuk tabanlı piramit şeklindeydi.

Kilisenin ilk olarak dört girişi varmış; batı cephesinde bir, güneyde bir, kuzeyde iki girişi mevcutmuş. Daha sonraki bir tarihte kuzey cephesinde küçültülen en batı giriş dışında bu girişler kapanmıştır. Bu kapılar at nalı şeklinde kemerlerin üzerinde durduğu ikiz gömme sütunlarla çerçevelenmiştir. Bu sütunların sivri uçlu ve epey süslü akant yapraklı başlıkları vardı. Her kapının üst eşiğinde ilginç ve kıvrık palmet desen oyulmuştur.

Büyükçe pencerelerinin tamamı, ayrı bir dönemde küçültülmüştür. Bu dönem, belki de Bagratis restorasyonu dönemidir. (Kubbenin piramit şekilli dış çatısı da belki de bu onarıma aittir) Apsisin her iki yanında uzunca odalar vardı. Bu odaların duvarları, bu dönem ilk Ermeni Kiliselerinde de rastlanılan biçimde kuzey ve güney cephelerinden dışa doğru açılıyordu. Kilisenin kuzeydoğu köşesinde, bu odalardan kuzeyde olanın dış duvarlarında oyulmuş, vaftiz kurnası olabilecek bir yarım daire niş vardı.

Kilise dokuz basamaklık bir zemin üstündeydi. Bu kaidenin Kiliseden daha geniş olmasından dolayı, Kiliseyi çevreleyen dış cephenin yarı yüksekliğinde duvara yapışık sütun (plastro) lar ve sütunlarla desteklenmiş bir revak olduğu düşünülmüştür. Pencerelerinin konumu ve vaftiz kurnalı kuzeydoğu nişinin yüksekliği bu savı yalanlar. Gömme sütunlarının varlığı, dönemin Suriye, Bizans mimarisinde olduğu gibi belki de süs amaçlıydı. Bu etkinin başka bir göstergesi de, üç cepheyle pencerelerin kavislerinden geçen sarıklardır.

NAKHİJEVAN (KOCAKÖY) KİLİSESİ

Günümüzde Kocaköy olarak bilinen Nakhijevan'da 20.yy'ın başlarında kültür jenosidinde nasibini almıştır. Harap olmuş bu Kilise belki bir bazilika varmış. Duvarların beton çekirdeğinin kısımları haricinde geriye bir şey kalmamıştır.

Kocaköy bugün büyük bir köydür, ama zamanında küçük bir kasaba ve önemli bir yermiş. Kilisenin yakınında 360 yılında Kamsarakan Hanedanı için kabristan olarak hazırlanmış yer altı yapısı varmış (ve belki halen orada mahfuzdur). Bu kaba taştan yapılma her biri 4 m. uzunluğunda ve doğu batı yönlü bir tür dikdörtgen mezar odadan ibaretmiş. Kesme taştan yapılmış bir kısa geçit, odaları dışarıya bağlıyormuş. Bu odaların çatıları, yerden biraz yüksek ama bir tümseğin altında saklıymış. Kalanlar 1920'de odalardan birinde belli bir Prens Artavazd'ın 1964'e kadar gelmiş mezar taşı ve köyde iki yeraltı türbesinin izinin olduğunu belirtmiştir.

Acı bir durumdur ki Kocaköy'deki Kilise taşları sökülmüş İlkokulun duvarlarında kullanılmıştır. Şu anda Koca-

köy'de bulunan İlkokulun duvarlarının kesme kırmızı taşları bu İlkokulun duvarlarında halen mevcuttur.

KOZLUCA KİLİSESİ (BAGNAYR VE MANASTIRI)

Küçük Kozluca Kilisesi

Bazilika planlı ve düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. 1936 yılındaki depremde yıkılan Kilise, köy yerleşimi içerisinde yükselir. Cami'nin arkasındaki açıklık alanda yer alan Küçük Kozluca Kilisesi ise 9. yy'da inşa edilmiştir. Çatı kısmı sivri bir külah şeklinde uzanan yapı tamamen günümüze ulaşan ender Kiliselerden biridir.

Bagnayr Ermeni Manastırı da denilen bu tarihi eser Anı'nın batısında Aladağ denilen tepenin alt yamaçlarındadır. Bagnayır 'Yangın Sunakları Mağarası' anlamına gelir.

1040 yılında önemli bir dini merkez haline gelmiştir. 13 yy'ın ikinci yarısından sonra Türk boylarının eline geçince terk edildi.

19. yy'da yörede yaşayan göçebe köylüler yazlık mekan olarak kullandılar.

BÜYÜK KOZLUCA KİLİSESİ

Bazilika planlı ve düzgün kesme taşlarından yapılan Kilise'de 9. yy'da inşa edildiği bilinmektedir. 11. yy. tarihçisi Stefanos Asoğik 989 yılında Vahram Pahlavuni'nin Manastırı inşa ettiklerini söyler. Ana Kilise Surp Astuacacin (Tanrının Kutsal Annesi) olarak bilinen Prens Simbat Magistoros Pah-

lavuni'n (Vahram oğlu) tarafından kurulan Kilise; orta bölümünün üzerine bir kubbe ile üç bölüme ayrılmıştır. Tek nefli bu dikdörtgen 'kubbeli hol' tasarımıyla yapılmıştır. Yarım daire kemerlerle desteklenen bingilerde dinlenmiş 1870 lere kadar ayakta kalabilen Kilise günümüzde sadece kuzey ve doğu duvarlarının parçaları mevcuttur.

MAGAZBERD KALESİ

Magazberd Kalesi, Arpaçay'ın döndüğü bir yerde kayalı çıkıntıda Ani'nin 4 km güneybatısında bulunur.

Burada, belkide 6. yy'a kadar eski bir tarihte bir kale varmış, ancak mevcut yapının tamamı muhtemelen Ani Krallığı döneminden kalmadır. 12. yy. sonunda Gürcüler'in Ani'nin Müslüman hükümdarlarını kovmasıyla Magazberd ve benzeri Kaleler Ani'nin etrafında koruyucu çenber oluşturmuştur. Ani'nin kuzeyindeyse, Tiknis Kalesi yakın tarihe kadar varlığını sürdürebilmiştir. Ve Tiknis'e yakın, daha sonradan takviyelendirilmiş kuleye çevrilen 9. yy Kilisesi Şirakavan 1950 lere kadar ulaşmıştır.

Magazberd, 1579'da Osmanlılar tarafından zapt edilmiştir. Osmanlılar ancak,17.yy'ın ortalarına kadar burada garnizon bulundurabilmiştir, çünkü 1637 Osmanlı-Fars antlaşması onun ve benzeri sınır korumalarının feshedilmesini öngörmüştür. Magazberd'de sivil yerleşim, 19.yy'ın ortalarına kadar devam etmiştir.

Kale, üç yandan dik uçurumlarla korunmuştur. Ve alçak çifte surlar zayıf olan kuzey tarafını savunmaya yarayan ana istihkamı teşkil eder. İç sur Ani'ninkine benzer. Birbirine yakın konumlu yüksek yarım daire burçları vardır. İç sur 11.

yy başında veyahut 13. yy da bir onarımdan geçmiş olabilir çünkü Kars ve Ardahan'ın Osmanlılar tarafından yaptırılan surlarına benzemektedir.

Magazberd aslında küçük bir kasabaymış. Surların içinde ev yıkıntıları, birkaç şapel, bir saray, bir sarnıç ve benzer yapılar varmış. Bir yer altı geçidi, Kaleyi nehrin yanında bir girişe bağlarmış. Magazberd'in şu anki durumu tam olarak bilinmemektedir. Dış görünümünden pek değişmediği anlaşılmaktadır, ancak eski fotoğraflarda görülen dış kapı tahrip edilmiştir.

Magazberd'in güneyinde Ani'nin Bagratid hanedanından önce gelen Kamsarakanlar'ın döneminden kalma önemli bir takım yapılar varmış. Devlet anlayışının başka uluslara ait eserleri tahrip etme ve yöredeki hataların birleşmesiyle geriye pek bir şey bırakmamıştır.

ZİBİNÎ (VARLI) KİLİSESİ

Digor'un 8 km güneyinde, eski adıyla Zipni olarak bilinen Varlı köyünde, cami olarak kullanılan bir Kilise vardır. İlkin kubbeli hac şeklinde bir Kiliseymiş. 20.yy'ın başında kubbesi (muhtemelen depremde) tamamen çökmüştür. Ancak bina Kilise olarak kullanılmaya devam etmiştir. Kubbenin boşluğunu da ahşap çatı doldurmuştur. Zipni'nin o zaman hepsi Ermeni 300 hanesi varmış.

Kilise muhtemelen 7. yy. yapısıdır, ancak daha eski 10. yy'dan kalması da mümkündür. Camiye dönüştürüldüğünde güney duvarlarındaki kapı kapatılmış, apsis duvarında yeni kapı açılmıştır. Kalantar, Kilisesinin batısındaki mezarlıkta altı adet at şeklinde oyulmuş mezar taşı bulunmuştur. Zip-

ni'nin hemen dışındaysa incelenmemiş ve tarihi bilinmeyen bir başka Kilisenin temelleri vardır. Bu Kilise bir zamanlar bir küçük mezarlığın içindeymiş.

ALAMAN (ALEM) KİLİSESİ

Eskiden Alaman olarak bilinen Alem, Magazberd'in 10 km güneyinde kalır. Bir zamanlar Aziz Anania'ya adanmış bir Ermeni Kilisesi varmış. Bu gün ise kendinden bir eser kalmamıştır. Tahminen Türkiye'nin Ermeni abidelerine uyguladığı kültürel jenosit politikasının kurbanlarından biri olmuştur. Kilise üçlü taraktonoz planlı, batısında dikdörtgen girişi olan kanatlı kubbeli bir binaymış. Bir yazıt 637 yılında Prens Grigor Eğustur ve eşi Mariam tarafından kurulduğunu kaydedermiş ve yerel yönetici Nerseh Kamsarak'ın da adını anarmış.

Kilise, 1920'de Ermeni arkeoloğu Aşarbek Kalantar onu gezdiğinde iyi durumdaymış. O zaman Alaman'ın 23'ünde Ermenilerin 22'sinde Êzidi Kürtlerin ikamet ettiği 45 hanesi varmış.

AGARAK (EKREK) KİLİSESİ

Eski adıyla Agarak olarak bilinen Ekrek Digor'un güneyinde bir köydür. 1920'lere kadar çok eski tarihli bir kubbeli Ermeni Kilisesi varmış. Bugünse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Geride kalan birkaç beton kalıntıdır. Yakınında tek sahınlı bir Kilise daha varmış bu da yıktırılmıştır.

Kubbeli Kilise 'Saint Stephen the protomartyr' (İlk Şehit Aziz Stefan) Kilisesi olarak bilinirmiş. Merkez kubbesi, köşe

kemerleriyle taşınan yonca yaprağı planı varmış. Çatısı kiremit kaplı ve kubbesinin tepesinde haç taşıyan yuvarlak bir taş varmış. (Haç, 1.Dünya savaşında müslüman Kürt'ler tarafından sökülmüştür) Altar apsisininde güney apsisininde üç büyük penceresi varmış. Altar apsisinin pencerelerinin üstünü, üzüm yaprağı desenli yağmurluk silme ve apsis duvarlarının üst kısımları ile kubbenin alnını at nalı kavisli korniş çevrelermiş. Bu ve benzeri unsurlar Kilisenin tarihini 7.yy'lara tahminen 650'ye götürür.

Altar apsisinin her iki tarafındaki küçük odalar dikkat çeker. Dış duvarları, binanın genel tasarımı ile pek iyi bir şekilde bütünleşmez. Bu onların 'sonradan ekleme' olabileceğini önerir ancak iç duvarlardaki süs öğeleri bu odaların duvarlarına doğru devam eder; buda onları Kilisenin gerisiyle çağdaş olduğunu gösterir. En eski merkez planlı Ermeni Kiliselerinin ek odaları yoktur. Daha sonraki Kiliselerde ek odaların binanın yapısıyla tamamen bütünleştiği görülür. Bu Kilisede, bu çeşit tasarımın halen evrim geçirmekte olduğunu görmekteyiz.

Yakındaki tek sahınlı Kilise, kubbeli komşusundan eskiymiş. Ve belli ki 5. yy veya 6. yy eseriymiş. Sahın, nadiren saptanan genişlikte bir apsise açılırmış ve beşlik çatı ile kaplı tonozlu tavanı varmış. Daha başka sıra dışı öğe, güney cephesindeki çift giriş kapılarıymış.

Arkeolog Kalantar, Agaraka 1920'nin Eylül'ünde, yapının son ayrıntılı tarifini toparlamak için gitmiştir. Haç şekilli Kilisenin, aralarında biri Süryanice yazılmış bir çok yazıtını kayda geçirmiştir. Kalantar, Kiliselerin etrafında toplanmış bir çok ince işli ortaçağ kaçkarlarından bahseder. Köyün Ermeni mezarlığında da birkaç at şekilli mezar taşı, Kiliselerin

çevresinde de çokça mimari kalıntı varmış. Bahsedilenlerin arasında, erken ortaçağ dikili taşının da kalıntıları yerini alır. Bu taş anıtın üzerinde birkaç oyma varmış. Biri, kadın olabilecek bir figürü elinde bazilik Kilisesi modeli tutarken gösterirmiş. Bu nesnelerden hiç biri günümüze ulaşmamıştır.

BAGARAN (PAKRAN) KİLİTTAŞ KİLİSESİ

Bagaran şehri, Ermeni kralı IV. Yervand (Sonuncu Yervand) tarafından kurulmuştur. (M.Ö 220-201) IV Yervand tahta çıktıktan sonra Aras'ın Ahuryan Nehrine karıştığı yerde yeni başkenti, Yervandaşat'ı Ahurya'nın sağ kıyısında ise dini merkez olarak Bagaran (Puthane) adında küçük bir şehir kurar. Tapmaklardaki değerli eşyaları ve tanrı heykellerini Armavir'den Bagaran'a getirir. Yervand kardeşi Yervaz'ı o dönemin en önemli görevlerinden biri olan baş rahipliğe tayin eder. Yervand bir orman kurar, bu ormanı duvarlarla çevirir ve dağ keçisi, ceylan geyik, vaşak gibi birçok av hayvanı getirir. Bu orman 'Doğuş ormanı' (Tsnndots Antar) olarak anılır.

Artaşsesyan Krallığı'nın kurucusu olan 1. Artaşes (İ.Ö. 189-160) Yervandaşat ve Bagaran'ı ele geçirir. Yervand ile kardeşi başrahip Yervaz öldürülür. Artaşes, Yervaz'ın 500 hizmetçisini kendi kumandanlarından Simbat'a verir. Simbat onları Masis dağının (Ararat veya Ağrı) eteğinde yeni bir yerleşime götürür. Onlar bu yere Bagaran adını verirler. Pers devletinde Sasani sülalesi Bartuv (Pertev) sülalesini kırmaya başlarken Kamsar adında bir asilzade ailesiyle birlikte Ermenistan'a sığınır. Ermeni Kralı III. Drdat (Büyük Trdat 287-330) krallığının topraklarından Şirak ve Yeraskhadzor

bölgesi, Kamsar'ın oğlu Arşavir'in ismine ithaf'en Arşarunik olarak adlandırılır. Arşarunik bölgesinde bulunan Bagaran şehri de Kamsar Ailesi'nin merkezine dönüşür. Böylece Kamsarakan Prensliği ortaya çıkar. Kamsarakanlar, Ermenistan'ın en önemli Prenslik aileleri olan Mamikonyon ve Arşakuni aileleri akrabalık kurarlar. Kamsarakanlar, zamanla topraklarını genişletirler.

Ermenistan'ın en önemli Prensliklerinden biride Bagratuni Ailesi olmuştur. Kral'a taç giydirme hakkı bu aileye aitti. Movses Khorenatsi'ye (Horenli Mouses) göre Bagratuniler Davut soyundan olup Yahudi asıllı olmuşlardır. Bagratuni ailesi, Ermenistan iktidarında öncelik kazanmak amacıyla Mamikonyan ailesi ile devamlı rekabet içinde olmuştur. V.yy sonlarında Sahak Bagratuni marzpon (Vali) görevine tayin edilir. Bagratuniler, gittikçe güçlenerek Kamsarakanlar üzerinde tahakküm kurmaya başlar ve topraklarının bir kısmını işgal ederler. Kamsarakan ailesi 8. Asrın sonlarında kalan topraklarını da bagratunilere satıp Bizans İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki bölgelerine taşınmaya karar verirler. Bagratuni ailesinden Aşot Mısaker 780'li yıllarda kamsarakan ailesinin topraklarını satın alarak ailesini, prensliğinin merkezi olan Bagaran'a taşır. Bagaran geniş surlarla çevrili bir iç kaleye sahipti. Küçük kent ise bunun etrafındaydı. Bagratuniler saraylarını ve aile mezarlarını bu iç kalede kurarlar. Aşot bagratuni Hayots İşkhan (Kral'a taç giydirme hakkına sahip prens) görevine atanır. Bu vazifeyi ölümüne kadar (826) yerine getirir.

Ünlü Aziz Teodoros Kilisesi (624-631) ile Aziz Georg Kilisesi Bagaran şehrinde inşa edilmişlerdir. Surp Teodoros Kilisesi Ermeni mimarlığının şaheserlerinden biri olarak ka-

bul edilir, ve IX.X asır bazı ünlü Bizans, Fransız, İtalyan Kiliselerinin prototipi sayılır. 1909 tarihinde kümbeti çöker fakat duvarları kalır. Günümüzde Surp Thedoros Kilisesinin yerinde sınır karakolu bulunmaktadır. 914-918 yıllarında Aziz Şuşanik Kilisesi inşa edilir.

Bu mimarlık incisi Ermenistan sınır bölgesinde bulunduğundan dolayı günümüze kadar inceleme yapılması mümkün olmamıştır. Araplar halifeliği döneminde (652-858) Ermenistan üzerine konan vergiler oldukça ağırlaşarak, Arap ordularının saldırıları yoğunlaşır. Araplar, Ermenistan'dan büyük miktarda ganimet ve esir götürürler. Esir olarak götürülenlerin topraklarına Araplar yerleşir. Ermeni prensleri, 747-750 tarihlerinde Mamikonyanlar 850 yılında ise Aşot Mısaker'in oğlu Bagarat Bagratuni önderliğinde isyanlar meydana getirirler. İç ve dış sorunları nedeniyle epeyce zayıflamış Abbasi Halifeliği Aşot Bagratuniyi önce Hayots İşkhan (Araplara bağlı Ermenistan yöneticisi 855-862) daha sonra ise İşkhanats İşkhan (prensler prensi 862-885 hilafete bağlı Ermeni Gürcü ve alanların topraklarını kapsayan Armenıa idare bölgesinin yöneticisi) olarak tayin eder. Ermenistan böylece iç özerklik kazanır. Aşot, görevinden yararlanarak 40 bin kişilik kalıcı ve eğitimli bir ordu kurar. Aşot Bagratuni Ermeni prenslerini toplayıp birleştirir. Onlarda Ermeni Katolikosu II.Gevorg Garnetsi (877-897) önderliğinde 885 tarihinde Aşot Bagratuniyi Kral olarak ilan eder. Abbasi halifesi olan Mutamid (870-892) Aşot'u hemen Ermenistan Kralı olarak tanır ve ona Krallık tacı ve giysileri gönderir. Bizans'ta çok geçmeden Aşot'u kral olarak tanır. Bizans İmparatoru I. Vasil (867-886) Aşot'a tac ve kaftan yollar. Bagratuni Ermeni Krallığı, bu suretle uluslararası tanınmaya ulaşır. Böylelikle Bagnatuni

Ermeni Krallığı (885-1045) devri başlar. Bagaran, Bagratuni Krallığının ilk dönemindeki başkenti olur. I. Aşot Bagratuni (885-890) askeri, politik ve diplomatik alandaki özel yeteneklere sahip bir kral olmuştur. I. Aşot krallığını güçlendirir, Gürcistan, Alan prensleri ile Ermenistan'daki arap emirlikleri Bagratuni Krallığı'nın egemenliğini tanır. Aşot Bagratuni oğullarından Sembati İşhanakts İşkhan (prensler prensi) Şabuh'u ise ordu komutanlığı görevine atar. Aşot'un kardeşi Abas, ordu komutanı görevini sürdürür. David ile Sahak ise saray görevlerine tayin edilir. Aşot, Bagaran civarında bulunan Karspar denilen bir yerde ölüp Bagaran'a gömülür. Aşot'un vefatından sonra Sembat Kral David de İşhanakts İşkhan (prensler prensi) olur. Bagaran, ordu komutanı Şabuh'a miras kalır. I. Sembat (890-91-94), kendi topraklarının merkezi olan Yerazgavas (Şirakavan) şehrini krallığın başkenti olarak tayin eder.

Bagaran civarında dereler ve kayalarda bir çok mağara vardır. Bunlar savaşlarda stratejik önem taşır. Bölge sakinleri kayalar ve vadiler arasına sıkışmış taşlıkları temizleyerek bağ ve bahçe kurup kalabalık Ani şehrine meyve sağlamışlardır. Selçuklular 1048 yılında Bagaran'ı işkal ederek bölgeyi talan eder ve yöre halkını kılıçtan geçirir. 1394 yılında Timurlenk (Aksak Timur) saldırıp Bagaran kentini yağmalayıp yıkar. O tarihten sonra şehir yeniden inşa edilemez. Günümüzde şehrin surları, Kiliseleri, köprüleri ev ve mezarlıklarının kalıntıları korunmaktadır.

Bagratuni ailesinin bir koluda IX.yy ortalarında Gürcistan'daki Bagratuni Krallığını kurar. Bu Krallık, Gürcistan'ın 1801 tarihinde Rusya ile birleşmesine kadar varlığını sürdürür.

MÜREN VEYA MREN (KARABAĞ) KİLİSESİ

Müren tarihteki en dramatik zaman dilimlerinden birini anlamamız için büyük öneme sahiptir. 7.yy Bizans İran savaşlarının zirve yaptığı ve Arap istilalarının başladığı dönemede yaklaşık 638'de inşa edilen Müren, savaşlarla tahrip olan bir dünyanın mihenk taşıdır. Geç Dönem Roma İmparatorluğu, Ermenistan ve Erken Dönem İslam tarihçileri bu az bilinen dönemi anlamak için Müren'in değerli yazı ve kabartmalarını incelemişler;

1. İranlılar, Bizanslılar arasındaki savaşlar ve ilk Arap istilalarıyla ilgili çok az çağdaş kaynak vardır, buna karşılık Müren, Bizans İmparatoru Herakleios (hük.610–641) güney cephesindeki niyetleri konusunda kritik bir tanıklık sunar. Herakleios'un ismi yapının batı cephesi duvarı boyunca uzanan bir yazıtta geçer. Şimdi sol tarafı desteksiz kalan kuzey kapısı bilim insanlarına göre Herakleios'un Kudüs'e Gerçek Haç'ı geri götürmesinin en erken temsilidir.

2 . Gerçek Haç'la ilgili haberler, İran'lılar tarafından 614 de ele geçirilmesi ve sonra 630 da geri alınması Hıristiyan âleminde yankı bulmuş ve hükümdarlık döneminin sonundaki imparatorun etkisiyle sadece siyasi değil, kozmik bir zafer olarak anlaşılmıştı. Bir bilim adamının da belirttiği gibi bu epigrafik ve görsel olay Bizans'ın doğu sınırında kesin bir başarı izlenimi bırakmıştır.

3. Hatta bu eserin finansmanında Herakleios'un bile rolü olmuş olabilir. Neden bir Bizans imparatoru Ermeni yaylasında kilise inşa etmekle ilgilensin? Cevabı, İmparatorluk sınırlarını askeri, sosyal ve dini açıdan aynı anda güçlendirmenin doğasında aramak gerekir.

4. 620'lerin sonunda, 629'da, Herakleios'un seferi kısa bir süre için büyük başarı kazandı ve İmparator Mavrikios'un (hük. 582–602) sınırlarını tekrar tesis etti. Arap fetihlerinin öncesinde zaferleri Herakleios'a geniş kapsamlı siyasi projeler hayal etmesine müsaade ediyordu. Ancak bu hayalleri süratle suya düşecekti. Gerçi 630'lar imparatorluk gücünün Suriye, Filistin ve Mısırda Araplar karşısında alınan bir dizi yenilginin hemen sonrasında sarsıldığını gördü. Henüz 634'de Roma birliklerinin alandan kaçtığı Gazze yakınlarındaki savaşla başlayan ve sadırı altındaki Herakleios'un birliklerinin tükendiği, Arap kaynaklarında Yarmuk Savaşı (636) olarak geçen kesin Arap zaferleri Yakındoğu Roma'nın işgalinin yolunu açtı. Bu noktadan sonra Mezopotamya'daki ilk işgallerle fetihler Suriye'ye ulaştı, bunu 638 de İran'lıları uğradığı ezici yenilgiler takip etti.

Geniş plato Doğu Anadolu'yu geçip İran Ermenistan'ına ulaşmak için en uygun yer olduğundan Müren'i çevreleyen arazi Bizans ordusu için kritik öneme haizdi. Herakleios'un 628 ve 631 seferlerinin ikiside Müren'in bulunduğu bölge olan Şüregel (Subatan) düzlüğünden geçti. Herakleios'un tek ihtiyacı platoyu geçmek değildi, aynı zamanda müteffik Ermeni prenslerinden destek almak istiyordu. böyle iki elit İmparator'la beraber Müren'deki yazıtta zikredilir ve bu yazıt bilim insanlarınca yerel ve İmparatorluk güçleri arasındaki bir ittifakın ifadesi olarak anlaşılır.

5.Herakleios programının bir parçası olarak Bizans ve Ermeni Kiliseleri arasındaki Hıristiyanlıkla ilgili farklara da bir çözüm bulmaya çalıştı. 451 deki Kadıköy Konsili karalarını reddettikleri ve Hazreti İsa'nın iki doğasının tanrısal (miophysite) kelimesinde birleşmiş olduğu doktrini destekledikle-

ri için Bizanslılar tarafından herektik kabul ediyorlardı. 632 – 633 Theodosiopolis Sinod'u Ermeni ve Bizans inançlarını Hazreti İsa'nın 'tek enerjisi' (monoenergism) kavramını kullanarak, sonradan 'tek irade'(monothelitism) olarak değiştirildi, barıştırma girişimiydi. 638 bildirisinde (ekthesis) Herakleios monodhelitismi'i resmi görüş ilan etti, bu pozisyon 680 Konstantinopolis Konsili'nde övülücekti.

6. Müren'in bu monothelide uzlaşmayı dışa vurma niyetiyle yapıldığından emin olmasak da Kilisenin bildirinin yayınlamasıyla neredeyse aynı zamanda tamamlanması dikkat çekicidir. Bu yüzden Kilise, kriz döneminde Bizans'ın sınırı sağlamlaştırma girişimlerinden kalan değerli bir kanıt olarak düşünülebilir.

TARİHİ ZENGİN BİR TAŞRA

Müren, Urartu'dan başlayarak, bölgenin tarihsel devamlılığına tanıklık eden Doğu Türkiye'nin zengin arkeolojik taşrasının bir parçasını oluşturur. Müren 9. yy da Bagaratlılar Devleti'nin (merkezleri Argina, Shirakavan ve sonra Ani) siyasi ve ekonomik açıdan esas aksi olan Arpaçay (Aras'a soldan dökülen) boyundaki antik yerleşim ağının bir parçasıydı. Ermeni medeniyetinin en erken örneklerinden bazıları Arpaçay seyri boyunca konumlanmışlardır, bunların hepsinin üstünde İ.Ö. 3.yy da kurulan Bagaran'daki Orontid Ermenistanın kültür merkezi ve başkenti Ervandaşat gelir. 5. yy.dan 7.yy.la kadar. Erken Ortaçağı da bölge, içlerinde 6. 7. yy'nın (şimdi yıkıntı halde kubbeli meşhur Tekor Digor'da bulunuyor) bazilikasının da bulunduğu pek çok tahkim edilmiş yerleşim ve Kilisenin inşa edildiğine şahit oldu. Müren yakınlar-

daki Kilittaş köyünde de yaklaşık 629 da inşa edilen, şimdi artık tahrip olmuş kubbeli Bagaran Kilisesi yatıyor.

BİR SANAT ESERİ

Eğer Müren tarihsel açıdan önemliyse eşit derecede bir sanat eseri olarak da dikkate değerdir. Ermeni Ortaçağ mimarisinde oluşan yapısından Müren'in olağanüstü olduğu anlaşılıyor. 35 m. uzunluğunda 7.yy Kafkasya'sından kalan ikinci en geniş kubbeli bazilikadır. Müren inşaatında görülen kırıktaş işçiliği Ortaçağ Ermeni ve Gürcistan yapı tekniği için karakteristiktir. Eserin iç ve dış yüzeyleri yumuşak, cilalı ve dikkatle dik açı olacak şekilde kesilmiş ve çok iyi birleştirilmiş taşlardan örülmüştür, öyleki sıradan bir ziyaretçi yapının yekpare taştan yapılmış olduğu izlemine kapılabilir. Duvarın orta kısmı (ne yazık ki şimdi sağa sola dağılmıştır) işlenmemiş taşlardan ve harçtan oluşmuştur. Kaplama roze veya gri sünger taşından yapılmıştır. Bu renklerin birbirini takip etmesi patronların ve mimarların da muhakkak arzuladığı, estetik olarak hoş bir etki bırakmaktadır.

Müren çarpıcı güzellikte bir eserdir. Platonun üstünde güneş yükseldiğinde Müren alev gibi parlar, buluttan bir örtü içinde için için yanıyor gibidir. Dışarıdan güçlü bir şekilde simetrik, içerde ise incelen oranlarla yükselir. Bu özellikleri bilim insanlarına Müren'in yakınlarındaki ünlü Ani Katedrali'nin (yaklaşık 989 – 1001) bir taklidi olduğunu düşündürür. Bagaratlılar 5.yy dan 7.yy'a Shirakavan, Oğuzlu, Biwrakan ve başkent Ani'de görüldüğü gibi Ermeni mimari Rönesans'ının klasik modellerine sahip olduklarının bilincindeydiler.

Müren'in ayakta kalmış olması (en azından günümüze dek) Bagrati mimari Rönesans'ının kaynak malzemesini anlamamız için değerli bir fırsat sunar. Ayrıca Müren döneminin en geniş kabartma programına aracılık eder. Yukarıda anlatılan emperyal imaja ek olarak batı kapısında da tasvirli dekorasyon görülür. Hazreti İsa, Peter, Paul, bir rahip ve iki prensin üstünde tympanum'da baş melekler Mikail ve Cebrail yer alır. Nihayet kutakta etkileyici bir fresk programı sunan Müren, son buluşların göstergesi gibi sadece Ermeni geleneğinin en geniş duvar resim programını oluşturmaz, 6.yy dan bildiğimiz Bizans resim geleneklerine de tanıklık eder.

İŞGAL VE TERK ETME

Müren 640'lardaki Arap fetihlerinden sonra Emevi halifeliğinin Arminiya II. Olarak bilinen bölümünü oluşturdu. 783 te ülke Ermeni Bagratlılara satıldı. Ve 884-1045 arasında Bagrati Krallığının bir parçası olarak kaldı. 13.yy Müren'de bir genişleme dönemine tanıklık eder. Bu dönemde siteyi muhtemelen Ani'den Zaklari hanedanı (Gürcüce Mkhargrdzeli) kontrol ediyordu. 1261'de Müren başka suretle tarihsel kaynaklarca doğrulanmayan Sahmadin adında birisi tarafından alınmıştı. Sahmadin'le ilgili yazı Ermenice olarak Kilisenin güney cephesinde (şimdi çökmüş) ve şimdi kayıp olan konutunun cephesinde yazılıydı. Arşiv fotoğrafları Sahmadin'in bu binanın cephesi için mukarnas veya sarkıt tonoz kullanıldığını gösteriyor. Ani ile beraber muhtelif ortaçağ yapı gelenekleri için bir toplama yeri olarak bölgeyi ilginç kılıyor. Müren'deki son yazıt 1320'ye tarihlenir. Sitenin bir yerleşim yeri olarak Geç 14.yy'dan 15.yy'a Karakoyunlu aşi-

retlerinin veya Timurlular'ın istilalarını görmediği sanılıyor. Müren'deki Geç Orta çağ ve Erken Modern dönemlerini anlamamız için çok daha fazla çalışmaya ihtiyaç var, yinede günün birinde kazıların bu sorunları çözebileceğini ümit edebiliriz.

Müren şimdi metruk, Kilise doğuda ve güneyde Digor nehri'nin vadisiyle ve batıda kuru bir vadiyle sınırlanan yüksek bir plato üzerinde duruyor. En yakın köyler Karabağ (batı yönünde 5 km) ve Kilittaşı'dır. (güney yönünde 3 km). Ermeni sınırına çok yakın olmasından dolayı arazi sıkı bir askeri bölge kabul ediliyor. Müren iki ülkenin sınırını çizen Arpaçay'dan bir km uzakta, izin almak kolay değil, ziyaret edilemiyor.

Buna rağmen Google earth'de de bulunan bölgenin en net fotoğrafı, topografyanın ve sitenin yapı dokusunun dikkat çeken anlamını ortaya koyuyor. Müren kilisesinin etrafına insan işi yapılar toplanmış. Bu yapıların yoğunluğu ve birkaç yüz metreye yayılmış olması insan yerleşiminin kalıntılarını işaret ediyor. Duvarlar üç yönde uzuyor, Kilisenin kuzeybatısına, güney batısına ve güney doğusuna her birinin uzunluğu 400 mt. civarında. Bu yapı toplulukları net bir şekilde farklılaşıyor, Kilisenin güneybatısında daha fazla bakir toprak var ve en yoğun yapılaşma Kilisenin kuzeybatısı ve güneydoğusundadır. Ne doğrusal veya ızgara gibi muntazam bir plan ne de bir şehir duvarı kalıntısı gözüküyor. 9. yy. kaynaklarında geçtiği gibi bu araziler arasındaki çizgisel açıklıklar yolların varlığını belki de Müren'de bir zamanlar meşhur olan üzüm bağlarını sulamak için kanallarını akla getiriyor. Asıl yerleşim 400 m kuzey kuzeydoğusunda daha küçük ve daha düşük yoğunlukta ikinci bir site batıdan doğuya uzanıyor.

Malzeme olarak zengin kalıntılarıyla Müren, Kars bölgesinde şimdi büyük turist çekim merkezi olan yakındaki çok daha ünlü Ani şehriyle ilişkilidir. Terk edilmiş bir ortaçağ yerleşimi olarak Müren ünlü komşusunu hatırlatıyor; iki tarafta ziyaretçi evlerin ve yolların açık izlerini bulacak ve ortaçağdaki yaşamın dokusunun anlamını kavrayacaktır. İki yerleşim de, Ermeni Bagrati Krallığı'na aitti. Başkent Ani ve Kraliyet ailesinin bağışlarıyla zenginleşen Müren, Mimari İlişkiler de kurabilir, Müren'deki 13 yy konutunda (şimdi yıkılmış) kullanılan 'Selçuk zinciri' süslemesi Ani'deki Savoir Kilisesinde de görülebilir. Bu büyüleyici bağlantılar Müren'i, Ani'nin tersine daha da talihsiz bir şekilde ulaşılmaz kılıyor.

Bu eserle ilgili pek az arkeolojik çalışma olması sürpriz değil, kazı veya alan çalışmalarına izin verilmiyor. 1903 de mimar Toros Toromanyan siteyi ziyaret etti, fotoğrafladı ve kilisenin bir planını çıkardı. 1960'larda Fransız bilim adamları Jean-Michel-Thierry ve Nicole Thierry Müren'i ziyaret ettiler, incelediler. İki durumda da tatmin edici bir çalışma mümkün olmadı.

ACİL DURUM

Kilisenin müphem durumunu düşünürsek bilgimizin sınırlı olması acı verici. Erken 20.yy'da yapı iyi durumda olmasından dolayı Ermeni Mimar Toros Toromanyan tarafından methedilmiştir. Ama Müren 1990'lardan sonra hızla kötüye gitti. 20.yy'lın başındaki fotoğraflar Kilisenin güneybatı duvarının çöktüğünü gösteriyor. 2008 de bütün güney holü çöktü, kabartma külleyiti yazılar da beraber. Şimdi batı cephesinin kuzey köşesi boyunca genişleyen çatlaklar gö-

rülüyor, geri kalan cepheler ve kubbe payandaları da ciddi hasara uğramış. Bu kubbenin kısmen desteklendiği ve batı duvarının sıradaki yıkılacak duvar olduğu anlamına geliyor. Müren'in bütünleşik, yapısal durumu sağlamlaştırma konusunu da acilleştiriyor, aktif bir sismik bölgede olması özellikle endişe vericidir.

MÜREN NİÇİN KURTARILMALI

Pek çok bilim adamı Müren'le ilgileniyor. 7.yy tarihçileri, mimari ve heykel tarihçileri, Bizans uzmanları, Ermeni Dili ve Tarihi uzmanları, Pers İmparatorluğu'yla ve Erken Dönem İslam tarihiyle ilgilenen bilim adamları bu eserin dünya tarihinin değerli bir belgesi olduğunun farkındalar. Gerçekten doğu Anadolu'daki kültürel çeşitliliğin kilit taşı olan Müren sadece antik bir eser olduğu için değil, ama küresel öneminden dolayı da tanınmalıdır. Araştırmacılar gösteriyor ki Müren'in kendisi farklı ve bazen de çatışan politik unsurlar arasındaki işbirliğiyle ortaya çıkmıştır. Müren; böyle bir işbirliğinden iyilik çıkabileceğine dair bir hatırlatmadır. En önemlisi Müren gibi bir eseri korumak gelecek için umut verecektir. Gitgide sorunları artan bir dünyada insanın koruma-cı potansiyelindeki umudu. Müren dünyanın çatışmalı bir döneminde işbirliğinin gücüne dair dokunaklı bir hatırlatmadır. Lütfen onun kötüye gidişiyle ilgili duyarlılığı artıralım.

İLK KÜRT RADYOSU

Erivan Radyosu 1955 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kürtler için özellikle Serhat Bölgesi için hayati bir öneme

sahiptir. Duru bir Kürtçe ile yaptığı yayınla yasaklı bir dilin, kültürün, müziğin yok olmasına engel oldu. Özellikle Erivan Radyosu'nda çalman stranlarla Kürtlerin kullandığı müzik aletleri de bu stranlara eşlik edince (bılûr, davul, zurna, fiq, mey, kaval) insanların ruhuna, beynine hitap ederdi ki dimağlarda kalıcı bir etki sağladı.

Aynı tarihlerde Bağdat Radyosu Baas Partisi'ni öven yayınlar yapardı. İran'daki Urmiye Radyosu da şahlık dönemini öven yayınlar yaptıkları için Erivan Radyosu kadar çok ilgi görmediler. Zaman zaman ilgiye değer dengbejlerin stranları dinleniyordu ama Erivan Radyosu çok daha etkili bir yayın yapıyordu. Çünkü Erivan Radyosu başkalarına borazanlık yapmıyordu. Kürt kültürüne, tarihine, müziğine hizmet ediyordu.

"Wira dengê radyoya Erivanê'ye, Erivan xeber dide guhdaren êziz" anonsu her gün akşama doğru heyecanla, şevkle, sabırsızlıkla beklenen bir anonsdu. Kürdistan coğrafyasında yediden yetmişe herkesin sabırsızlıkla beklediği bir andı. O an geldiğinde herkes ne işte olursa olsun işini bırakır, pilli, transistörlü radyolarını açar önce haberleri sonra türküleri ve oyun havalarını, ezgilerini dinlerdi. Özellikle akşam saatlerinde köy odalarında çaylar demlenir, herkes pür dikkat kesilir radyo programı bitene dek, son saniyesine kadar dinlerlerdi. Sovyetler yıkılmadan önce günde bir buçuk saat yayın yapıyordu.

Kürt ulusal aydınlanmasının en önemli köşe taşlarından biridir. Unutulanı, unutulmak isteneni dile getirdi. Sözlü anlatıları kalıcı anlatımlara dönüştürürdü. Kürt kültürü ve sanatçılarının kalesi oldu.

Radyonun ilk spikeri ise tok ve çok vurgulu sesiyle, aynı zamanda kusursuz Kürtçe'siyle Keremê Seyad ile Gulizera Casim idi. Serhat Kürtlerinin şivesi ile haberler sunarak Kürtlerin dünya ile bağlantılarını, yasakların zirvede olduğu bir dönemde hep canlı tuttular. Bazen Ezniva Reşit Sevaza Evdo ve bazen de Lusika Huseyn isimli kadın spikerler periyodik olarak haber sunmada Keremê Seyad'a eşlik ederlerdi.

Yasaklarla boğuşan Kürtler Erivan Radyosu sayesinde Brejnev'den tutun Kruşçev Andrapov, Çerninko, Gorbaçov'a dek, tüm Sovyet liderlerini ve Sovyetler'deki işleyişi ve diğer kıtalardaki haberleri radyo aracılığıyla öğreniyorlardı. Soğuk savaş döneminde ABD ile SSCB arasındaki kıtalar arası balistik füzeler ve nükleer silahlar hakkında bilgi sahibi olunuyordu. Melle Mustafa Barzani'nin ulusal mücadelesini, kendi dillerini, kültürlerini ve folklorunu bu sayede öğreniyorlardı.

Radyonun oluşumunda ilk emeği geçen Cesimê Celil'dir. Digor'un Kızılkule Köyü doğumludur. Radyonun ete ve kemiğe bürünmesinde yardımcı olan ilk yapımcı redaktördür (1955-1957).Sonra Xelil Muradov (1957-1982), Ehmedê Goge (1982-1994), Keremê Seyad ilk oluşumundan 1994'e kadar olan süreçte genel yayın yönetmenidir.

Radyo; yayın hayatı boyunca, Kürt klasik müziğini, çağdaş şarkıları ve değişik folklor çalışmalarını kaydederek-Kürtlere ulaştırmıştır. Geniş bir arşiv oluşturmuştur.

Uzun yıllar Erivan Radyosunda çalışan Kürt gazeteciliğinin ve Kürt dilinin gelişmesinde katkıları olan Prof. Heciyê Cindi de Digor'un Yemençayır Köyü doğumludur. Erivan Radyosu'nda emeği geçen Erebê Şemo' da Digor'un Susuz köyündendir. Kürt edebiyatı ve tarihi üzerine radyoda çok emek vermişlerdir.

Vezirê Eşo birçok dilden tercümeler yaparak radyoda yayınlıyordu. Ezniva Reşit ise 24 yıla yakın bu radyoda spikerlik yaptı. Radyonun ilk sanatçıları bılûr ve meyin piri Egidê Cımo, Karapetê Xaço, Şêroyê Bıro, Efoyê Esed, Arame Tiqran, Xana Zezê, Aslîka Qadır, Asa Evdile başlca dengbej ve stranbejlerdir. İlerleyen zamanlarda Eyşê Şan, Mêyremxan, Dilbera Wekil, Şemama Wekil, Arifê Cızravi, Hesen Cızravi, İsa Berwari unutlumayan seçkin dengbejler olarak radyoda çalışmalara katıldılar. Seide Şamedin, Reşide Baso, Meme Xudo, Zedina Şekir, Egidê Tecir, Memoyê Sılo, Şıbleyê Çacan, Belga Qado, Hovhannes Badalyan, Feyzoye Rıza, Xelilê Evdile, Şamilê Beko gibi yıldızları da unutmamak lazım. Bu dengbejler her konu temalı türkülerini söylerlerdi. Kahramanlık üzerine, aşk üzerine, doğa üzerine seslendirdikleri stranlarla dünyadaki bütün Kürtlere hitap ederlerdi.

Erivan Radyosu kuruluşundan günümüze kadar, gerek müzikle, gerek ulusal aydınlanma amaçlı programlarla bilinç ve kültürün daha da gelişmesine en üst derecede katkılar sundu.

1993'te SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Erivan Radyosu'da bu olumsuzlıktan nasibini aldı. Şu anda yayın saati yarım saate inmiştir. Zor şartlar altında direnen radyo ekonomik sıkıntılarla boğuşmakta ve de sanatçı bulmakta zorlanmaktadır. Kereme Seyad'ın oğlu Titalê Kerem ve kızı Leyla Kerem, Sima Semend, Cemila Celil'in özverileriyle yayını sürdürmektedir. Yayın saati 18.45 ve 19.15 saatleri arasındadır.

Sonuç olarak şu anda zor koşulda da olsa Erivan Radyosu dili, kültürü, tarihi ve edebiyatı alanında tarihe geçen hizmetler sunmuştur. Bayrağı ebediyen dalgalanacaktır.

COĞRAFYAMIZDA KÜLTÜREL SOYKIRIM

Soykırım sadece bir ulusun halkını imha etmek, ortadan kaldırmak değildir.Soykırıma uğrayan ulusun tarihi ve kültürel değerlerini bilinçli olarak ortadan kaldırarak ve hatta onunla yetinmeyip izlerini bile bırakmamak, en vahşice, en gaddarca uygulanan bir yok etme eylemidir. Maalesef genelde ülkede özelllikle de Digor'da uygulanan bu olay 4.yy ve 5.yy da inşaa edilen ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla yok olan Kilittaş Kilisesi (Pakran), Müren kilisesi (Karabağ), Zipni Kilisesi (Varlı), Agarak Kilisesi (Ekrek), Magasbert Kalesi (Maasbert), Tekor kilisesi (Digor), Beşkiliseler(Digor), Nakhijevan Kilisesi (Kocaköy), Alaman Kilisesi (Alem) vs. eğer tarihten silinmişse işte bu bilinçli uygulanan *KÜLTÜREL SOYKIRIM* anlayışından kaynaklanan bir devlet politikasıdır. Bu tarihi eserlerin taşları ya cami duvarlarında, ya okul duvarlarında ya da köylülerin ahır duvarlarında mevcuttur. İnşaa edilen bu 4.yy ve 5.yy eserlerinin yerlerinde izler bile silinmiş durumdadır. Uygulanan bu bilinçli politika; bir halkı yok etmekle, bununlada yetinmeyip kültürel ve tarihi değerlerini de dünya sahnesinde silme anlayışıdır.

Polonyalı hukukçu Rafael Lemkin "*Herhangi bir halkın veya etnik grubun ait olduğu kültürü yok etmek için yapılan eyleme 'kültürel soykırım' denir*" diye bu olayı çok iyi şekilde açıklar.

Soykırıma tanık olan Fayez El Hüseyin ise o dönemi şöyle dile getiriyor: "*Ermeni katliamından sonra hükümet Ermeniler'den kalan mülklerin satışını yapan komisyonlar kurdu*"-der. Ermeni kültürel değerler (bedavaya yakın) ucuz fiyatlara yani yok pahasına satılmış ki izleri silinsin diye. Soykırım

sırasında bir çok anıt, kilise, manastır, kaleler yağmalandı, yakıldı, yıkıldı.

İttihaat ve Terakinin 1880'de izlemiş olduğu plan ve programlarına göre benimsenen bu imha politikaları, Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam edilmiştir. Bu politikanın Doğu Anadolu Bölgesindeki yansımalarının devamı özellikle Digor yöresinde vukuu bulmuştur. Mevcut kilise ve manastırlar bu süreçlerde hızla yıkılmış, izleri silinsin diye coğrafik yer tanımları bile değiştirilmiştir. İmha politikası, sistematik bir yöntemle Ermeni mimarisine ait ne değer varsa yok etmiştir. Yıkılmayan tarihi binalar dinamitlerle yıkılmış parçalanmıştır, Hatta kafalarına göre güzel buldukları kiliseleri de eserlerin orijinal mimarlık değerlerini de bozarak camiye çevirmişlerdir.

Evet, ne yazık ki ortaçağda inşaa edilen yöremizdeki bu tarihi değerler büyük çoğunlukla yok edilmiştir, resimleri bile resmi ideoloji kaynaklarında yoktur. Ancak bu eserlerle ilgili bilgiler ve resimler sadece gayri resmi kaynaklarda mevcuttur. Yöremizle ilgili bilinen bir devlet tezi bu kültürel jenositi "1890'dan önce Digor'un resmi tarihi ile ilgili bilgiler yoktur"diye açıklar.

ANADİLİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ

Dil; bir iletişim aracıdır. Aynı zamanda her gelişim ve değişimin de öncü ve güçlü mekanizmasıdır. Dil, mensup olduğu ulusun veya etnisitenin tarihi ve kültürünün taşıyıcı unsurudur. Dil geliştikçe insanların ve toplumların ufku, kültürü, tarih ve soyal düzeyi, toplumsal ve bireysel hafızası da gelişir.

Ancak her insanın doğduğu coğrafya ile şekillenen anadili vardır. İnsanların dünya ile ilk iletişimi ve tanışması anadiliyle olur. Anadille her insan ana rahmindeyken ilk iletişimi başlar, doğumdan ölüme kadar sahip olduğu anadille yaşar. Bu yüzden bireyin psikolojik gelişimi açısından, fiziki çevreyi tanıma açısından anadilin çok büyük bir önemi vardır. İnsanın kişiliği, kimliği, ruhsal ve duygusal, zihinsel gelişimini en iyi anadille şekillendirir. Bu özelliğinden dolayı insanların en doğal ve en kutsal hakkıdır.

Ne yazık ki bu doğal ve kutsal hakkı, zaman zaman egemenler dünyevi çıkarlarına göre yok etmeye ve yasaklamaya çalışarak bir jenosid kültür katliamı yaratmaya çalışırlar. Halbuki her anadil dünya dillerinin bir parçası ve güzelliğidir. Bir anadilin yok edilmesi, yok sayılması dünyanın inkarıdır, dünya kültür mirasının güzelliğinin yok oluşudur.

Egemenler kendi dillerinin güzelliğini Tanrının bir lutfu diye sunarken inandıkları Tanrıyı da inkar ederler, çünkü başka halkların dilini inkar ve yasak ettikleri için. Dil bilimcileri ise bu tehlikenin yok edilmesi için dilsel zenginliğin korunmasının ancak anadillerin öğretilmesiyle ve eğitimiyle mümkün olacağını dile getirirler. Bu anlamda bilime göre yönünü tayin eden ülkeler dil bilimcilerin bu tesbitlerini dikkate alarak çok dilli eğitim modellerini hayata geçirerek özgür birey yaratma ve zengin kültürler geliştirme gayretleriyle ülkelerinde huzuru ve refahı yaratmaktadırlar.

Dil, insanlar arası iletişim aracı olmanın dışında aynı zaman'da düşünmenin'de aracı olduğundan, dilin yasaklanması durumunda, iletişimi ve düşünmeyi'de yok etmeyi beraberinde getirir.

Bunun ile beraber ruhsal tahribatlar bireyde gelişir, bilgiler eksik, kültürel gelişim kısır olur. Sosyal ve kültürel mirasın zenginliğinin yerine kültür fakirliği getirir, bu da o anadilin yok olması demektir.

Dil; bir toplumun kültür taşıyıcısı, kimliği olmanın yanında konuşan toplumun kültür müzesidir, kimlik abidesidir. Toplumun sözlü ve yazılı ifadelerinin semboller ve kurallar sistemidir.

Bir alfabeyle yolculuğa başlayan dil, toplumların kültür yaşamlarına en önemli katkıyı sağlar.

Bir şairin "*Anadilim anavatanımdır.*" sözü çokşeyi ifade eder. Yani diğer bir deyimle 'kök dil'denilen anadilimiz, annemizden, ailemizden, çevremizden içinde bulunduğumuz kültürel, dilsel topluluktan belirli, bilinçli bir öğrenim olmadan edindiğimiz dildir. Doğanın bize bahşettiği en doğal en vazgeçilmez hakkımızdır. Tabii ki bu aşamadan sonra eğitim ve öğretimle tanıştığında dil; dünya mirasının güzelliğinin bir halkası olur.

Ama bu doğal hakkın insanların elinden alındığı, egemenlerin dilinin eğitim dili olduğu, anadilinde eğitiminin yasak olduğu bir dünya'da yaşıyoruz.

Oysa anadilinde eğitim, öğrencinin bütün derslerinin kendi anadilinde işlendiği bir eğitim sistemini ifade eder. Çocuk bütün programı, dersleri kendi anadilindeki sözlükle, ders kitaplarıyla, dergiyle, haritayla vs.öğrenir.

Bu anlamda bir dilin yasaklanması, yok olması aynı zamanda insanlığın ortak geçmişinin ve kültürel mirasının yok olması anlamını ihtiva eder. Dil bilimcileri, dili dünyanın coğrafyasına benzetirler. Dağıyla, ovasıyla, dereleriyle, tepe-

leriyle, nehirleri, denizleri ve okyanuslarıyla nasıl bir bütünlük teşkil ediyorsa dil de dünya kültür güzelliği için aynı şeyi teşkil eder. Her çiçeğin rengi ve çeşidi dünyayı nasıl yaşanır ve güzel kılıyorsa, bütün ana diller de bu kültürel mirasın değişik renk ve çeşidin de çiçekleridir.

Ana dil de bir doğa ürünü gibi doğal bir yaşam alanı bulduğunda renk verir, çeşitliliğe içerik kazandırır. Dilin yaşam alanı olmadığı zaman işte o dil de yok olmakla karşı karşıya kalır.Özelikle Kürdistanda devletin resmi politikası olan asimilasyonu uygulayan egemenler, dili basın ve yayın araçlarından mahrum bıraktığında, ulusal ve yerel eğitim kurumlarında kullanılmasını yasakladıklarında ister istemez dilin gelişimi engellenir. Edebi ve bilimsel eserler ortaya çıkmaz. Dili günlük yaşama hapsederek düşün ve entellektüel yapısını fakirleştirirler.

Dış dünya ile iletişim kurmak istiyorsak, dünyayı tanımaya ve algılamaya niyetimiz varsa kimlik gelişimimiz doğal hakkımızsa eğer, duygu ve düşünce dünyamızı geliştireceksek ana dilde eğitimin yasaklanmasına, engellenmesine karşı çıkmalıyız. Çünkü anadilinde eğitim haktır, tartışma konusu bile yapılamaz.

Tek kültür, tek kimlik safsatası hem bireyin hem de toplumların gelişiminin ve değişiminin önünde bir takoz görevi görmektedir. Hiç bir dil başka bir dilden üstün değildir. Bütün diller dünya kültür mirasının ortak paydalarıdır. Hiç bir dil bölücü olamaz, bölücü olan asimilasyon politikalarını yürüten egemenlerdir.

Sözü Xalil Xeyali'nin bir sözüyle bitirmek istiyoruz. "*Kendi anadiliyle eser veren kişiler, dünya var oldukça unutulmayacaklardır* "

BİZE NEFES OLUP IŞIK TUTAN SOVYET KÜRTLERİ

Kürtlere karşı, olan devletlerin ulusal kimlik ve ulus-devlet yapılanmalarında kendilerinden farklı olanları bertaraf etmekle kalmayıp, kendi sınırları dışında bulunan Kürtlerin faaliyetlerine de müdahale etmişlerdir. Diplomatik, ekonomik, siyasi güçlerini de kullanarak Kürtçe yayınları engellemeye çalışmışlar ve kurumları kapatmaya uğraşmışlardır.

Zana FARQİNİ bakın çok haklı olarak şöyle devam ediyor. *"Kürtler bu coğrafyada son yüzyılda bölünüp parçalanırken ayrıca da egemenliği altında kaldıkları devletlerin ret, inkâr, imha ve asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Yasaklarla baskılarla Kürtlere ait her şeyi cezalandırdılar. Kürtlerin birbiriyle olan ilişkilerine de ket vurdular. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Latin alfabesine geçerken Kürtlere büyük darbe vurdu. Kendi geçmişleriyle ve ayrıca diğer parçalardaki Kürtlerle olan bağlantıları koparıldı."*

"*Sovyetlerdeki Kürtlere önce Ermeni alfabesi Kürtçeye uyarlanmış, daha sonra ise 1929'larda İsahak Marogulov Ve ayrıca da özellikle "Erebê Şemo"* tarafından Kürt Latin alfabesi hazırlandı. Yani ilk Kürtçe roman olan "*Şivane Kurmanca*" bu hazırlanan alfabeyle Erebê Şemo tarafından yazılmıştır. Ne yazık ki Stalin'in döneminde bu alfabe yasaklanıp, yerine Kiril alfabesi zorunlu kılınmıştır. Şu anda kullanılan Celadet Ali Bedirxan olan bu Kürt Latin alfabesi, ilk kez 1932 yılında Şam'da çıkarılan ve Erebê Şemo'nun da yazılar yazdığı "*Hawar Dergisi"* ile kullanılmaya başlandı. Bu kültür dergisinin özellikle Türkiye sınırına girmesi Ata-

türk'ün imzasıyla yasaklandı. Çok haklı olarak şöyle devam ediyor. Zana FARQİNİ

"Yasakların kol gezdiği o dönemler Kürtçe Bağdat, Erivan ve Tahran Radyolarında yayın yapan Kürtçe bölümler vardı. İlk ikisi Kürtçe'nin Sorani lehçesiyle yayın yapardı. Kürtlerin birbiriyle ilişkilerini koparmak için egemen olan devletler Kürtçenin lehçe farklılıklarını kullandılar. Yasak alfabeler duvar gibi, Kürtleri birbirinden ayırmıştır. Tek nefes veren radyo yayınları idi. Tabi o zamanki teknoloji de parazitler de cabası."

"Tüm bunlara karşın Sovyet Kürtleri özellikle Ermenistan Gürcistan'da Kürt dilinin kültürünün, sanat ve edebiyatının gelişmesi için çok muazzam hizmetler yaptılar. Kürtçe eğitim, radyo yayınları, gazete, kitap, tiyatro faaliyetleri, Kürt müzik ve folkloru ile ilgili bilimsel çalışmalar, roman, öykü, şiir ve piyesler ortaya koydular. Her ne kadar bu değerli çalışmalar asıl kaynağına ulaşmasa da Bakur Ve Rojava'dan oralara okumaya giden Kürt öğrenciler bu büyük çalışmalardan çok beslendiler Döndüklerinde bu değerli kaynakları beraberlerinde getirmişlerdir".

"Bakur'da 1980'den önce Kürt siyasi parti ve örgütleri tarafından yayınlanan dergi ve gazetelerde Sovyet Kürt yazarların, Kürtçe yazılarına yer verilmiştir. Onlara büyük kaynak olmuştur. Avrupa'daki Kürtler de bundan etkilenmişlerdir. O zor koşullarda bu değerli çalışmalar zor da osla bütün Kürtlere yansımıştır. Şu anda bile bazı Kürt yayınevleri o diyarda üretilen Kürtçe eserleri Kürt Latin alfabesine çevirerek yayınlamaktadırlar. Böylece Kürtlere büyük hizmetler sunmaktadırlar".

"Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ne yazık ki oradaki tüm zemin zayıfladı. Siyasi sosyal ve ekonomik sorunlardan dolayı çok verimli insanlarımız dünyanın değişik yerlerine göç etmek durumunda kalmışlardır. Kalanlar da ekonomik sorunlar yaşıyorlar Buna rağmen bazı kurumlar inadına ayakta durmaya çalışıyorlar".

"O karanlık dönemlerden bize ışık olan ve ayrıca nefesimize oksijen taşıyan bu insanlarımıza verdikleri emeklerinden dolayı minnettarız. Bu gönül borcunu da, onları da unutmayacağız. Biz de onlara sahip çıkarak ancak böyle borcumuzu ödeyebiliriz" diye devam ediyor.

KÜRTLERDE EDEBİYAT

Kürtler, bu son dönemde özellikle yaptıkları çalışmalarda her geçen gün ilerliyerek, esas olarak "anadilinde kürtçe"nin yaşatılması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında yoğunlaşmaktadır.

"Genellikle baskılara nazaran Kürt dilinin, Irak'ta edebiyat ve kültür alanlarında Türkiye'den daha iyi durumda olduğunu söyleyebiliriz. Daha az baskı altındaydı. Türkiye'deki Kemalist tekçi baskıcı siyasi yapıdan dolayı, birçok Kürt aydın entelektüel Irak'a göçmek zorunda kalmışlardı. Bunlar Refik Hilmi, Tevfik Vehbi, Piremerd ve M. Emin Zeki Beg diyebiliriz. Ne yazık ki Kürt edebiyatı tarihler boyunca Kürt coğrafyasını sömüren uluslardan dolayıdır ki; hak ettiği konumu koruyamadı. Bu ulusların başında gelenler ise Doğuda Persler, kuzeyde Türkler, güneybatıda Araplardır. Her ne kadar Kürtlerde yazılı edebiyat 10.yy'da Baba Tahire Üryan ve Hallacı Mansur gibi filozoflar ve Ehmedê Xanî ile Feqiyê

Teyran gibi şairler tarihteki yerlerine erişseler de, 20. yy başlarına kadar Kürt coğrafyasının her taraftan talan edilmesiyle bu başarı uzun sürmedi. 20. yy başlarında dünya ile beraber Kürtlerin siyasal, sosyal yönden hareketlenmelerinde Kürt edebiyatı da bundan dolayı payına düşeni elde ederek bayağı güçlendi. Çünkü 20. yy'a kadar Kürt edebiyatı her taraftan siyasal ve sosyal olarak baskı altında kaldı".

"*Sürgünde bulunan Kürt edebiyatçılar genelde sosyal ve siyasal konumlarından dolayı göçlerinden sonra ortaya çıktı. Bunlar kendi ülkelerinde fazla ilgi görmediler. Çünkü kendi ülkelerinde sosyal ve siyasal baskılardan dolayı fazla ilgi görmediler yazılı edebiyatta fazla etkili olamadılar, sözlü edebiyatlarını güçlü hale getirdiler. Özellikle dengbejler günümüze kadar sözlü edebiyatı büyük emeklerle yaşatmışlardır. Sürgündeki sanatçıların yaptıkları çalışmalarda çok büyük katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin, "Meme Alan"ın, 'Siyabend u Xece'nin öyküsü birçok dengbej tarafından günümüze dek yaşatılmaya çalışılmıştır. Bu şairler Eli Heriri, Meleye Ceziri, Feqiyê Teyran, Ehmedê Xanî ve Meleye Batê gibilerini sayabiliriz. Süleymaniye ve Sanardaş'ta önemli Kürt edebiyatçıları yetişmiştir*".

"*Kürtçede en çok kullanılan Kurmanci lehçesinin Irak Kürdistan'ında pek fazla geliştiğini söyleyemeyiz. Edebiyat alanında biraz daha cılız kalmıştır. Kürtçenin Sorani lehçesi resmi dil olarak daha uygun daha güçlü hale gelmiştir. Sorani lehçesi Sanandaş ve Ardalan'da daha çok geliştirilmiştir. Bundan dolayı Gorani dili edebiyatı bu süreçte büyük kazanımlar ortaya çıkarmıştır. Böylelikle anlamlı hale gelmiştir*".

Kurmance lehçesi İran Pers stilini Kürt edebiyatına taşıyarak günümüze dek sürmüştür.

Özellikle Osmanlı imparatorluğunun çökmesinden sonra Kürdistanın, İran, Türkiye, Suriye ve Irak tarafından parçalanmasıyla, bu bölgelerde siyasi kültürel baskılar yozlaşmayla, yeniden yapılanmalar ortaya çıktı bu değişik lehçelerde değişik alfabelerle, Kürt edebiyatı bütünlüğünü koruyamadı. Kürt edebiyatı Kürt aydınlarının çok sınırlı konumundan ve ekonomik zorluklarıyla da olsa sürgünde zor şartlarda yine de teşvik edildi ve daha iyi yerlere taşınmaya çalışıldı.

Kürt dili baskılara rağmen Irak kültür ve edebiyat alanında, Türkiye'den daha iyi bir düzeydeydi, daha az baskı altındaydı. Türkiye'nin tekçi, baskıcı siyasi yapısından dolayı Kürt aydın ve entelektüellerin birçoğu Irak'a kaçmak zorunda kalıyorlardı. Örneğin Refik Hilmi, Piremed, M. Emin Zeki Beg, Tevfik Vehbi gibi aydın ve entelektüeller 1939'da Gelevaj adında bir gazetenin çıkmasında öncülük yaparak Kürt edebiyatının daha modern konuma ilerlemesinde katkıda bulunmuşlardır. Gelevaj gazetesinin yönetiminde bulunan Alladdin Secadi, İbrahim Ahmed ve Akir Fettahtı. Kürt dili ve edebiyatıyla ilgili Güney Kürdistan'daki üniversitelerde eğitim vardı. 1930 da Sovyetler Birliği'nde "*Riya Teze*" Gazetesi orada yaşayan "Kürdistana Sor" Kürtler için Latince alfabeyle yayınlanmıştır. Bu yazarlar başlıca Heciyê Cındî, Erebê Şemo, Emine Evdal olarak sayabiliriz.

Kürtlerde edebiyat 1960larda zirvedeyken Vezire Eşo, Ferike Usiv, Emerike Serdar, Tosinê Reşît, Sima Semend, Ahmede Hopo ve Ezina İsko ile belli bir zirveye ulaşılmış oldu.

Türkiye'de yaşayan Kürtlerin büyük bir bölümünün üzerinde baskı inkâr imha ve yasaklar mevcuttu. Bundan dolayı Türkiye'deki Kürt yazar, sanatçı, aydın, akademisyenlerin çoğu yurt dışında faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Özellikle

Türkiye'nin AB ile yakınlaşmasıyla daha iyi düzeyde adımların atıldığını gözlemleyip görebiliriz. Bundan dolayı Türkiye'de Irak düzeyinde Kürt edebiyatının geliştiğini söyleyemeyiz. Yabancı dile çevrilen yazılarda, Mehmet Uzun'un "*Gölgede Kaybolan Aşk*" öykü serisinde, Şerko Bekes'in "*Gecede Gizli Hasat Toplama*" gibi bu yazarlar kendi ana dillerinde yazamamışlar. Helim Yusiv'in "Hamile Adam" gibi yapıtları sıralayabiliriz. Bu önemli yazarlar kendi ana dillerinde yazamadıklarından Türkçe Arapça ve Farsça yazmak zorunda kalmışlardır.

Türkçede Yaşar Kemal, Muhittin Zengame, Bekir Yıldız, Mahmut Teymur'u sayabiliriz. Arapça; Selim Barakat, Almanca, Nezir Bülbül, Farsça; Ali Eşref Dervişane, Manzur Yakuti gibi yazarları sıralayabiliriz. Türkiye'de ise baskı altında olduklarından dolayı Kürtçe yazma imkânları olmamıştır. Kürt yazarların yapıtları yakın zamana kadar imkânsızlıklarından dolayı belirli kitlelere zor koşullarda ulaşabiliyordu.

DİLİN KÜLTÜREL VARLIĞI

Dil ve kültürle ilgili yoğunlaşanlar, bu iki kavramın birbiriyle olan sıkı bağları kavramın tanımı ve kesin sınırları hakkında değişik görüşler mevcuttur. Bu iki sorunda hangisinin daha önce var olduğu sorunudur. Bundan dolayı genel eğilim büyülü varlık olan dili kültürün bir unsuru olarak kabul etmektir. Bu konudaki görüş bu olsa da gerçek şudur. Kültürü ortaya çıkaran ve onu taşıyan yeni nesillere mal eden dildir.

Kültür ve ulus için inşa aracı olan dil ne insan ne de toplumdan ayrı olarak ele alınacak bir olgu olmadığı için zamanla bilim, sanat, teknikle de ilişkili olup onları da yaratan bir

kurumdur. Evet, bir topluluğu topluma dönüştüren, bir toplumu aynı zamanda ulus yapan bağların en güçlüsüdür.

Zana FARQİNİ bakın dil kültür ilişkisine yaklaşımını ve değerlendirmesini görelim: " Dile dayalı bütün zanaatların ana ham maddesi dildir. Edebi ürünlerden müziğe, sinema ve tiyatrodan bilimsel eserlere kadar sözlü kültürün her türlü kısaca dil aracılığıyla üretilen bütün kültürel değerler dil sayesinde oluşmuşlardır. Yaratılan kültür ve dil tarafından ifade edilir onun aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılır. Tabi dil sadece kültürü yaratan, onu aktaran bir özelliğe sahip değil. Dil ile kültür arasında karşılıklı bir etkileşim ve güçlü bir ilişki söz konusudur. Zira kültür de dili etkiliyor. Kültür geliştikçe dil de gelişiyor, gelişen dil ise kültürü zenginleştiriyor. Onun içindir ki toplum ve kültürde ne varsa dilde ifadesini bulur, dilde ise neler varsa toplum ve kültürde asılları veya yankıları vardır. Bundan olsa gerek dil aynaya benzetilmiş ve bir ulusun kültürünü yansıtan temel şey olarak değerlendirilmiş.

Kültürün aynası olan dile veya dilin yansıması olan kültüre bakarak geçmişimizi birçok açıdan aydınlatabiliriz. Mesela kültürel ürünlerdeki veya başka bir değişik dildeki kavram deyim atasözleri ve kalıplaşmış sözlerin incelenmesiyle hem dilin gelişme düzeyini hem de toplumun geçmişi, iştigal ettiği konular ve dünya görüşü gibi konularda bilgi almak mümkündür. Bundan yola çıkarak desek ki bir halkın bir ulusun geçmişi biraz da dilinde saklıdır, herhalde yanlış bir söz söylemiş olmayız.

O yüzden dili savunmak kültürü, kültürü savunmak dili savunmaktır. Her ikisine birden sahip çıkıp savunmak ise hem halk olarak kendi geçmişine hem de geleceğe sahip olmaktır. Çünkü dil bir iletişim aracından öte toplumu oluşturan, onu

bir arada tutup birleştiren güçlü bir harç, kültürü taşıyan bir hazine ve toplumun geçmişine ışık tutan bir aynadır.

Evet dil ve kültür ilişkisi konusunda Zana FARQİNİ şöyle devam ediyor: " *Dil ile kültürün bu özellik ve etkilerini bilen tekçi anlayışa sahip ulus devletler, bu yüzden batıda modernite ve batı dışı coğrafyalarda cereyan eden modernizasyon hareketleriyle dilsel ve kültürel çeşitliliğe savaş açmış, dil kırım ve beyaz katliamlarla da kendinden olmayan halkların köklerine kibrit suyu dökmüşlerdir. Coğrafyamızda ulus-devlet şeklinde kendilerini kurgulayan ulusların dil ve kültür üzerinden kendilerini nasıl tekçi bir anlayışla inşa ettiklerini ve aynı zamanda egemenlik sınırları içinde 'ötekileri' nasıl eritmeye tabi tuttuklarını, hangi özel politikaları uyguladıkları bilinmiyor değil."*

Yine bir dilin yok edilmesi asimilasyon inkâr ve imha edilmesine o dilin ölümüne neden olan bu konuda şunları dile getiriyor: "Bir dili yasaklamak, eğitim sisteminin dışında tutmak, kamusal alanın içine sokmamak sadece dilin ölümüne neden olmak değil, o dil aracılığıyla üretilen kültürü de o kültürle oluşan ortak ruhu da yok etmek demektir. Asimilasyonu terse çevirmenin, onu etkisiz hale getirmenin en güçlü araçları da dil ve kültürdür. Bu kapitalist modernite çağında halklar kendi özgün kimlikleri olan dil ve kültürlerini koruyup geliştirerek var olabilirler."

DİLDE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK OLGUSU

Çok kültürlülük olgusu poli kultürolizm, siyaset ve sosyologlar arasında farklılıklar vardır. Devletin asimilasyonundan kurtulup kendi kimlik ve kültürlerine sahip çıkmak, etnik

dil ve kültürlerini korumak ve geliştirmek burjuva toplumlarında, feodalizmi yıkıp, toplum uluslaşırken dinsel ön yargılardan arınmalıdır. "*Dilin vicdanda kalması gerekir.*" Ulusun oluşması uzun bir süreçten geçtikten sonra oluşur."*Xwede mezına bıçuk meke, mala bıçuka jı mezın neke*". Demokraside iki temel öge vardır,

İnsan hakları kimlik ve dil sorunudur. Ana dilinde kişiliğini geliştirme sorunudur. Ne yazık ki yaşadığımız ülkede bu iki ana kavramın yaşam bulamadığı bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti uluslararası sözleşmelerde taahütde bulunduğu halde red ve inkarda ısrar etmektedir. Azınlıkların hakları Kopenhag'a bu haklar neler olduğu Helsinki zirvesiyle AB ülkeleri çok kültürlülük sorunu hayata geçirildi. Azınlıklar kendi dillerinde eğitim yapmaya başladırlar. Örneğin, İskoçyalılar Basklılar kendi dillerini Franko zamanında kullanamamışlardır. Azınlıkların kesin bir tarifi yoktur. Nicel ve nitel olarak farklı toplumlar vardır.

1-Ana dili ayrı

2-Ana dilinde eğitim,

3-Azınlıklar da kendi dilini konuşmak,

4-Kendi dillerinde bilgilendirmek,

5-Sınır ötesindekilerle ilişki kurmak,

6-Azınlık haklarını sınır ötesine taşıyıp resmi mercilerde kullanılması,

7-Eğitim ve kültürde tarih ve kültürlerin okutulması bir haktır,

8-Jenosit Kürt dili kültür engellemesi soykırım demektir.

Çağdaş demokrasi birçok kültürlülük, demokratik hukuk devletinin kurulması temel bireysel bir haktır.

Hiç kimse dilde zorlama dayatma yapamaz din vicdan hürriyetine ters düşer. Çağdaş demokrasi katılımcı bir olgudur.

Homojen ulus kavramı M. Kemal'in Samsun çıkışı ve sonrası aşamada 1925 ve sonrası Kürt ve Türkler Müslüman olarak devletin korunmasını oluşturmuşlar. Amasya protokolü, parlamento kararlarında, Kürtlere hakları tanınacaktır. Özerklik kararı alınıyor. Meclisten de geçiyor. Bu olgu mevcut statiko tarafından daha sonra inkar edilmiştir.

ANA DİLİNDE EĞİTİM SORUNU

Her şeyden önce rahatlıkla dile getirmeliyiz ki ana dilinde eğitim haktır, asla bir lütuf olamaz. Ana dilinde eğitim tartışma konusu bile olamaz. Bu konuda çok şey söylendi. Evet, bakın DTK tarafından düzenlenen Dil ve Eğitim Politikası Çalıştayı'nda konuşan Eğitim Sen eski genel başkanı Alaattin Dinçer, "*AKP'nin kadınlar gibi anadili de eve kilitlemek istediğini belirterek, HDP de bu kilitleri kırıp, kadını ve anadili özgürleştirmek istiyor*" diyor. Amed'de Demokratik Toplum Kongresi (DTK) öncülüğünde başlatılan *"Dil ve Eğitim Politikaları Çalıştayı" ikinci gününde eğitim politikaları grubu üyesi Seval Kaplan'ın "deneyimler ışığında kadın özgürlükçü eğitimini tartışmak*" adlı sunumu ile başladı. "*Anne ile çocuk arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıkan tecrübenin ilk eğitim deneyim olduğunu söyleyen Kaplan, eğitimi, toplumun deneyim ve tecrübesini genç ve çocuklara özümsetme, anlamlı kılma çabası olarak tanımladı".*

"K*adın bakışı ile çok dilli eğitimi yaratmak*" konu başlığıyla konuşan *KURDİ-DER* eğitmeni Netice Altun, çok dilli

eğitim konusunda büyük oranda devlete ve sivil toplum kuruluşlarına görev düştüğünü belirterek, "öğretmen yetiştirme bölümlerinde devlet bir planlama yaptığı zaman hocalar cinsiyet eşitliği konusunda eğitilmelidir. Bazı yerlerde cinsiyet eşitliği değişiyor. Materyaller, konuşulan diller de değişiyor Kendi dillerinde eğitim görmeyen kadınlar için de bu daha ağır bir sorundur" dedi.

Sakin Esenyılmaz Eğitim-Sen genel sekreteri, "Türk eğitim sisteminde kadın ve kız öğrenci eğitmenliği" konulu başlığında AKP döneminde yürütülen politikalarda toplumun kadın üzerinden dizayn edilmeye çalışıldığını ve kadının hep bedensel olarak gündeme getirildiğini belirterek, "*Bu politikalar ile nüfus artışı hedefleniyor. Liselerde evlilik yasağının kaldırılması ve üniversitelerde evlenenlere kredi verilmesi günümüz politikaları ile paraleldir Yine 4+4+4 eğitim Sistemi ile erken yaşta evliliklere zemin hazırlanıyor"* dedi.

Ayrıca HDP Sert milletvekili adayı Prof. Dr. Kadri Yıldırım da "*meclise girmeleri halinde Kürtçe alanında çalışma yürüten bir komisyon kurulması için çaba göstereceklerini ifade etti. Komisyonun Kürt siyaseti ile Kürt dil kurumları arasında bir köprü olacağını da belirten Kadri Yıldırım, "Bu komisyon, bölgedeki belediyeleri de Kürt dil kurumları öncülüğünde yürütülen çalışmalara dâhil etmeye çalışacak*" dedi.

Erdemirci ise "*kendi eğitim sistemimizi kuracağız. Bu mücadelenin Türkiye'deki diğer dillerin önünü açacağını belirterek, Nasıl ki inkâr politikalarından geri dönüldüyse, anadilde eğitim hakkını da tanımayanlar, sistemimizi oluşturduğumuzda pişman olacak ve geri adım atacaklardır. Biz de böylece adım adım ilerleyerek, anadilde eğitim sistemimizi oluşturacağız"* değerlendirmelerinde bulundu.

Kadir Özkan Amed-Diha . Eğitim sistemiyle ilgili şunları dile getiriyor; "*inkâr ve imha politikalarına karşı yürütülen uzun soluklu mücadele sonucunda Kürtçenin kabulü konusunda devletin inkârı boşa çıkarılırken, Türkiye ve Kuzey Kürdistan'da örgütlenen Kürt dil kurumları, dilin gelişimi ve yaygınlaştırılmasında önemli çalışmalar yürüttü. Anadil talebi karşılanmazken, sisteme tepki olarak Amed, Gever (Yüksekova) ve Cizir'de (Cizre) Ferzad Kemerger, Üveyş Ana ve Berivan İlkokulları'nın açılışları gerçekleştirildi".*

DTK öncülüğünde Kuzey Kürdistan ve Rojava'da faaliyet yürüten Kürt dil kurumlarının düzenlediği Dil ve Eğitim Politikaları Çalıştayı'na katılan Kürt Dili Araştırma ve Geliştirme Derneği (KURDİ-DER) eş başkanı Ali Er Demirci şunları dile getirdi: "*Bugüne kadar çok değerli çalışmaların yapıldığını ve dilin eğitim alanlarında toplumda belli bir düzeyde yaşam bulduğunu söyleyen Demirci, artık dilin kurslarda öğretilmesi ya da sadece konuşulması yeterli değildir. Eğitim dili olması gereklidir*," dedi.

Ancak Kürtçe eğitim üç beş ya da sınırlı sayıda okullarla sağlanamayacağına vurgu yaparak " *biz bu okullarla 'Kürtçe' de eğitim verilmez' diyenlere bakın Eğitim yapılabiliyor, anadilde eğitim hakkını ayaklar altına alıyorsunuz. Biz bunu kabul etmiyoruz ve sistemimizi kendimiz kuruyoruz dedik"* ifadelerini kullandı.

İslam bin dört yüz yıl önce anadili tanıdı. Dindar görünümü ile halkın desteğini alan, ancak İslamin aksi yönde pratiklere sahip olan AKP'nin, kimlikleri yok sayma ve tekçiliği dayatmasıyla aslında İslam'ın inkârına gittiğine dikkat çeken Yıldırım, "*Kürt dilini inkâr asimile etmekten çekinmeyerek Kürtçede eğitim hakkını vermeyi çok görüyorlar. Hz. Pey-*

gamber kendi zamanında mahkemelik olan ve anadili İbranice olan Yahudi bir vatandaşa kendini kendi anadiliyle savunma hakkı tanıdı. İslam'da bin dört yüz yıl önce bu anadille savunma hakkı verilirken kendine Müslümanım diyen AKP Kürt tutsaklardan anadilde savunmayı esirgedi" dedi.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ANADİL SORUNU

Mevcut cumhuriyet tarihi boyunca bütün anadillere yönelik süregelen inkâr imha asimilasyon siyasetleri özellikle kürtçe ve birçok anadilin ortadan kaldırılması ve yok olmasına veya zayıflamasına neden olmuştur. Gün geçtikçe zamanla anadillerin önemini koruyan uluslar geç olsa da harekete geçmişlerdir. Günümüzde artık anadillerin varlığını inkâr edilemez, fakat ne yazık ki diller üzerindeki asimilasyon siyasetleri evrimleşerek günümüze dek devam etmektedir. Yeni dil sorunlarının en önemli planları, özellikle dilleri itibarsızlaştırarak zaman içinde kaybolma olgusu beklenmektedir. Yani esas olarak statüsüz bırakılması, dili eğitimde kullanılmasını zorlayarak ne yazık ki insanların anadillerini bir 'yabancı dil' olarak öğrenmeleri zorunda kalınmaktadır. Okul çağına gelmiş Kürt çocukları adımlarını attıklarında okullarda anadilleri dışında Türkçe eğitim dilinin dayatılması ile yüz yüze kalarak, özellikle ruhsal ve zihinsel dünyaları altüst olma sürecine adım atmak zorunda kalıyorlar. Tıpkı daha önceki büyüklerinin yaşadığı kâbusu yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Böyle olunca çocuğun bocalamasına kendine yabancılaşmasına haliyle kendini önemsemeyip değersiz olarak hissine ve de kendinden kaçmasına yol açmaktadır. Doğrudan çocuklara

imayla 'kendine ait kültürel varlığını okul dışına bırakacaksın' denildiği için haliyle çocuk kendini ret edilmiş gibi görür. Elbette anadilde eğitim evrensel bir hak olarak ortadadır. Kısacası anadilde eğitim çocukların ana babasına dil değerine, kültür kimliğine, çocuğun bulunduğu ülkenin değerlerine ve de kendinden farklı dil ve kültürlere saygısının geliştirilmesini sağlar. Bireyi ötekileştiren görünmez kılan yani nesneleştiren kendine yabancılaştıran anlayışa mahkûm eder. Alternatif eğitimde yaptığımız bu değerlendirme ve de çözüm önerileri niteliğindedir. Tabi üzerinde tartışmak gerekir. Bu gibi sorunların eşitlikçi ve insancıl temellerde çözümü insanlık tarihi boyunca egemenlerin gücü ve çabasıyla değil, emekçilerin örgütlülüğü çabasıyla gerçekleşecektir. Yıllardır farklılıkları ve inançları yok sayan, adaletsizlik ya da eşitsizliklerle dolu olan bir eğitim sistemi ile aydınlık bir geleceğin yakalanması mümkün olabilirmi?

KÜRTÇE'DE KONUŞMA DİLİ VE BAZI SÖZCÜKLER

"*Kürtçe yazılı dilin kullanımı yaygınlık kazanınca buna bağlı dil sorunu ve imlayla ilgili tartışmalar yoğunluk kazanır. Bunlardan bir kısmı ihtiyaçtan kaynaklanırken, diğer bir kısmı sübjektif yaklaşımlara dayanır*" diye belirtiyor. Zana FARQİNİ.

"*Celadet Ali Bedirxan yazı kurallarının temellerini ortaya koyarken, imla kurallarının dil bünyesinde tespitinin gerektiğini dile getiriyor. Yani Kurmanci'deki lehçe için ne herhangi bir ağzı ne de Botan ağzını esas alıyor. Komala dergisinde bu konuyla ilgili bir açıklamasında Bağdat'ta Sorani lehçesiyle*

çıkan Gelowej dergisi Celadet ile Kamuran Bedirxan kardeşlerin Ronahi ve Roja Nu dergilerinde şöyle der, 'kullandıkları dil örneğin 'Zımane Kurdi Botan' (Botan Kürtçesı) tanımını kullanırken şöyle bir yazı kaleme alır. Kendileri Boti oldukları asla yazılarında kendi söylemlerine başvurmadıkları, evet Botan şivesiyle yazsalar da 'rabu' (kalktı) ve 'çebu' (oluştu) nun yerine 'rabi' ve 'cebi' tercih etmelerini söyler. Bu gelenekleri bilmek gerektiğini düşünüyorum."

"Son yıllarda yayınlanan 'Welat', 'Welate Me', 'Rewşen' dergileri 'Azadiya Welat' gibi gazeteler, gerekse de Kürt Enstitüsü'nde Karamancı'nın bir ağzının diğer ağızlardan üstün tutulmadığını görebiliyoruz. Burada şunu rahatlıkla görebiliyoruz; Kürtçenin bütün lehçeleri eşdeğerdedir. Lehçelerin ağızların eşdeğerde olduğunu görüyoruz. Evet, lehçelerle ağızların söz varlıkları Kürtçenin zenginliğini ortaya koyar. Lehçe bazında ele alırsak her ağızda bulunan sözcükler, deyim ve atasözleri, anlatım ve kalıp yolları lehçeyi bütün varlığıyla ortaya koyar. Onların bir araya gelmeleriyle bir anlamda dilin parçaları tamamlanırlar "

"Örneğin grameri düşündüğümüzde 'iro' sözcüğü 'hiro' yazılmaması gerekir. Evet, 'ev' sıfat zamiri ile 'ro/roj' sözcüğünden oluşur. Zamanla 'iro' şeklini almıştır. Misal 'isal' (bu sene) 'işev' (bu akşam), bir de 'icar' (bu sefer) örnek gösterebiliriz. Çeşitli sebeplerden dolayı tarihsel süreçte dile girmiş bazı yabancı kökenli sözcükler dilin öz malı yani hüviyetine bürünmüşler. Bunun için özleştirmeci olamaya, dili daha fazla zorlamaya gerek yoktur Standartlaşma yazılı dile özgüdür. Konuşma dilinde bu özellik görülmez. Bir diğer yandan standartlaşma demek bir dilin veya lehçenin içindeki bir ağzı, yani şiveyi bütün yönleriyle esas almak demek değildir. Asıl

olan bilimsel yöntemleri ve Kürtçenin diğer lehçelerini de göz önünde bulundurmak ve aynı sözcüğün farklı varyantları arasında doğru olanını ortaya koymaktır."

Evet devam edelim yine neolitik dönemdeki Sümer orjinli tabletlerden edinilen bilgiler "*Tarih Sümerler'de başlar*" tezini tarih boyunca bilim çevrelerince öngörülmektedir. "T*arih öncesi"* (tarihi yazı icadı ile başlatıp öncesini yok sayan bir anlayış) deyimini temelsiz kılmaktadır. burada kürt orjininin bu topraklarda yaşamış halklara dayandığı, yani kürtlerin neolitiğin öz çocukları olduğu ortaya çıkıyor.

Kürt halk önderi Abdullah Öcalan Sümer öncesi Verimli Hilal'de (neolitik devrimin başladığı saha, Toros, Zagros kavisi) burada yaşamış tüm halklar Kürtlerin öncülleri olduğunu belirtir. Bir halkın orjini, kökenindeki en temel yöntem dil kültürü üzerinde yapılacak araştırmalardır.

Proto, Kürt oldukları anlaşılan Hurriler'in dil yapısını tahlil ederken şöyle devam ediyor. "*Kürtlerin Aryen dil kültürü aidiyetini ispatladı. Aryen dil kültürü köy topluluklarının aralarında geliştirdiği etnik toplulukların tarım ve hayvancılığı geliştirdiği etnik topluluklar tarafından geliştirilen dil ve kültürden oluşturulmuştur."* Aryen sözcüğünün etimolojik tahlilini Kürt halk önderi "*yeri, tarlayı toprağı süren halk topluluk anlamına gelen bir Sümer adlandırmasıdır*" demektedir.

Halen kürtçede yer alan '*yer*' anlamındaki "*ard*"ın anlamındaki "*ar*" aynı kökten kelimeler olara gösterebiliriz.

Kürt tarihçi Mehrdad Izady kürtlerin kökeniyle ilgili "Kürtler kültürel ve genetik olarak tarih boyunca Kürdistan'da tek bir halkın değil, tüm burada yaşayan halkların to-

runlarıdır. Hurri, Kaldi, Mard, Zela, Karduçi veya Ari Medleri, Sigortyanlar, Kassitler gibi halklar Kürtlerin atasını yada onların kültürlerini değil yalnızca bir atayı temsil etmektedir" demektedir.

27 Eylül 2011"*Anayasa'nın 28.Maddesinin 2. fıkrası da Anayasa değişiklik paketinin 10. maddesindeki bir düzenleme olarak Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. 'kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz' hükmü Anayasa'dan çıkarıldı...*"

Türkiye'nin taraf olduğu Lozan Anlaşmasının azınlıkların "kültürel haklar"veya "yerel diller"in varlıklarını güvence altına alındığını şöyle belirtir.

"Herhangi bir Türk yurttaşının gerek özel ya da ticarı ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiç bir sınır yoktur "

"*CHP'nin tek parti yönetimi*" ve "*soğuk savaş yılları*" boyunca Türkiye'nin "*çok dilli*"bir ülke olduğu gerçeği kabullenilmek istenmedi. "*Yerel diller*" gündeme geldiğinde kimileri "*bu dilleri*"i "*bölücülük*" olarak öne sürmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin "*çok dilli*" ana dilinde eğitim konusunda bir ülke olduğu gerçeğinin kabul edilmesi, resmi dil Türkçe'nin dışındaki bu "*yasak diller*"in de kurumsallaşabilmeleri ve kendilerini geleceğe taşıyabilmelerinın önündeki engellerin kaldırılması, toplumların demokratikleşmesine, toplumsal barışın önünün açılacağına şüphesiz önemli bir katkı olabilir.[1]

1 Ali İhsan Aksamaz *Doğu Karadeniz'de Resmi İdeolojiler Kuşatması* s.62-63-64-65-66-241.

TARİHTE MEDLERİN YERİ

M.Ö.620 lerde Urartu'larla süren Horrit geleneği, urartular üzerinden bir başka Aryan topluluk olan Medler kuzeybatı İran "Kürdistan'ında ortaya çıkmışlardır. Asur'luların doğudan komşularıdır. Horrit kökenli olup İran'daki kültürden etkilenmişlerdir. İran'ın eski coğrafyasında üç tarihi bölgeden oluşuyordu

1.Kuzeybatı Kürdistan

2.Güneybatı Persya

3. Kuzeydoğu Partya

"*Med*" adı Asur'larca adlandırılan Maden ülkesi "*demir, bakır, gümüş"* örneğin "*Amed*" "*Maden*" il ilçe köylere verilen adlar. Asur tehdidine karşı M.Ö.720 de Soran Kürtleri Med aşiretleri konfederetif bir yapı oluştururlar. Ahemenişler aynı kültürel gelenekten gelen Aryandırlar. Medlerde Zerdüştluk bir ideolojik inanç ifade eder. Zerdüştluk öncesi Sümerlerden alınıp yerleştirilen Aryan mitolojisi başattır. Üçlü tanrı sistemi vardır M.Ö. 2500 lerde ikili tanrı Ahura Mazda inancına dönüşmüştür. Zerdüşt Mazda inancını reformize ederek ideolojik dönüşümünü geliştirmiştir.

Bir diğer faktör, demire dayalı bağımsız direniştir. Asur devletine karşı Horrit kökenli toplumların Demirci Kawa mitolojisiyle ifade edilen direnişlerdir. Bu direnişler Horrit Mitani, Nairi Urartu dönemi direnişleridir. Bu iki gelenekteki Zerdüştluk inancı demire dayalı direniş "*Demirci kawa mitolojisi*" Medlerin Asur karşısında verdikleri direnişlerdir. Medlerde siyasal yapılanma özerkliktir. Evet Protokürt "*Horrit Mitani, Nairi Urartu*" bu direnişlerde Persler de yer almıştır. Bu yüzden aynı dile sahiptirler. Medler kurucu güç-

tür. Abdulla Öcalan şöyle değiniyor, "*Medler Kürt tarihinde klasik köleciliğin başlangıcı rölünü oynarlar.*" Nasıl ki antik çağ köleciliğini Asur temsil ediyorsa Medler de klasik köleciliği temsil ediyorlar. Antik kölecilik bir nevi "*vahşi kapitalizm*" gibidir. sınırsız şiddet kullanılmaktadır. Hukuk ve kural tanımamaktadır. Tunç tekniğine dayanmaktadır. Tanrı kral, kültü egemendir. oysa klasik kölecilik *"uygar kapitalizm*" gibidir. "*İbrahimi gelenek*" ile başlayan ve Zerdüşt'la somutlaşan durum, bir inanç dönüşümünü anlatmaktadır. Önemli bir ideolojik güç ortaya çıkmıştır. diğer tarafta Demir tekniğine dayalı üretim ve savunmayı geliştirmeye ve Kawa mitolojisinde direniş sürecine katkı sunacaktır. Sonuç olarak aşiretsel konfederal birlikler doğacak, direniş güçlenecektir. Medlerde madencilik, kereste, kiymetli taş at yetiştirme gelişmiştir. Aryan dil yapısı mevcuttur.

M.Ö 12000 de aynı coğrafyada yaşamış olan Protokürtler, Xalaf, Obeyd ve Uruk kültüründen yetkinleşen bir karekter kazanmışlardır. M.Ö. 3000 de etnik oluşumlar halksal belirginleşmeler gerçekleştirmişlerdir. yukarı Mezopotamya'da Hurrit Mitani Mısıra göç eden Hiksoslar, Zagroslar da Guti Lulu bunların bir kolu olup Babil'e göç edip iktidar gücü olup, Kassitler Protokürt topluluklarını oluştururlar. Çeşitli zamanlarda iktidarda güç sahibi olan Nairi,Urartu'lar da aynı topluluklardır.

Medler Protokürtlerin en geniş birlikleridirler. Bunları anlatırken şunu belirtelim. Kürtler, coğrafi, etnolojik, etimolojik, arkolojik verilerin kanıtına göre bölgenin en kadim halklarıdırlar. Uygarlığın temeli olan Neolitik devrimin yaratıcısı olan toplulukların devamını oluştururlar. Kürt Halk'ının real-

tesi böyle, asil bir dil grubuna da sahiptir. Bunlar üzerinden hareketle Kürt dili ve tarihi anlaşılıp ele alınabilinir.

KÜRT EDEBİYATINDA EREBÊ ŞEMO

Erebê Şemo 1897 yılında Sürmeli Çukurun'da (Iğdır'da) dünyaya gelmesine rağmen çocukluğundan itibaren Digor'un Susuz Köyü'nde hayatanı geçirmiştir ta ki 1917 yılına kadar. Bu yüzden kendini her anlamda Digor'lu hissetmiştir.Çocukluğu ve gençliği burada geçer.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle beraber doğuda ve özellikle Digor ve köylerinde Êzidî Kürtlere, Ermenilere karşı etnik kimliklerinden dolayı kıyıma uğrarlar. Ne Kadar Êzidî ve Ermeni köyleri varsa hepsi jenoside (soykırıma) uğrarlar. Sağ kalanlar canlarını kurtarmak için evini, barkını, yaşadığı toprakları bir anda terk ederek komşu ülkeler olan Gürcistan'a ve Ermenistan'a canlarını atarak kıyımdan kurtulmayı son anda şans eseri olarak başarırlar. İşte Erebê-Şemo bunlardan biridir.

Kıyımdan önce fakir bir aile çocuğu olduğu için çobanlık yaparmış. Hesenan Aşiretine mensup Êzdî bir ailenin çocuğudur. Kendisinin hayat hikayesi olan '*ŞIVANE KURMANCA*' romanında babasıyla beraber yaşadığı fakirliği ve o dönem Çarlık Rusyası'nın işgali altındaki Digor'un sosyal ve siyasal yapısını anlatır. O yıllarda babasıyla Kars merkeze bağlı Rum köyü olan Azat' Köyü'nde çobanlığa başlamış, daha sonra tamamen Malakan etnik kimliğe sahip yine Kars merkeze bağlı o dönem ismi Aleksandrovske' şimdi ise Komasor Köyü'nde çobanlığa devam etmiş. Erebê Şemo Malakanların bağ, bahçe ve o günün koşullarına göre örnek tarımla uğraştığını izle-

miştir. Kars'ta ilk modern tarım aletlerini (o günün şartlarına göre) kullananlar 'Malakanlardır'der.

"HIZ BIKE YE NEZİKİ XWE,'ALİ HEV BIKIN" sözleri Malakanların dinlerinin temel felsefesi olduğunu söyler. Erebê Şemo'nun çocukluğu o kadar zor şartlar altında geçmiştir ki çobanlık yaptığı evlerde, yatak yerini ahırlarda hayvanların arasında yaparlarmış.

Erebê Şemo'nun çocukluğunda Kars, Çarlık Rusya'sının himayesinde olduğu için bir çok köylerde Rusça eğitim öğretim veren okullar mevcutmuş. Erebê Şemo çok fakir bir aile çocuğu olduğundan okuyamamış. Çobanlığı yazın yaptığından kışın boş kalmamak için Aleksandrowske (Komasor) köyündeki okula kışın hademe olarak başlar, bu onun hayatının dönüm noktası olur. Erebê Şemo okulda hem temizlik işleri yapar hem de okuma ve yazmaya müthiş ilgi duyar. Hademe hizmeti karşılığında ayda 3 manat ücretle çalışan Erebê Şemo hiç bir yardım almadan öğretmen ve öğrencileri izleyerek kısa sürede hademelik yaptığı okuldaki öğrencilerden daha hızlı okuma ve yazmayı öğrenir, öğrenci olmamasına rağmen öğrencilerden önce Rusça okuma ve yazmayı söker.

Yaz aylarında tekrar çobanlığa dönen Erebê Şemo artık azık torbasının içinde okunacak kitaplar da taşır. Hem kırlar da hayvan otlatır hem de torbasında taşıdığı kitapları zevkle okumaya başlar. Okul ve öğretmen yardımı görmeden artık Rusça okuma ve yazmayı anadili olan Kürtçe gibi kavramıştır.

Fakirlik Erebê Şemo'nun ve babasının yakasını bir türlü bırakamaz.Adeta fakirlik ailelerinin kaderi olmuştur.Bu kez babasıyla çobanlık ve hizmetkarlık için *VLADİQERS* Köyü'nde (şimdiki adı *LADIKARS*) çalışmaya başlar. Erebê

şemo fakirliğini o kadar yalın ve o kadar güzel ifade eder ki' EW *XEBAT BONA KERİ NAN* U *TASE DEW BU'*. Bu cümle yaşadığı çağdaki genel fakirliği ve kendi fakirliğinin durumunu en iyi şekilde açıklar.

Bu bölgedeki etnisite mozağinin çokluğundan dolayı Erebê Şemo Kürtçe, Türkçe, Ermenice, Rumca Rusça dillerinin tümünü kavrayan yetenekli bir gençtir. Bu arada Kars'ta bulunan ve o dönem şehir güvenliğini sağlayan Kazaklar tarafından yeteneği keşfedilir. Bir çok dili kendi anadili gibi konuştuğu için, tercüman olarak Kazakların yanında çalışmaya başlar. Çobanlıkta aylık 3 manat alan bu yetenekli genç şimdi ayda 25 manatla işe başlamıştır. Kazak askerlerle köy köy, diyar diyar dolaşır, yetenekli bir tercümanlık sürdürür. Hem de o bölgenin coğrafyasını bildiği için yol rehberliği yapar. Kazak alayının askerleri sürekli bölgeyi gezer, çatışmalara girerler. Kazaklara rehberlik ve tercümanlık yapan bu gencecik adam işinin tehlikelerle dolu olduğunu anladığı bu işinden vazgeçer. Hiç okul okumadığı halde bir çok dil bilen Erebê Şemo bu kez Rus bir komutan tarafından keşfedilir. Kürtçe, Türkçe, Rumca, Rusça, Ermenice, Azerice dillerin tümünü bilen Erebê Şemo'yu gören Rus komutan şaşkınlığını gizleyemez, onu birliğine asker olarak alır, tercümanlığından faydalanmak için. Rusların Orenburge şehrinin 593 nolu taburunun askeri olur. Burda da uzun bir süre çalıştıktan sonra Sarıkamış'ta demiryolu inşasında çalışmaya başlar. Burda Bolşevik işçilerle tanışma fırsatı doğar. Bolşevik fikirlerini ve çalışmalarını benimsemeye başlar. Bolşeviklerin illegal toplantılarına katılır, örgütlenme çalışmalarında aktif rol alır. Yiğit bir genç olarak hem işçi olarak Sarıkamış demiryolunda çalışır hem de o yörede sosyalizm fikrini yaymaya çalışır.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Parti'si mensubu olur. Sosyalizm yanlısı illegal bildiriler dağıtarak aktif proleter bir devrimci olur. Artık Erebê Şemo enternasyonalizmi savunan bir dünya devrimcisi ve işçi lideridir.

1916 yılında Sarıkamış'ta 1 Mayıs İşçi Bayramı Mitingi düzenleyerek tarihe geçecek bir ilke imza atar. İki ay sonra Digor'da köylülerin katıldığı çok büyük bir miting düzenler. Erebê Şemo, Morove Emo, Cindiye Uso bu mitingin baş kahramanı olurlar. Bu çalışmalardan dolayı Erebê Şemo hapsedilir, işkenceye maruz kalır. Tahliye olduktan sonra Rusya'ya gitmeye karar verir. Gürcistan'nın başkenti Tiflis'e geçer. Bu arada Çarlık Rusyası yıkılmış 1917 Ekim devrimi olmuştur.

Kızılordu'da askeri bir depoda çalışmaya başlar. Petrograd'da askeri başarılara imza atar. Kaldığı şehirde devrim düşmanı bir çok saldırıyı başarıyla püskürtür. Bir saldırıda ağır yaralanır ve hayati tehlikeyi kıl payı atlatır. Devrimin ilk yıllarında burjuvazinin kudurmuşluğundan doğan ve devrimi yıkmak isteyen güçlere karşı defalarca silahlı çatımalara girer ve kahramanca savaşır, başarılı olur. Defalarca ölüm tehlikesi atlatır.

1918 yılında Erebê Şemo'nun başarılarından dolayı Kafkasya'ya gönderilerek, Kürtler arasında çalışması önerilir. Savaştan dönen Erebê Şemo halkının arasına döndüğünden sevinçlidir bu arada uzun yıllardır izini kaybettiği annesini, babasını, kardeşlerini aramaya koyulur. Kıyım esnasında ailenin akibetini bilmediğinden ne annesinin ne de babasının izine rastlar. Nerede öldüğü, nerde kaybolduğunu bir türlü öğrenemez. Yıllar sonra yetimhanede büyüyen kızkardeşi Goge'yi Tiflis'te bulur. Dünyalar Erebê Şemo'nun olur ama bu arada kızkardeşi Goge'den duyduğu bir olayla dünyası

yıkılır. Goge ona babam soykırımda öldürüldü, annem de kıyımdan canını kurtardı ama burda kimsesizlik ve açlıktan öldü der.

Bu yıllarda kıyıma uğrayan ve canını zor bela Tiflis ve Erivan'a atan Digor ve Susuz Köyü'ndeki Êzidî Kürtlerle tekrar yolu kesişir. Aynı kaderi paylaşan Digor'un bu Êzidi Kürtleri tehcirin ve jenosidin yaralarını bağırlarında taşıyarak Kürt kültürü, tarihi ve edebiyatlarına yoğunlaşırlar.

1930 yılında yayına başlayan "*RYA TEZE*" gazetesinde çalışmaya başlayan Erebê Şemo, 1930 yılında kendi köylüsü olan ve kendi gibi başarılı olan edebiyatçı Qanade Kurdo ile karşılaşırlar. Aralarında sıcak bir arkadaşlık gelişir, burada iki arkadaş Kürt edebiyatı ve kültürü üzerine yoğun bir şekilde çalışmaya başlarlar. Burada bir çok çalışmalarını Erivan'da yayınlarlar. İlk romanı olan "*ŞIVANE KURMANCA*" romanını 1935'Te yayımlar. Kril alfabesiyle yazılan bu roman daha sonra Latin Alfabesi'ne çevrilir. Latin harfleriyle yazılan ilk Kürt romanı olarak bir ilke imza atar.

1937 yılında Stalin'in tehlikeli bulduğu bilim ve kültür emekçileri arasında Erebê Şemo'da yer aldığı için Sibirya'ya sürgüne gönderilir.1956 yılına kadar burada ceza evinde kalır. Stalin'in ölümünden sonra tekrar özgürlüğüne kavuşur. Ermenistan'a dönerek Kürt edebiyatı üzerine yoğunlaşır kürtçe yazdığı halde romanları bir çok dile çevrilir ve büyük beğeni toplar.

Edebiyatın derinliğini sebata, cesarete, okumaya, yazmaya ille de yazmaya bağlar. Okuma üzerine Kürt gençlerine bir vasiyeti de şöyledir

'XWENDIN, DİSA XWENDIN U EZE CAREKE DIN DUBARE DIKIM XWENDIN'. der.

Bütün kürtlere de şöyle bir vasiyette bulunmuştur:

"EW KESE KU JİYANA XWE JİBO GELE XWE DERBAS DIKE, EW ETU CARİ NE YE JİBİRKİRİN" vasiyetidir ki unutulmaz...Kürtçe alfabenin de mimarı olan Erebê Şemo; Kızılbayrak nişanı, Halk kardeşliği nişanı Viladimir İliç Lenin 100. Doğum günü madalyası almıştır. Ayrıca Emektar SSCB kültür işçisi seçilmiştir.

Dünya kürtleri ve dünya halkları tarafından romancı olarak tanınan Erebê Şemo, hikaye, oyun, senaryo, makale, deneme gibi alanlarda çok başarılı eserler yaratmıştır. 1977 yılında kısa bir ömüre kahramanlık ve edebiyat sığdıran, Digor'un Susuz Köyü'nden Erebê Şemo, edebiyat yolculuğundan, ebediyet yolculuğuyla ömrünü sonladırır. Erivan 'da 1963 ve 1977' yılında çalışmalarını sürdürdüğü evin duvarında şu yazı asılıdır

"BU EVDE ÇALIMALARINI SÜRDÜREN KÜRT AYDINI VE DÜNYA PROLETERİ EREBÊ ŞEMO YAŞAMAKTAYDI"....

Erebê Şemo'yu en iyi anlatan da dünyaca ünlü edebiyatçı ve düşünür dehası Maksim Gorki şöyle demektedir:

"BÜTÜN KÜRTLER; YAZAR, EDEBİYATÇI, HERKES EREBÊ ŞEMO'NUN YAZDIĞI DİLLE KÜRTÇE KONUŞUYOR"...

Başlıca romanları ve eserleri şunlardır:

Şıvane Kurmanca

Dımdım

Jiyana Bextewar Hopo
Berbang
Riya Şoreşa Oktobere
Kürt Halk Hikayeleri
Koçêke
Derewin
Ermenistan Kürtleri
Kürtler arasında Feodalizm
Elegez Kürtleri vs.

SILEMANE BAFILLE

Sılemane Bafille'yi tanıdığımda kamburu çıkmış ak saçlı, aksakallı ağzında dişleri kalmamış bir ihtiyar idi... Başköy'ün nahırcılığını yapıyordu.

Oğlu Ali, kızı Hewe, kızı Zero ile beraber yüz elli hanelik köyün büyükbaş hayvanlarını otlatıyordu Nebiyurt Yaylası'nda. İlkbaharın başladığı ilk günlerinden sonbaharın son günlerine kadar... Aşağı yukarı yedi sekiz ay kadar çoluğu ve çocuğu ile kendisine yüklenen bu görevi canla başla yapardı. Yılın üçte ikisini kapsayan ayların emeğinin karşılığı olarak bir kod (bir tenekeden biraz fazla ölçü birimi) arpa verirdi köyün her bir hanesi. Birileri bu hakkı bu aileye böyle paha biçmişti. Sılemane Bafille ve çocuklarının emeğinin karşılığının çeyreği bile değildi ama yine de bu haksızlığa en ufak bir tepki dahi gösteremiyordu. Çünkü koca köyde dışlanan bir aile idi. Adına Sılemane Bafille deniliyordu. Yani Kürtçe açılımı Ermeni oğlu Sileman olduğu içindi. Dili, dini ve başka ırktan olduğu için dışlanmıştı, ötekileştirilmişti. Köyün

erkekleri kadınları, gençleri, çocukları herkes onları kendi dünyalarının dışında görüyorlardı, başka gezegenin insanları gibi görüyorlardı. Dışlanmış, horlanmış koca bir köy içinde yalnız yaşıyorlardı. Ne hikmetse bir kerecik bir insaf duygusuyla onu gözleri âmâ Hélé Teyze ile evlendirmişler: Müslüman âmâ bir kadınla evli olmasına rağmen Sılemane Baffille önyargılara, cehalete dışlanmaya ailesi ile yaşamak zorunda bırakılmıştı

Sılemane Bafille ile benim hayatımın kesiştiği dönem onun yaşlılığının son demleri, benim hayatımın ilk yıllarıydı yani çocukluğuma tekabül eden yıllar. Biz çocuklar da o dönem yaşadığımız çevrenin tüm etkilerini yoğunlukla yaşıyorduk deyim yerindeyse büyüklerin küçük kopyaları idik. Büyük kara cehaletin küçük nüveleri idik. Biz de o zamanlar onu ve ailesini fille (Ermeni) görüyor, nefret duyuyor ve yeri geldiğinde o yaşlı adama hakaretler yapmayı bir onur görüyorduk çocuk aklımızla. İnsanın insana hakaretini din ve imanımızın bir gereği görüyorduk. Yaylada o büyükbaş hayvan nahırcılığı yaparken biz de küçükbaş hayvanlara gidiyorduk. Yani kuzuculuk yapardık. Sılemane Baffile'ye yakınlaştığımız ve yaklaştığımız zaman çocuk aklımızla bir filleyse taş atmak ve küfürler savurmak sanki bizi bir zafere ulaştırıyordu. Oysa karanlık bir cehaletin vahşi küçük yaratıkları idik. Nahırcı Sılemane Baffile'ye yayla çocukları olarak öylesine taş atardık ki vücudunun her yerine isabet ediyordu. Bazen kafası darbe almasın diye iki eli ile öylesine kolluyordu ki vücudunun diğer bölgeleri darbe almış almamış hiç umursamıyordu. Çocuk aklımızla ona ana avrat, din iman, ata babasına küfür savurduğumuzda şu sözünü hiç mi hiç unutamıyorum: 'Çocuklar neyime küfür ederseniz edin ama benim anneme

küfür etmeyin', o beni emzirmiş, ak sütünü vermiş çok zoruma gidiyor, derdi... Kendini yaşamıyordu Sılemane Baffile. Muhtemelen kendi ismi ile de yaşamıyordu. Ermenice olan ismi başına bela olmasın diye belki de Müslüman ismi olan Sıleman koymuşlardı. Buna rağmen dışlanmaktan, horlanmaktan kurtulamamıştı. Ömür boyunca aynı köyde yaşamamıza rağmen onu ne bir düğünde ne bir cenaze yerinde görmedim. Köyde olması gereken hiç bir katılımda görmedim. Koskoca dünyada yalnız yaşadı beş kişilik bir ailede, gündüz nahırın peşinde gece taş duvarlı penceresiz bir damda kendi dilini konuşmadan, kendi dinini yaşamadan, mensup olduğu toplumun en ufak izlerini taşımadan başka hayatları, inanışları, hakaretleri yaşamak zorunda kalan *SILEMANE BAFFILE*.

Çocukluk çağını biz bitirdiğimizde onun çileli yaşamı sona ermişti. Ardında bir iz bırakmadan, hayat denilen çizgiden gizemli bir sona ulaştı. Başköy'de mezar taşlarına kelik derler. Baş ve ayak taraflarına kelik dikilir, ölenin adı soyadı, ölüm ve doğum tarihleri yazılır. Sılemane Bafille'nin mezarında böyle bir kelik bile yoktur. Mezarlık içinde bile mezarı dışlandı. Ölümünde bile izler kalmadı. Belki de mezar taşları Müslüman mezarlığında belli olsa fille diye yine de taşlanır ve kırılırdı.

Gençliğimiz döneminde başlayan aydınlanma hareketlerinin etkilerinden dolayı cehalet perdesini yavaş yavaş gözlerimizin önünden çekerken dinlerin ve dillerin, kültürlerin çeşitliliğinin dünyanın en güzel zenginlikleri olduğu bilinci ile tanıştık. Vicdan muhasebesi, geçmişi irdeleme, geleceği kurcalama, haklı ve haksızlığın ayırdına varma bilinci geliştikçe cehaletimiz ve çocukluğumuzun pişmanlıklarını yaşadık. Geçmişe dönük pişmanlıklarımın en büyüğü ve vicdanımı en

sızlatan olay Sılemane Baffille olayı oldu. Yıllarca beynimin içinde dolandı durdu. Yüz elli haneli Müslüman köyde tek nefer fille'nin ne işi vardı, neden toplumunun dışında yaşıyordu, niçin bir ömür boyunca bir akrabasıyla hiç görüşmedi, onu bu yalnızlık dünyasına iten etken nedir diye sorgulamaya başladım, merak etmeye başladım. Onun Başköy'e nasıl gelip kaldığını araştırdım. İlginç mi ilginç bir çirok (hikâye) karşıma çıktı.

Aslında Sılemane Baffile Zığçı doğumlu imiş. Şu anda Digor'a bağlı Yağlıca Köyü diye bilinir. Zığçı'da o zamanlar yoğunluklu olarak Ermeniler, sonra Ezidiler ve Müslüman Kürtler yaşarmış. Çarlık Rusya'sının 1910'lu yıllarıdır. Sılemane Baffile dilini, dinini, kültürünü yaşayan toplumsal gelenek ve göreneklerini yaşayan kendi köyünde, aile ortamında kendini yaşayan bir gençtir o dönemde. Anlatılanlara göre boylu boslu civan bir delikanlı. Yarış atları gibi enerjik, hareketli, yakışıklı bir gençmiş... Neden kaynaklandığı anlaşılmayan bir sebepten dolayı Zığçı'da bir kavga olur. Bu kavgaya Sılemane Baffile'de katılır. Muhtemelen bu dönemde ismi Sılemane değildir. Bu Ermeni genci bu köy kavgasında adı bir cinayete karışır. Öldürüleceğini veya devlet güçleri tarafından yakalanacağını hissettiğinde bir yolunu bulup köyden bir gece vakti kaçar. Kağızman'ın engebeli yollarına ve ıssızlığına atar kendisini. Aras Nehir'i kenarında kurulu olan Aşağı Başköy'e sığınır. Aşağı Başköy'ün bölgede saygınlığıyla bilinen Ali Keleş'in evine sığınır. (Bölgede Ali Ağa bilinir). Ali Ağa bu Ermeni gencini himaye eder, yıllarca evinde saklar. Çok deşifre olmasın diye ve Ermeni olduğu anlaşılmasın diye ismini Sılemane diye anarlar. Ermeni genci izini kaybettirmek için adeta minnet borcunu Ali Ağa'ya ödemek

için evinde hizmetkarlık işleri yapar, çobanlık yapar. Askerlik çağında bile olmayan bu ermeni gencin yaşamı evde hizmetkârlık, kırlarda ve dağlarda çobanlıkla geçer ta yaşlanana kadar. Bu firari Ermeni gencin izi epey yıllar saklı kalır. Öldürülmesin ve yakalanmasın diye bir Kürt ağası olan Başköy'lü Ali Keleş tarafından yıllarca kollanır. Bu gizli yaşam altı yedi yıl devam eder. Taa ki Çarlık Rusya'sının buhranlı yıllarına kadar. Son yıllarını yaşayan Çarlık Rusya'sı bünyesindeki ulusları ve etnik grupları tehcire zorlar, saldırganlaşır. Buna karşılık Anadolu'da da Müslüman olmayan etnik gruplar da tehcirden nasibini alır. İşte Zığçı Köyü'ndeki Ermeni nüfusu da kıyım ve tehcire uğrar. Zığçı Ermeni kıyımları özellikle de cahil Kürt katillere yaptırılmıştır. Şu ana kadar sirayet eden hazin Ermeni kıyım hikâyeleri cahiller tarafından hala anlatılır ama erdemli ve yüreği insan sevgisi ile dolu insanlar ise hala o dramatik ötesi sayılan hazin hikâyeleri yürekleri parçalanarak anlatırlar. O cahil kahramanlarından *GEL ÇELE* hikâyesi unutulmayacak acılar acısı bir durumdur. Hikâye şöyle gelişiyor:

Zığçı Köyü'nde Ermenilere karşı yoğun bir kıyım ve kırım başlatılmıştır. Kaderin başka bir cilvesi de vardır ki Ermenileri katletmek yetmiyormuş gibi Müslüman Kürtler Êzidî Kürtleri de gavur diye katletmişler. Yaşam tarzları, dili, kültürü aynı olan ve yıllarca aynı köyde yaşamış kaynaşmış insanlar savaş katilleri ve tüccarları yüzünden birbirine düşman olmuş ve birbirlerinin kanını içmeye başlamışlar. Hâlbuki daha önce bu insanlar birbirinin kapı komşusu, sevinçte ortak sevinmişler, acılarını ortak paylaşmışlar. Birbirlerinin sofrasında yemek yemişler, Zığçı Dağı'nın soğuk pınarlarında akan soğuk sulardan beraber içmişler. Ot biçme ve tahıl

biçme dönemlerinde birbirlerine imece usulü çalışmışlar. Zığçı Dağı'nın yüksek yamaçlarındaki köylerinde yıllarca zor doğa koşullarında hayatın bütün sıkıntılarını ortak omuzlamışlar. Komşu olmuşlar, kardeş olmuşlar, kirve olmuşlar yıllarca. Ama ne yazık ki soykırım bütün bu değerleri alt üst etmiş, dini kullanarak kardeşçe yaşayan insanları birer katile dönüştürmüşler.

İşte bu gerginlik ve kan ortamında Sılemane Bafille'nin ailesi de ölümden, kandan, kaçıştan nasibini almıştır. Ailesinin bazı fertleri öldürülür, bazı fertleri de canını kurtarmak için Ermenistan'a kaçarak kendilerini zor kurtarırlar. Böylelikle Sılemane Bafille'nın ailesiyle olan bağları tamamıyla kesilmiş oluyor. Kimi akrabaları doğdukları köyünde katliama kurban gidiyor, kimisi de Çarlık Rusya'sı yerine kurulan Sovyetler 'de bir demir perde ardında ölene kadar dünyadaki herhangi bir akrabalarıyla bir daha görüşmeden ölümü tadarak nesillerinin yokluğa itilişini ömürleri boyunca gözyaşları ve yürek kramplarıyla sadece andılar. Bu tarihsel olay Sılemane Bafille için bir yalnızlığın başlangıcı, bir kahredilişin, ötekileşmenin dayanılmaz acısı olur. Bu aşamadan sonra onun için ne köy, ne anne baba, ne kardeş ve akrabalar, ne vatan ne din dil, ne kültür ne de bir yere ait olma duygusu kalır. Horlandığı ve hakarete uğradığı için kendine ait bütün değerleri unutarak, içine gömerek yaşadı. Sessizliğe büründü, dili çok konuşma gereği duymadığı için lal olmayı yeğledi... Yaşamı boyunca ölene kadar Başköy'de nahırcılıkla geçti. Belki de ona hakaret etmeyen, onu hor görmeyen, ötekiler kategorisine koymayan sadece hayvanlardı. 0 yüzden hayvanlarını çok iyi otlatırdı. Sadece bu yönünü gören köylüler bu yüzden onun için şöyle derlerdi Sılemane Bafille naxırçi

ki zew başe'.Yaşamı boyunca ona verilen paye nahırcılık ve bir kod arpa miktarı....

Büyüklerimizin bahsettiği ve bu tarihlere denk düşen Sılemane Bafille'nin akrabalarının katledilişi ile ilgili bir *GEL ÇELE* katliamı anlatılır ki hala insanın kemiklerini kanser eder kişi duyduğu an... Katliama karışan lakap adı *GEL ÇELE*, esas adı Ahmet (kuyuya gel) olan Zığçılı Müslüman Kürt olan zat kana ve katliama öyle susamış ki kaçamayan yaşlı, çocuk, hasta, hamile olan Ermenilerin kulağından tutup *GEL ÇELE* diyerek onları boş olan tahıl kuyularına canlı canlı atarmış. Aradan nerdeyse bir asır geçecek bu katliam bölgede hala anlatılır acı izleriyle. Bu şekilde tam yetmiş kişi kuyuya canlı olarak atılır. Bu katliamdan bir hafta sonra Başköylü bir köylü herhangi bir iş için Zığçı Köyüne vardığında köyün ortasında toplu bir inilti sesleri duyar, sorar bu neyin nesi, bu ses yerin deriliklerinde geliyor sanki der. Zığçı'li köylü 'doğru'der. *GEL ÇELE* denilen kişi tam yetmiş kişi kuyuya attı, bir hafta geçmesine rağmen hala onların iniltileridir, der. Tahıl kuyusunun dehliz derinliklerinde üst üste atılan bu insanlar çaresiz iniltiler içinde can verirler. Hayvanın hayvana yapamadığı bu katliamı *GEL ÇELE* denilen vahşi insan yaratığı yapar. Bu vahşi insan yaratığı yaptığı bu katliamla 1917'den beri katliamıyla hala anılıyor. Şu anda bile bu zatın sülalesine bile hala *MALA GEL ÇELE* diye anılır. Şu anda bile cehaletin izlerini taşıyan örümcek kafalılar bunu bir kahramanlık olayı olarak anlatırlar, yüreği insan sevgisi ile dolu olan insanlar ise kara bir vahşet ve kara bir katliam olarak yad eder dururlar. Resmi bir kıyımın Serhat Bölgesi'ndeki uzantısı Hamidiye Alayları ve kara cahil katiller nice yaşamları böylece yok ettiler, hayatta kalanlarında hayatlarını kararttılar. Sılemane

Bafille'nin akraba ve yakınları da bu katliamdan nasibini alır. Katliamdan canını kurtaranlar da Tiflis'e ve Erivan'a hasarlı bedenlerini, hasarlı ruhlarını atarlar. Hani derler ya Anadolu da bir deyim var: 'Arabanın arka tekerlekleri ön tekerleği takip eder'. Basit gibi algılansa da hayatın gerçeğini anlatıyor. Sılemane Bafille'nin çocuklarının yaşamı da babalarından farklı olmadı; onlar da aynı kara kader yolunun kara yolcuları oldular. Oğlu Ali de hala yaşamını bu çağda bile çobanlıkla devam ettiriyor, ne bir eğitim imkânından faydalandı ne toplumun bir bireyi olabildi aynı yazgı ile ömrünün sonuna yaklaşıyor. Kızı Hewe bir genç kız iken yaşlı denecek kadar yaşı ileri olan Reşite Epe ile evlendirildi Başköy'de Kızı Zero ise komşu köy olan Karakale' de kendisinden epey yaşlı biri ile evlendirildi. Kendilerine hitap edilirken Eliye Sılemane Bafille, Hewa Sılemane Bafille, Zera Sılemane Bafille hitap edilir ve hala cahillerce horlanırlar. Oysa anneleri Hêlê Müslüman Kürt olmasına rağmen, melek gibi bir kadın olmasına rağmen fille çocukları olarak hala anılırlar.

Oysa bu vahşet günlerinde canını zor bela kurtararak Tiflis'e ve Erivan'a sığınan ve katliamdan bir mucize eseri kurtulan Ermeni ve Êzidî Kürt çocuklarının hayatına göz atmakta fayda var diye düşünüyorum. Anne ve babaları katledilmiş, tüm akrabalarını bu kıyım döneminde kaybetmiş bu kimsesiz çocuklar kimlerdir biliyor musunuz? Hepsi ya *YEMENÇAYIR*, ya *KIZILKULA*, ya *SUSUZ*, ya *HASOCAN*, ya *ZİBİNİ*, ya *ZIĞÇI*, ya *BACELU*, ya *YENİKOY*, ya da *MEWREK* köyündendir. Digor'un bağrından kopan Ermeni ve Êzidî Kürtlerdir. Sığındıkları ülkelerde BM'nin desteği ile bu ülkelerde yetimhanelerde yaşayarak hayata tutunmuşlar. Acılarını yüreklerine gömerek çareyi okumakta bulmuşlar. Kimi bu ülke-

lerde filolog, kimi profesör, kimi antrapolog, kimi öğretmen, kimi edebiyatçı, kimi müzikolog, kimi acıyı seslendiren dengbej, kimi gazeteci, kimi yazar, kimi çizer olmuştur. Sılemane Bafille'nin köyünden firarı, kıyım ve sürgünler, Rus Çarlığın yıkılışı , Ekim Devrimi hep aynı tarihlerle çakışıyor. Muhtemelen Zığçı'dan kaçıp canını zor kurtaran bu gelişen insanlar Sılemane Bafille'nin akrabalarıdır.

Çok ilginçtir ki Digor'dan katliamdan kılpayı kurtulan bu yetimler hayatlarını Kürt dili ve edebiyatına, kültürüne adamışlar. Bedenleri her ne kadar Gürcistan'da ve Ermenistan'da, ya da SSBC'de yaşasa da ruhları hep doğdukları topraklara tutunmuş. Yetmiş yılın üzerinde demir perde ve demir kutulu ülkelerde yaşamalarına rağmen öylesine filiz vermişler ki sonradan bu filizler bir şekilde sızarak dünyada yok olmak üzere olan toplumların kültürlerinin, müziklerinin, edebiyatlarının tohumları olmuştur.

Toparlarsak bizde kalan bir fille'yi biz dışlayarak hayatını kararttık, bizden katliamdan kaçıp kıl payı kurtulanlar ise en üst seviyede eğitim görerek, insan olma onurunu en zirvede yakalayarak hem yaşadıkları topraklara hayat verdiler hem de Kürdün dilini, kültürünü, edebiyatını bilimsel anlamda dünya arenasına taşıdılar, yok olan bir dili yaşattılar. Bunlardan Prof. Hecîyê Cindî, Ferikê Usıv, Nura Cewarî, Zeyneb'a İbo, Karapetê Xaço, Erebê Şemo, Emina Evdal, Qanatê Kurdo, Tosinê Reşît, Susuka Simo, Seyadê Semedin, Usıve Beko, Egidê Cimo, Tifalê Efo, Miroyê Esed, Sehide İbo, Emerikê Serdar, Şikoyê Hesen, Eliyê Ebdılrehman, Mikayilê Reşît, Qaçaxê Mirad, Casimê Celil, Mıhemedê Musa, Zozana Ozmaniyan, Zina Cewari, Aram Tigran gibi yıldızlar yaşarken insani iradenin üstünde bir çaba sarf ederek bir ulusun diline,

edebiyatına, müziğine hizmet ettiler, yaşattılar. Bence onlar gökyüzünde tepemizde hep birer yıldız olarak yaşıyorlar eserleriyle. Erivan Radyosu ve Rya Teze Gazetesi'ndeki çabaları hep devam edecek bir çığır, hep akan bir şelale olacaktır.

Bu yıldızların huzurunda Ape Sıleman, kara cahillik deyimiyle Sılemane Bafille sana yapılanlar için (öldükten sonra da olsa) ne kadar üzülüyorum bir bile bilsen. Sana yapılanlar yıllarca beynime işleyen bir şarapnel parçası gibi duruyor. Seninle ilgili, çocuklarınla ilgili kara yaşamı, kara yazgıyı hep üzüntü ile yaşadım. Sende takdir edersin ki din, dil, ırk ayrımının kimler tarafından çarpıtıldığını, cehaletin nerden beslendiğini... Sana, ruhuna bir Fatiha olur hikâyem inşallah... *ÇİROKA SILEMANE BAFILLE* emmi. Yaralı ruhun, kendi benliğini yaşamayan yaşarken tavşan ürkekliği yaşayan ruhun şad olsun... *A.ADA* 30 EYLÜL 2009

YÖREMİZDE MİZAH KALO'NUN MAHKEMESİ

Yöremizin ilk kamyon sürücülerinden Kalo Amca Kağızman'lıdır. Kars, Digor, Kağızman, Iğdır, Tuzluca yöresinde İlk kamyon icat olduğunda bir kamyon satın alır, bahsi geçen bu yerleşim birimlerine yük taşırmış. Bir işte ilk olmanın avantajı ve Kalo Amca'nın espirili yapısı birleşince yörede onu tanımayan yokmuş.

Kalo Amca zaman zaman İran'a da yük taşırmış. O süreçteki sürücüler (şöforler) içerisinde de en yaşlı adammış. Bir gece İran'a yük taşırken Iğdır'ın Küllük Köyü'ne yakın bir yerde seyir halindeyken gözleri de çok iyi görmediğinden ve yol ışıklandırması da olmadığından bir mandaya çarpar, ölümüne sebep olur.

Manda sahibi Kalo Amca'yı mahkemeye verir. Mahkeme esnasında yargıç Kalo Amca'ya sorar;

Kalo sen mandaya neden, ve nasıl çarptın?

Biçare Kalo hem yaşlı hemde Türkçeyi çok iyi bilememektedir. Kalo yanlış konuşurum korkusuyla suskunluğu tercih eder. Yargıç kızarak sorar:

Kalo, bu Allah'ın fakirinin bir tek mandası vardı, ona da sen kamyonunla çarptın ölümüne sebep oldun, yazık günah değil mi?

Mecbur kalan Kalo yarım yamalak bir Türkçeyle yanıt verir:

Hekim Beg, rê qere, camış qere, ee ne yapsın Kalo bê çare, der.

GAZETEYİ TERSTEN OKUYAN ADAM

Bizim bir Digor'lu ilk kez İstanbul'a gelmiştir. Bir gün bir kahvahanede otururken bir de bakar ki kahvehanede oturan herkes bir gazete okumakla meşguldur. Bizimki ortama ayak uydurayım derken okuma, yazması olmadığı halde gider dışardan bir gazete alır, tekrar gelir kahvehanede bir masada oturur. Gazeteyi tersten tutarak okuyormuş gibi mırıldanmaya başlar.Onun masasına yakın bir masada oturan bir emekli onun anlamsız mırıldanmasından huzursuz olur; birde bakar ki bizim Digor'lu gazeteyi de üstelik tersten okuyor. Kendisine uyuz olur ve yaklaşır sorar: A kuzum, sen hem mırıldanıyorsun hem de gazeteyi tersten okuyorsun, gazete öyle tersten okunmaz ki?

Bizimki yaptığı yanlışlığın hissedildiğini anlıyor ama lafın altında da kalmak istemez, şöyle yanıt verir:

Herkes düz okur, önemli olan tersten okumaktır, der.

Emekli Adam:

O zaman sana iyi tersten okumalar evladım!

SİSO'NUN OĞLU NESO ALİ OKULU'NDA

Bilenler hatırlarlar, eskiden askerliğe alınan Kürt gençleri çoğunlukla okuma yazma bilmezlerdi. Siso'nun oğlu Neso da okur yazarsız bir kürt gencidir. Digor'un Bostankale (Abuşaban) köyündendir. Türkçe okuma yazması olmadığından, okuma yazmaları için kürt gençleri askerlik esnasında ALİ OKULU'nda eğitime tabi tutulurlardı. Neso'da askerliğinin ilk günlerinde Ali Okulu'nda öğrencidir.

Neso, okur yazarsız olmanın dışında askerlikte ürkek tavşan gibidir, çekingen ve utangaçtır. Köyünde türkçe ile hiç bağı olmamış, birazda fakir hayat onun yaşamını öyle sarmalamış ki suratında hep mahçup ve mağrur yapısı varmış.

Ne hikmetse sınıfta ders veren subay da hep Nesim'i tahtaya kaldırır, cümlelere yanıt vermesini, yanıtlarını da kara tahtaya yazmasını emredermiş:

-Ali pazara çıktı

-Ali yağ aldı, bal aldı vs. cümleler.

Neso biraz da cümleleri anlamakta ve yazmakta zorluk çektiği için öğretmenin gözünde tembel görünürmüş. Öğretmen de inadına her gün ve her derste hep Neso'yu tahtaya kaldırır aynı soruları sorar ama Neso bir türlü yanıt veremez,-bu yüzden de hep dayak yermiş.

Öğretmen inadına bir gün tekrar tahtaya kaldırır, aynı cümleleri yazdırmak ister:

-Ali pazara çıktı

-Ali, yağ aldı, bal aldı.....Neso'da yine tık yok. Bu kez o öğretmenin inatçı tutumuna tavır koyar:

-Ben bilmerem, ben oğimerem, ben yazmirem...Öğretmen sorar:

-Niye Nesim? Diye sorar, Neso'da yanıtlar:

-Bir gün de Eli xeste olsun, pazara çıxmesın, yağ almasın, bal almasın, der.

MEMÊ EZ ÇI BÊJIM

Yine Başköy İlkokulu'nda okuyoruz. Beş sınıf birarada, tek öğretmenle. Ben ve yaşıtlarım ikinci sınıfta okuyoruz. Türkçeyi tam sökmesek de idare edecek düzeydeyiz. Karma eğitim olduğu için 1.sınıflar da aramızda. Bir yıl önde olduğumuz için bize gıptayla bakıyorlar. Öğretmen onları anlayabilmek için bir yıllık kıdem farkımızla bizi arada tercüman olarak kullanıyordu.

Bir gün öğretmen ilgisiz olan 1. Sınıf öğrencisi Tayyar'ı tahtaya kaldırdı soru sordu ve ondan yanıt bekledi. Tayyar yanıt veremeyeceğini ve dayak yiyeceğini anlayınca ikinci sınıfta okuyan ve çok zeki olan amcasının oğlu Mehmet Aydın'a ağlayarak (Mehmet Bey şimdi Kuzey Kore Üniversite'sinde Profesör olarak çalışmaktadır) sordu:

-Kuro Meme ez çi bejım, mıelim min nekute...!

HESO ÇIMA MIRIYE?

Kürdün soğan sevdiğini hem kendileri bilir, hem de başka halklar da bilir. Hatta soğanla kürdün ilişkisi için çok latifeler ve fıkralar mevcuttur. Türk, Azeri, Terekeme, Abaza, Çerkez hemen hemen her etnik kimlikteki halklar Kürd'ün ve soğanın üstüne fıkra dağarcığı çok gelişmiştir. Kürt'ler de bu anlatıları bir zenginlik sayar ve hoşgörüyle karşılar.

Ama biz soğanla kürdün fıkrasını yine bir Kürt'ten dinleyelim:

Bir Kürt yolda giderken çeşme başında bir Kürd'ün öldüğünü görmüş. Ölen Kürd'ün yanıbaşında torbasının içinde ekmekle soğan varmış. Ölüyü gören Kürt, ölen Kürt için şöyle mırıldanır:

-Nan heye, pivaz heye, gelo Heso çıma mıriye?

BAŞKÖY'LÜNÜN NESO'YE SİSO'YA EVLİLİK NASİHAT

Neso'ye Siso artık orta yaş seviyesine gelmiştir. Hala bekardır. Bir gün Başköy'lü bir vatandaş Neso'ya evlilik nasihatında bulunur, der ki:

-Neso, sen 35 yaşını devirdin nerdeyse kırkına merdiven dayıyorsun, yaşlanmadan evlenmelisin çoluk çocuğa karışmalısın. Neso da ;

-Allah senden razı olsun, bak beni ne kadar düşünüyorsun. Bu duruma çok memnun oldum, beni mutlu ettin. Ne güzel bir nasihat. Peki ben de senden bir istek de bulunacağım.

Adam merakla Neso'nun ne söyleyeceğini bekler.

Neso'da:

-Madem beni düşünüyorsun, yaşlanmadan evlenmemi istiyorsan, senin de bekar bir kızın var kızını bana versen ben de bekarlığa son veririm, sana da her gün dua ederim.

GOŞT HERAME, DON HELALE

Eskide Digor köylerinde çobanlık yapanlar sürü sahibinden memnun olmadıkları zaman adamın en seçme koyun veya koçunu dağda keser, ilkel usullerle ateşte kebap yapıp yerlermiş. Sonra hayvanın postunu ve kafasını getirip sürü sahibine gösterir, hayvanın gece kurtlar tarafından parçalandığını söylerlerdi. Tabii ki kimi sürü sahibi bu işe inanır, kimisi de inanmazmış.

İşte bir gün bir kaç çoban birleşerek sevimsiz bir sürü sahibinin koçunu keser, dağda pişirip yemişler. Oradan geçen Xale Xûdo et kokusunu almış, onlara doğru yönelmiş. Köyünde dürüstlük abidesi olan Xalê Xûdo'nun canı kebap ister ama dürüstlüğüne leke sürmemek için çobanlara sorar:

-Kuro ew çi hale? Çobanın biri cevap verir:

-Biz ağanın koçunu kestik, kebap yiyoruz, buyur sen de bizimle ye! Dürüstlük abidesi Xalê Xûdo:

Na lavo ez goşt naxwem, goşt heram e, don bidin e min don helal e...

APO TÛ ÇIDIKİ?

Digor'un bir köyünde çocuklar ıssız bir yerde kuzularını otlatırken oyuna dalmışlar. O yörenin hırsızlarından biri atlı

olarak onların yakınından geçerken bakmış çocuklar oyuna dalmışlar, bu durumdan istifade ederek kuzu sürüsüne yaklaşır. Atın üstünden eğilerek yerden bir kuzuyu kaldırır önüne koymaya çalışırken bir çocuk uyanır, adama bağırır:

-Apo tu çidikî? Adam pişkinliğe vererek:

-Oğlum ben kuvvet denemesi yapıyorum, yaşıma göre kuvvetim yerinde mi değil mi diye.

ÇEND GOTİNÊN MEZİNA

Fars me heznakin
Ereb me heznakin
Tirk me heznakin
Em hev heznakin

Xaylaza Reşid

Rojeki deste mê ye bıgêjê hev wek Dijlê û Ferat.

Alişêr

Darâ azadiye bi xwina şehidan tê avdan.

Ewdılrehman Qâsımlo

Di zivistanê de, biharinên veşarti hêne

Celadet Ali Bedirxân

Felek a xayin ji xelkê ra şir û mast, jı mera eş û jan dıdoşe

Berken Bereh

Werê careki hala me bibîne dilbêr
Dilêm tengê işev li min bibe perwer.

Baba Tahirê Uryan

Bila dilê meriya bi dil bê.

Bila turê parsê li mil bê

Evdalê Zeynikê

Ez dikarim bê nan bijîm, lê ez nikarım bê azad bijîm

Seidê Kurdi

Ji her kesî zedetir Kurd ji bo xwe xirabin, Kurd pişta hevnagirin, hîmê xizmetkariyê bûne, baweriya wan bi xwe tuneye, mezinatiya hevdû napeêrinin.

Simkoyê Şikak

Qedri bejê û binale, şinê girede bikale

Namus nema, rumet nema, ev çi derd û ev çi hale

Qedri Can

Eşqa welat dil şewitand

Can û ciger tev peritand

Sıleman Bege Bedırxan

Ev kesên kû wefa nizanin

Devê min nagere kû ji wan ra bêjim.

Piremerd

Baskê neheqiyê wî bişke, hegi wê bi ser bikeve.

Eskerê Boyik

Hey gûla sor alem lidor, bicivin û bin bikin dor bi dor.

Qedri Can

Şar û gund gişt wêran kirîn, jiyan li mezindan kirin,

Der û hûndir talan kirin, bermala min tu çawayi?

Bro Omer

Mala bêtifaqîyê xirab be.

Eskerê Boyik

Malê dinê qirêja desta
Kes pê ne bu aşiq hosta
Malê dinê loda kâyê
Ba lê rabû, peşda nayê

Ezize İsko

Gava destê yeki da qalçiçeka dibinim
Berxwantiya xwe bir tinîm

Usivê Beko

Diz jı kıtêb u kaxaza hız nakın.

Amojna Xanım(Yerevan)

Ev qulzumê rom û behrê
Tacik Kızıldenizi andıran şu Rom ve Acemler
Gava ku dikin xurûc û tehrik
Ne zaman ortaya çıkıp hareket etseler
Kurmanc dibin bi xwûnê mulettex
Kürtler her seferinde kana bulaniyorlar
Wan jêk ve dıkın misalê berzex
Berzah misalı birbirlerinden ayırıyorlar

Ehmedê Xanî

"Herkes dijminê Kurdaye,
Kurd dijminê hevin"

Ehmedê Xanî

Tarih günümüzde gizli biz tarihin başlangıcında gizliyiz.

Abdullah Öcalan

BARIŞA KAÇ VAR?

Bu dağlar silah seslerinden doydu be zalim!
Bitkiler filiz vermeye korkar oldu be zalim!
Canlıların üremesi bile azaldı patlamalardan,
Zaten annelerin yüreği Etna Yanardağı,
Kızıla boyandı topraklar ve sular.
Çocukların gözlerinden korku saçıyor.
Ekmek ve su gereksinimi gibi,
Analar her gün kanlı gözyaşlarıyla
Ağıt yakıyor, bela okuyor.
Her ev bir fidan vermiş savaşa,
Ne zaman bitecek bu kavga,
Bu vahşet, bu kan, bu kargaşa,
Daha ne kadar var be zalim *BARIŞA*?

LAWİKO

Kürtlerde sadık sevdaya özgü çok güzel bir söz vardır.
Kız oğlanı severken şöyle der:
'Lawiko, ez biminîm ji têra me, bîmirim ji xweliyê re mê.'

ARSIZ'A METHİYE

Adı üstündedir ar(sız)
Arsızdan dürüstlük beklemekle,

Eşeği bilge sanmak,
Tilkiyi masumane bilmekle
Eş anlamlıdır...
Arsız 'ar'ını kaybeder ama,
Rahatlığından yüzünde tebesüm,
Bakışlarında gülüşler eksik olmaz.
Tavırlarıyla en olağan görünür.
Ki onun yerine sen 'ar'lı olarak kızarırsın
Sanki kabahati sen işlemişsin...

ÇOCUKLUK YURDUMA

Ağız dolusu gülerdik dünya dertlerinden ırak,
Hayatın sorumluluklarından kaygısızcasına,
Gökkuşağını görünce kalbimiz heyecanlanır,
Renklerine doğru hiç durmadan koşardık.
Yakalamazdık ama bir daha ki gökkuşağına,
Çocuksu umutlarımızı saklardık.
Doğanın parçaları oyun temamızdı,
Oyuncağımız taş, toz ve topraktı.
Modern bir dünya değildi bizimkisi,
Ama kimse bizim kadar mutlu, umutlu,
Ve de güler yüzlü, neşeli olmazdı.
Hayatımızın en güzel anıları,
Ah dostlar! Çocukluk yurdumda kaldı.

DENGBEJLER

Şairler dolusu memlekette,
Şiirler dolusu kitaplarda,
Yazarların romanlarında,
Anlatılamayanı, anlatılamayanı,
Dengbejler bir stranda söylerler.
Öyle bir asılırlarki stranlara, kılamlara
İnsanı tarih yolculuğuna götürürler

ACI HEP GERÇEĞİMİZ OLDU

Acı hep gerçeğimiz oldu,
Mutluluk ise bize olasılıktı.
Mutluluğa ulaşalım derken
Ömür yetmedi kısacıktı

KONUŞMUYORSUN DİYORLAR

Düzene entegre olmuş vatandaşlar,
Bana konuşmuyorsun diyorlar.
Evet konuşmuyorum, konuşamıyorum,
Sizlerle bir araya geldiğimizde sohbetiniz;
Ya belden aşağı, ya dedikodulardan yukarı,
Markalar, yalan, dolan, hilekarlık günaşırı.
Bu yüzden konuşmuyorum, konuşamıyorum,
Tek dostum kalemime sarılıyorum.

Konuşamadıklarımı kalemimle
Çok dostane paylaşıyorum.

DEM NASEKİNE

Dem nasekine,
Wek ava Erez dıkîşe diçe
Hemu tişta dide peşiya xwe,
Hildide xwera dibe.
Zarokti ye, xorta ye, kalbun û pirbun e,
Dem xwre dikişîne dibe.
Roj tê jiyan xelas dibe,
Te çî kir ew dimine,
Xerabî diçe qencî dimîne.

RÊZA GUNDAN[2]

Zerî dibê'ne:Em hemû zerî ne
Hinek hene, dew-dêrê wan spî'ne
Sûrete sor e gulgulî ne
Pozî zirav î pîjî ne
Diranê wana sedefî ne
Zimanê wana sedefî ne
Zimanê wan sor e qelemî ne
İja miqat bin, cahilno, we nexapînin.
Zerî du cûran in:

2 Heciyê Cindî *Hevarî*, s176-177.

Hinek hene dewê wana genî ne
Medeks reş e Mûsûli ne
Porê sêrî se Helebî ne
Tilî pêçiyê wana meşkê Qangilî ne
Neynûkê lingê wana forma merê deştê Ecema ne
Ez dikim zerî domama xwe birevînim
Bavê'm Emançayîr'ê
Xwedê qebûl neke
Ciyê gewra, rinda, çila, bedewa ne
Herçî nanê deştê tinin
Şêrînkuya nin.
Herçî dêlê hespê wana gewez in
Ew jî her çar malê Mûsêsaniya
Şatiroxliya nin
Herçî sirtûkê wan saldatî ne
Qereqeliya nin...
Herçî qurre-kubar in
Sûsizya nin...
Herçî sapokê wana xurom in
Qetê wana zîv e avzêrkirî
Şulfê wana darîn in
Taşnika Çuxreşiya nin
Herçî qonaxê wane xweş in
Destek siyar dibe, yek peya dibe
Ew jî Qızılquliya
Her çar malê Çîliya nin...

Xudoyê Emêr[3]

3 Bu türkünün sözleri 1915 yılı Ermeni ve Êzidî tehciri yapılmadan önce Digor'un ENGUKE (Yeniköy) köyünde yaşayan dengbej

AMOJNA ŞERENAZ

Ne hikmetse toplumda sessiz, sedasız, sade insanların hayatları hep dikkatimi çekmiştir. Bu tür insanlar doğal yapıları öyle olduğu için bu hayat tarzını tercih ederler. Şatafatı sevmezler, gürültüyü benimsemezler, reklamcılıktan yana olmayı akıllarından geçirmezler. Yüreklerindeki sadelik onların yüzlerine ve davranışlarına yansır. Beyinlerindeki olumlu hücreler gözlerinde samimi ve coşkulu bir bakış olarak dışarı vurur. Yüzlerindeki candan tebessüm onların kişiliklerinin aynasıdır. Yardımlaşma ve dayanışma duygusu bu tür insanlarda çok gelişkindir. Ağzındaki lokmayı, içeçek suyu sizinle paylaşır. Aç kalır yedirir, susuz kalır içirir. Dünyaları tamamen iyilik duvarlarıyla örülüdür. Hele bu insan ekonomik anlamda fakir ise benim için en büyük kahramandır.

İşte bahsettiğim Amojna Şerenaz bu tanıma en uygun bir insan tipidir. Doğduğum coğrafya olan Başköy'de Mıhemedê Dewreş'le evli benim çocukluğumdaki yaşlı teyze idi. Yaşlı amca hanımlarına amojne (yenge) denildiğinden bu yüzden herkes ona Amojna Şerenaz diyordu. Mıhemedê Dewreş beden olarak biraz özürlüydü hem de tarım ve hayvancılığın yapıldığı Başköy'de ne çok tarlası vardı ne de onu geçindirecek hayvanı vardı. Geçimine katkı yapacak yetişkin çocukları da yoktu. Köylülerin yardımı ile yaşamlarını idame ediyorlardı. Karı koca ikisi de yaşlı idi.

Evleri köyün alt tarafında yer alırdı. Bir oda, bir aralıkları vardı. Evin önü tertemiz olurdu. Amojna Şerenaz'ın çalışkan-

---

XUDOYE EMER'İN Digor'un köyleriyle ilgili bir klamıdır.

lığından. Bir kaç kez evlerinin içini görme şansım da oldu. Köydeki en zengin evlerden daha da tertemizdi. Amojna Şerenaz ve eşi belki köyün fakir ailesi idiler ama evlerine gidildiğinde yüreklerini açardı insanlara. Sunacak ne imkan varsa misafirlerinden esirgemezlerdi. Deyim yerindeyse ekonomik olarak fakirlerdi ama gönül zengini insanlardı.

Onların evlerinin önünden geçen yol Kundo mevkisine doğru yılan kıvrımı gibi uzanıp giderdi. Kundo bizim büyüklerin anlatımına göre eskide Ermenilerin yaşadıkları bir yerleşim alanı imiş. Alabildiğine ovalık bir yer ve alabildiğine bereketli, tahıla elverişli bir alandı. Ermeni mezarlıkları hala o bölgede varlığını koruyor, büyüklerimiz bu mezarlığa' Gordê Fılla'derlerdi. Ama Kundo yerleşim yerinde en ufak bir tarihi iz kalmamıştır.

Başköy'ün en verimli toprakları bu bölgede idi. Köyün rakımına göre Kundo çok aşağılarda kaldığı için yazları, özellikle ekin biçme zamanı çok sıcak olurdu. Öylesine sıcak olurdu ki adeta yere yumurta bıraksan pişerdi.

Bahsettiğim dönemde de Başköy'de içme suyu onyedi-onsekiz km. uzaklıklardaki komşu köylerden eşek sırtıyla taşınırdı. İçme suyu sorunu büyük bir problemin ötesinde büyük bir belaydı. İşte bu dönemde insanlar Kundo Ovası'na ekin biçmeye gittiği zaman kavurucu sıcaklardan dolayı çok su içme ihtiyacı hissederlerdi. O dönem ekin biçme işi tamamen insan emeğiyle olduğu için aşırı efordan insanlar öğlen olmadan sınırlı miktarda olan suyu tüketirlerdi. Akşam saatlerinde evlerine dönünceye kadar insanalar bir tas suya hasret kalırlardı.

Ekin biçici tüm Başköylü'lerin dönüş yolu Amojna Şerenaz'ın kapısının önünden geçerdi. O da bu insanların suya

ihtiyaçlarını bildiği halde evinde bulunan 'kurn'den (içi oyulmuş taş havuz) kalaylı tasına buz gibi soğuk suyu doldurarak Kundo Ovası'ndan dönen her Başköy'lüye ikram ederdi. Saatlerce bir tas suya hasret yorgun ırgatlar kana kana su içerken mutluluktan uçar gibi oluyordu. Amojna Şerenaz'ın elinden su içen her Başköy'lü minnet duygularını bildirir, ölülerine rahmet okurdu. O da bir hayıra vesile olduğunun bilinciyle tebessümle insanlara karşılık verirdi. Başköy'lü olup da Kundo yolundan dönen herkes mutlaka Amojna Şerenaz'ın soğuk suyundan içmiştir.

Gariptir ki Amojna Şerenaz dağıttığı bu suyu onyedi-onsekiz km. mesafede olan komşu köyler olan Arpalı ve Şaban'dan eşek sırtıyla taşırdı. Hatırladığım kadarıyla da bütün malvarlığı da bir eşekti. Sunabileceği tek şey de evindeki oyuk taştaki soğuk suyuydu. Kundo'dan dönerken susuzluktan damağı kuruyan her Başköylü'nün duası sanırım Amojna Şerenaz'ı cennete taşımıştır diye inanıyorum. Bu iyiliğindendir ki her Başköylü rahmetle anıyor. Aramızda yaşıyan ruhu sanki bize şunu fısıldıyor: "Ben cennettin soğuk pınarlarından doya doya su içiyorum sizlere yaptığım iyiliklerden dolayı. Dualarınızdandır cennette bir zenginlik içinde yaşıyorum"...

ADALET-DAD

Adalet: İnsanoğlunun toplumsal yaşama başladığı günden beri olmasını istediğimiz peşinden koştuğumuz amaçlarımız arasında ilk sıradaki yerini korumaya devam ediyor.

Adalet; hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi anlamına gelir. Haklı ile haksızın ayırt edilmesidir. Adalet kavramı esas olarak hukuk kurallarına uygun olup olmaması ile ilgilidir.

Emile Zola: "Adalet ancak hakikatten. saadet ancak adaletten doğabilir." Günümüzde etrafımızda bu kadar mutsuz insana rastlıyorsak bu adalet duygusunun içimizde yeterinceyeşermediğinden, yaşanmadığındandır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre adalet; "Adalet, hak ve hukuka, hakkı gözetme, doğruluk" olarak açıklanmış ve ayrıca, devletin temel amaç ve görevleri arasında "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya çalışmaktır. denilmektedir.

Adalet kavramını; özgür ansiklopedi şöyle açıklıyor. "Adalet kısaca haklılık ve haklılığa uygunluktur. Karşıt çıkarlar arasında hakka (hukuka) uygunluktur, denkliktir, eşitlik fikridir." Bir hukuk düzeninde güçsüzler korunduğu ölçüde adalet sağlanmış olur. Örneğin; katma değer vergisi herkesten eşit alınır. Temel ihtiyaç mallarından alınan dolaylı vergiler gibi, Bu vergi sisteminde yoksul ile zengin ayırt edilmez. Hâlbuki diğer vergilendirmede gelire göre matrahlar uygulanır. Kişi başına düşen milli hâsıla her yıl belli bir rakamla ilan edilir. Hâlbuki kişiler arasında milli hasıladan yararlananlar arasındaki uçurumlar herkesçe bilinen gerçeklerdir. Ve daha onlarca konu, eşitsizliğe ve dolaysıyla adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu vergi sistemi ve genel mevzuat ile adaleti, eşitliği sağlamak mümkün olmaz. Ayrıca bölgelerarası kalkınmışlık farkından da söz edilir. Bir bölgede kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla bin dolar iken, bir başka bölgenin 5 bin veya 15 bin dolar olduğu gibi. Ve biz bunu bölgelerarası, gelir dağılımında adaletsizlik der geçeriz.

Kutsal kitapların hepsinde adalet ve adil olmaya ilişkin bölümler vardır. Yunan filozofu Platon'a göre adalet en yüce

erdemdir. Devletin temel kuralıdır. Aristoteles; "adalette temel noktayı, eşitlik kavramı ile izah eder. Bir hukuk düzeninde güçsüzler korunduğu ölçüde adalet sağlanmış olur, adalet vardır" der. Günümüzde, adalet kavramı sosyal adaleti de kapsamaktadır. Sosyal adalet, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini, toplumdaki, zayıf ve güçsüzlere fırsat eşitliği tanınarak, adaletsizliğin ortadan kaldırılmasını esas almalı.

Adalet ile ilgili hadislerde, devlet adamlarının adaletli olmaları gerektiğine işaret eder. "Adil hükümdarın bir günü, bir adamın kendi kendine altmış sene ibadet etmesinden daha hayırlıdır." der. Ayrıca üç kimsenin duası reddedilmez. "Biri adil devlet adamı. İkincisi çocukları arasında adaleti gözeten. Üçüncüsü, adalet güzeldir, amirlerde olursa daha güzeldir." der.

Adalet sözcüğü Arapçadır. "Adil" kökünden türetilmiştir. Anlamı; Bir şeyi yerli yerine koymaktır. Adalet sözü genellikle hak sözcüğü ile ifade edilir. Prof. Süleyman Yaşar; Adaleti iki temel üzerine bina eder. Birincisi özgürlük ve eşitlik, İkincisi gelir ve servet edinme olarak ifade eder. Birinci şart ikinci şartın yolunu açar, belirlemesinde bulunur. Adalet konusunda anlatılması gereken çok şey var. Ancak şunu son söz olarak söylemek gerekirse; Kişinin yaşamında memnuniyetsizliklerin ortadan kalkmasıdır. Bu uzun bir hedeftir. Kendimize yapılmasını istemediğimizi başkasına yapmamak. Adaletle, sevgi ile kalalım.

METROPOLLERDE SİVİL İNİSİYATİF VE DERNEKLEŞME

Metropollere göç eden Digor'luların nufusu Digor ve köylerinde yaşıyan nufusunun nerdeyse üç katından fazlası İstanbul, İzmir Ankara, Kocaeli'ne göç ettiklerine tanık oluyoruz. Göç eden hemşerilermizin sosyal ve yardımlaşma amaçlı olarak kurmuş oldukları dernekler vasıtasıyla kültülerini gelenek ve göreneklerini yaşatma amacıyla örgütlendiklerini ve bu konuda sivil inisiyatif kuruluşları oldukları bir gerçektir. Bu anlamda kuruluşlarını tamamlayan bir çok Digor köylerinin dernek faaliyetlerini gururla izlemekteyiz. Örneğin yöremize ait bir derneğimiz olan Bazarcıx köyü dernek açılış konuşması:

Bu açılış toplantımızda amaç ve hedeflerimizi kısaca belirtmek sorunlarımızı çözümleme ve karar vermede önümüze koyduğumuz perspektifi sunmaya çalışacağım.

Bu gün burada derneğimizin kuruluşunu ve üye kayıtlarını yenilemek için toplanmış bulunmaktayız. Her birey kendisi maddi ve manevi olarak katkıda bulunursa dernek ayakta kalır ve yürür. Derneğimiz aynı zamanda tüm inanç guruplarını içinde barındırdığı gibi hayır kurumu olarak da düşünebiliriz.

Bireyler ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda seslerini duyurmak, çıkarlarını korumak, geliştirip güvence altına alınmasını isterler. Tek başlarına sorunların çözümü ve güvenceye alınma olanağı yoktur. Bu nedenle ortak çıkarları olanlar bir araya gelerek örgütlenirler. Bu anlamda derneğimiz tüm farklılıkları içinde barındıran demokratik bir yapıya sahip olacaktır. Çünkü "farklılıklar zenginliğimizdir." Aynı amaçla

derneğimizde her düşüncede her inanç gurubunda insanları içinde barındıran demokratik bir kurum olacaktır. Dayanışma özgürlük hoşgörü ve şeffaflık temel kuralımızdır.

Derneğimiz bir Sivil Toplum Kuruluşudur. Dayatmayı değil gönüllü birlikteliği esas alır. Geleneklerimizi yaşatma ve canlandırma daima temel hedefimizdir.

Derneğimiz Dağpınar (Bazarcıx) ve çevre köylerin derneğidir. Merkezimiz Esenyurt olduğundan Esenyurt'lular da derneğimize üye olabilirler.

Köyümüzün eski isminin iade edilmesini savunur ve bu konuda mücadele ederiz.

Bütün kimliklerin kendilerini ifade edebilecekleri insan odaklı yeni bir sistem kurulmasında yana mücadele ederiz. Ayrıca bütün kimliklerin özgürleşmesini esas alan bir çözüm sürecini savunmalıyız.

Demokratik eğitim ve kültür politikalarının hayata geçirilmesi Türkiye 'de daha çok demokrasiyi savunuruz.

Tüm halkların kimliklerin, kültürlerin, tanınması demokrasinin vaz geçilmez unsurudur. Yani 'Yaşasın halkların birlikteliği' temelinde mücadele edeceğiz.

Bu ülkede kapsamlı demokratikleşme paketinden yanayız.

Kürt Ulusal Kongresini destekliyoruz. Kürt sorunu eşitsizlik sorunudur. İnsan haklarına uygun demokratik çözümden yanayız.

Kadın hakları insan hakları geliştirilerek demokratik bir toplumun inşasını savunmalıyız.

Türkiye toplumu da savaşa, baskıya hak gaspına karşı sesini yükseltmeli kürtlerle eşitlik ve özgürlükten yana mücadele vermesi ve geleceğine bu temelde sahip çıkması gerekir.

Bu örgütlenmeyi yapmaktaki amacımız; Yardımlaşma ve dayanışmanın ön planda olduğu, kültürümüzün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması, temel amacımızdır.

Halkımızı sanatsal etkinliklerle eğitmek ve üretime katkı sağlamak. Bu ülkenin demokrasi mücadelesine kalıcı katkılar verebiliriz.

Doğup büyüdüğümüz yöremize borcumuz var. Sizleri Dağpınar'ımıza sahip çıkmaya davet ediyorum. Birliğimizin, beraberliğimizin, dayanışmamızın pekişmesi çabasını göstermeliyiz. Anadilinde eğitim ve kendi kültürümüzü yaşama hakkı, en öncelikli hakkımız olduğu için Kürtçe'de ısrarcı olmamız gerekir. Çocuklarımızı kendi dilimizde eğitmeği savunmalıyız. Bu anlamda bütün halkların kimliklerine eşitlik temelinde ve bütün kimliklerin özgürleşmesini esas alan bir çözüm sürecini ve demokratik özgür eşit bir yaşam için mücadele vermeliyiz. Konuşmama son vermeden BDP Dağpınar Beldesi eski belediye başkanı sayın Ayhan Erkmen'in mesajını okuyorum..... Biz de burada kendisine ve Ceza evi arkadaşlarına saygı ve selamlarımızı gönderiyoruz. En kısa zamanda aramızda olmaları dileği ile, tüm katılımcılara şahsım adına, yönetim kurulumuz ve tüm üyelerimiz adına saygı ve sevgilerimi sunarım.[4]

4 "15 Eylül 2013 Derneğin Açılış konuşması." "Derneğin kuruluş tarihi ise 28 Haziran 2013 olarak belirtebiliriz." *A.Kılıç*

TÜRKİYE'NİN SİYASİ VE EKONOMİK DURUMUNA BAKIŞ

Burjuva devrimleri sonucu oluşan ulus devletler, demokra tik temsile ancak belli bir yere kadar izin verilmiştir. Çünkü demokratik temsilin çoğalması, onlara göre cumhuriyeti tehlikeye sokabilirdi. Bu nedenle birçok burjuva ideoloğu ve siyaset bilimcisi demokrasi yerine cumhuriyet kavramını tercih etmişlerdir. Onlara göre ideal bir cumhuriyet bütün halkın temsili değil ulusun birliğin iradesi esas alınmalıdır. Ulus birliği de pazar ve hâkim ırkın birliği ve egemenliği demektir. Onlara göre demokrasi, "*egemen ulus yönetimidir*" diye tanımlar devamla *"ÇÜNKÜ AZINLIK BİR HALKIN demokrasi için tehlike yaratmadığını çoğunluğun bunu kontrol edebileceğini, ama çoğunluğun yönetimini kontrol edebilecek bir gücün demokraside bulunmadığını*" söyler.

Bu genel belirlemeden sonra Türkiye'ye bakacak olursak, 90 küsurluk cumhuriyet tarihinde neredeyse demokrasi ve temsil hiç uygulanmamış, tersine halktan adeta korkulmuş, daha pratikte hep potansiyel tehlike olarak görüle gelmiştir. Bu nedenledir ki demokrasi günümüze kadar hep vazgeçilmez bir talep olarak gelmiş hep onun için ağır bedeller verilmiş hala verilmektedir.

İttihat ve Terakki kadrolarının ki çoğunluğu asker cumhuriyet temel felsefesini tek ulus, tek devlet, tek dil üzerinde inşa etmiştir. Bu tek millet de Türk Milleti olarak öne çıkarılmıştır. Şoven, ırkçı ve militarist bir ideoloji olarak günümüze kadar sürdürülmüştür. Temsili demokrasinin işletilmemesi halkın temsile ulaşmaması için bürokratik mekanizmalar ve kurumlar oluşturmuş, yasaklar ve tabularla dolu "*milli siya-*

set belgesi" ve "*kırmızı kitap*" gibi talimat ve düzenlemelerle devlet partisi tarafından yönetilmiştir. Bu ırkçı ve şoven ideoloji, Anadolu'daki farklı ırk ve inançlara karşı baskı, göçertme ve soykırıma varan acı olayların yaşamasına neden olmuştur. Cumhuriyet tarihi gayri müslümler, Kürtler ve Aleviler için de gözyaşlarının tarihi olmuştur.

Sözde çok partili dönemine geçilmesine karşın, temsil ve demokrasi yine uygulanmamış, demokrasi taleplerinin arttığı dönemlerde bu cumhuriyet için tehlike olarak görülmüş, temsil kurumları iptal edilmiş ve askeri faşist darbelerle kendisini temsili kurumlar yerine geçirmiştir. Son on beş yıldır en fazla üzerinde konuşulan, yazılar, kitaplar, yazılanlara karşı mücadele geliştirilen platformlar örgütlemeler oluşturulan küreselleşmenin yeni başladığı yanılgısı 2000 li yılların başlarında İstanbul'da uluslararası sermaye temsilcilerinin katıldığı bir panelde küreselleşmeye ilişkin şu görüşler dile getirilmiştir:

"*Küreselleşme hep yanlış anlaşıldı. Dünya yatırımların, yanı sanayi sermayesinin küreselleştiğini zannetti. Sanayimiz zaten yıllar önce küreselleşmişti. Bu arada tatbiki fiziki yatırımlarımızı ucuz emek cennetlerine taşımayı ihmal etmiyoruz. Ama sermaye için en can alıcı konu dünyadaki sağlık ve emeklilik fonlarıdır. Bunların bir an önce borsaya aktarılması gerek. Böylece daha çok zenginleşeceğiz,*" diyorlardı.

Katılımcılar bunları söylerken Avrupa Ülkeleri'ndeki demokrasi ve sosyal haklardan yana da oldukça sitemkâr, çünkü diyorlar; "*Fiziki yatırımlar karşısındaki en önemli sorun demokrasi ve sosyal devlet anlayışıdır. Küreselleşmede en karlı çıkan Asya sermayesidir. Çünkü Asya'daki ülkelerde çoğunlukla diktatörlüklerle yönetiliyor. İşçilik ucuz özellikle çocuk emeğini çok ucuza kullanabiliyorsunuz.*" Oysa biz Av-

rupa'da demokrasi ve toplumsal kaygıları dikkate almak zorundayız. Bu tam Türkiye'nin durumuna tıpa tıp uymaktadır.

Küresel sermaye ucuz emek cenneti çocuk emeğini kullanabilir. Demokrasi ve sosyal aktivite yok denecek, kadar azdır. Malum her on yılda bir askeri darbeler eksik olmuyor. Özelleştirme adı altında yatırımlar neredeyse IMF ve Dünya Bankası'na gereğinden fazla borç ve emir, talimatlarına harfiyen amade bir zihniyettir. İşte bütün bu sorunlara karşın 25 milyona yakın bir halkın demokratik ve ulusal sorununu, güvenlik ve terör olarak görme sonucu 30 yıllık süreçte 1 trilyon dolara yakın parasını dağ ve taşlara kurşun sıkarak heba eden 3 milyon yurttaşını yerinde yurdunda söküp metropollerin varoşlarına süren, milyonlarca insanları açlığa mahkûm eden, yüz binlerce ucuz iş gücünü yedekliyen, barınma, sağlık, eğitim yoksulluk gibi yeni sorunlar yaratan bir ülke küresel sermaye için cennet olmaz mı? Bunca ekonomik ve sosyal sorunları olan bir ülke, bu sorunları çözme yerine, toplumsal iç barışını sağlaması bir yana tersine halklarıyla ve farklı sosyal katmanlarla barışık yaşamamış tüm demokratik talepleri hep tehlike olarak görmüş cumhuriyet tarihinin neredeyse yarısında fazlasını sıkıyönetimlerle, olağanüstü hal ve darbelerle geçirmiş demokratikleşmesini hep erteleyerek ne yazık ki bu güne kadar gelmiştir.

1980'lerde ortaya çıkan Kürt sorunu taleplere karşı, tüm hukuki düzenlemeler yasaklar ve ağır cezalarla donatılmış Kürtlerin mecliste temsili % 10 gibi anti demokratik bir seçim sisteminde baraj adı altında Kürtleri hep engellenmiştir. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü alabildiğince sınırlandırılmış, insan hakları ihlalleri ve 17.000 üzerindeki faili meçhul cinayetler ve dosyalar rafa kaldırılmıştır. Türkiye'de yaşı-

yan herkes bu uygulamadan etkilenmiştir. Daha hafızalarımızda tazeliğini koruyan Roboski katliamı davası ortadadır.

Bütün bunlardan hareketle Türkiye'nin en temel yakıcı sorununun Kürt sorunu olduğunu, bu sorunun diğer tüm sorunların da kaynağı olduğu kesin. Kürt sorunu artık bir terör ve güvenlik sorunu olmadığı öncelikle bir ulusal sorun ve ulusal talepleri içeren ve 90 yıllık ret ve inkâr edilen hakların iadesi ve barışçıl bir şekilden çözüme kavuşturulmasını, keza Alevi inancının önündeki engellerin kaldırımasını, gençlerimizin ölerek değil demokratik bir ülkede eşit ve özgür, yurttaş, olarak kardeşçe yaşamasını sağlayacak demokrasinin tüm kurum ve kuralların işlediği bir ülke dileğimizle.

DİGOR KATLİAMINI AV. MAHMUT ALINAK'A SORDUK

"Digor katliamında Şırnak milletvekili olduğunuzu biliyoruz."

"Katliamdan nasıl haberdar oldunuz?"

"*Meclis'teki odamda yakılan ve boşaltılan köylerle ilgili bir önerge üzerinde çalışıyordum. Sekreterim Kars'tan telefonla arandığımı söyledi. Telefonu bağlamasını istedim. Karşıdaki telaşlı ses Digor'da olaylar olduğunu, özel timlerin açtığı ateş sonucu bir çok insanın öldüğünü ve yaralandığını söyledi. Yaralılar Kars'ta hastaneye kaldırılmıştı, ancak hastaneyi ablukaya alan polisler yaralılara kan verilmesini engelliyorlardı. İçimde bir titremeyle hemen Kars valisini aradım.*"

"Vali tedirgindi. Köylülerin Zibini, Kızılkule ve Mewreg köyleri istikametinde ilçe merkezine doğru yürüyüşe geçtiklerini, PKK'lilerin ateş açması üzerine çatışma çıktığını, bir kişinin öldüğünü, sekiz on kişinin de yaralandığını söyledi. Oysa ölü ve yaralı sayısı epey fazlaydı! Emniyetin valiyi yanılttığı sonradan ortaya çıktı. Vali ile yaptığım görüşmeden sonra Digor'dan telefonlar yağmaya başladı. Onlarca ölü, yüzlerce yaralıdan söz ediliyordu. Ayrıca epey gözaltı da vardı. Gözaltındakilere işkence edildiği söyleniyordu."

Ertesi gün bir grup Milletvekili ile Kars'a hareket etmiştik.

Gün boyu Kars ve Digor'la irtibat halinde oldum. Akşam milletvekili arkadaşlarla bizim evde toplandık. 0 gün Malazgirt'te de olaylar olmuştu. Herkes üzgün ve kızgındı. Ben Kars Vali'siyle sık sık görüşerek gözaltındakilerin serbest bırakılmalarını, hiç değilse işkence edilmemesini sağlamaya çalışıyordum. Telefon trafiği gece yarısına kadar sürdü. 0 gece bir milletvekili heyetinin Digor ve Malazgirt'e gönderilmesini kararlaştırdık. Milletvekilleri gitmek için kalktıklarında gözaltındakiler serbest bırakılmışlardı.

Ertesi gün Kars'a gidecek heyette benimle birlikte milletvekilleri Selim Sadak, Ali Yiğit ve Sırrı Sakık yer alıyordu.

Sabah bize eşlik eden gazetecilerle birlikte Erzurum uçağına bindik, oradan da karayolu ile Kars'a gidecektik.

Erzurum havaalanında Kars Vali'sini arayarak görüşmek için randevu istedik. Vali makamında bizi bekleyeceğini söyledi.

Kars'a gittiğimizde gün çoktan kararmıştı. Zaman kaybetmeden valiye gittik. Valinin odasında Kars emniyet müdürü de bizi bekliyordu.

"Vali ve emniyet müdürü size olayı nasıl yansıttılar?"

Uzun bir görüşme yaptık. Emniyet müdürü yağ tulumuna dönmüş bedenini valinin masasının önündeki koltuğa yaymış olarak, ısrarla PKK' lilerin ateş açtığını, devlet güçlerinin de karşılık vermek zorunda kaldıklarını söylüyordu. Validen çok o konuşuyordu.

Vali sorduğumuz sorulara tereddütlü cevaplar veriyordu. Emniyetçe olaydan önce ve sonra bilgilendirilmemiş, tamamen devre dışı bırakılmıştı. Öyle ki, PKK'nin çağrısından ve yürüyüş yapılacağından bile haberdar edilmemişti. PKK'nin silahlı kolu ARGK'nin dağıttığı bildiri ancak olaydan sonra kendisine verilmişti.

Vali bildiriyi bizede okuttu. Bildiri avuç içi büyüklüğündeki çizgili bir kâğıda mavi bir kalemle yazılmıştı. Üstünde ARGK mührü vardı. "Yürüyüşe katılmayanlar hain ilân edilip cezalandırılacaktır" demişti.

ARGK, bildiriyi okuyanlar veya duyanlar istemeseler bile can korkusuyla yürüyüşe katılmak zorunda kalacaklardı. Nitekim Digor'un ANAP ve DYP yöneticileri de yürüyüşte yer almışlardı. Söylenene göre yürüyüşte avaz avaza slogan atıyorlarmış!

Valinin odasından cevapsız pek çok soruyla çıktık.

"Ertesi gün nelerle karşılaştınız?"

"Geceyi Kars'ta geçirdik. Ertesi gün ilk işimiz Kars Devlet Hastanesi'ndeki yaralıları ziyaret etmek oldu. Yaralıların

çoğu ağır durumdaydı, hayati tehlikesi olanlar Erzurum'daki hastanelere sevk edilmişlerdi.

"Polisler bize nefes aldırmıyordu. Hastaları polis kameraları altında dolaştık. Attığımız her adım kameralara kaydediliyordu. Sözde bu çekimler güvenlik için yapılıyordu. Oysa maksat başkaydı, görüştüğümüz yaralıları ve halkı ürkütmek istiyorlardı."

Polis kameraları gittiğimiz Digor kaymakamının makam odasında da çalışmaya devam etti. Devlet kendi kaymakamına dahi güvenmiyor, onun yaptığı görüşmeleri bile kayıt altına alıyordu.

Kaymakamın odasındaki kamera çekimlerine karşı çıktıysak da polisleri engelleyemedik. Kaymakam çok korkmuştu. Zavallı adam büzüldüğü koltukta âdeta kaybolmuştu. Ondan çekim yapan polislere müdahale etmesini istedik, sesini çıkarmadı, çaresizce başını öne eğdi. Bunun üzerine durdurulabildi.

Polisler yine de odadan çıkmadılar

"Olay yerine gittiniz mi?"

Kaymakamlıktan çıktıktan sonra olay yerine, oradan da yürüyüşe katılan köylere gittik. Gazetecilerin önünde görüştüğümüz yüzlerce görgü tanığı ve mağdurlar, PKK' nin roket kullandığı iddia edilen tepenin zaten devlet güçlerinin kontrolünde olduğunu, bu nedenle PKK'nin ateş açmasının mümkün olmadığını, kalabalığın içinden de kesinlikle ateş edilmediğini, özel timlerin mevzilendikleri yerden hedef gözeterek kalabalığı taradıklarını söylediler.

Kaç kişi ölmüş, kaç kişi yaralanmıştı?

Devlet güçlerinin açtığı ateş sonucu 18 kişi ölmüş, 134 kişi de yaralanmıştı.

Tüm bilgi ve bulgular katliamın plânlı olduğunu gösteriyordu. Katliam hazırlığı yürüyüşten günler önce yapılmıştı. Yürüyüşe katılanlar, "Değişik yollardan gelen" kalabalıkların birleşip yola devam etmelerine bilinçli olarak göz yumuldu, "diyorlardı". Herkes ağız birliği etmişçesine şunları söylüyordu:

"İstenseydi bazı yol kavşaklarında önlem alınarak bu kadar insanın bir araya gelmesi önlenebilirdi. Yine Digor'a yaklaşan kalabalığa geri dönmeleri için uyarı yapılabilirdi. İnsanlar geri dönmek için zaten bir bahane arıyorlardı, ancak uyarı yapılmadı. Biz göz göre göre kanlı bir tuzağın içine çekildik."

Devlet güçlerinin işlediği bu katliamda cevabı verilemeyen önemli bir soru vardı: Bu yürüyüş neden yapıldı? Bu sorunun cevabı hâlâ verilebilmiş değil. PKK, yürüyün demiş, halk da yürümüştü. Ancak neden yürüdüklerini bilmiyorlardı. Yine yürüyüşçüler Digor'a gittikten sonra ne yapılacağı da belli değildi; kimse bir şey bilmiyordu!

Digor'daki incelemelerimizi tamamladıktan sonra Malazgirt'e geçmiştik. Özel timler Malazgirt'te de terör estiriyorlardı. Orada da halkın üzerine ateş açarak üç kişiyi öldürmüş, birçoğunu da yaralamışlardı.

Malazgirt'te üst düzey bir yetkili bize özel timler için, "Bunlar kontrol dışıdır, terörist gibi davranıyorlar, dinlendirilmeleri gerekir. Ölenler babalarının kesesinden gitti!" demişti. Katliam hakkında mecliste herhangi bir çalışma yaptınız mı?

Hükümet hakkında gensoru önergesi hazırladık. Gensoru için en az yirmi milletvekilinin imzasına ihtiyaç vardı. Bizim sayımız on sekizdi. iki imza eksiğimiz vardı. Tüm ısrarlarımıza rağmen Kars milletvekilleri imza vermediler, bu nedenle gensoru önergesi veremedik.

"Katliam hakkında mecliste pek çok kez konuşma yapıp önerge verdim. Bu çabalar sonucu katil özel timler hakkında Kars Ağır Ceza Mahkemesi'ne dava açıldı; dava yıllarca sürdü. Sonraki yıllar kamuoyu olaya yeterince sahip çıkmadığı için dava boş boş sürüp gitti, sonra da zamanaşımından düşürüldü. Böylece devlet kendi katillerini korumuş oldu."

Özel timler ve askerler birçok yerde böyle yüzlerce olaya karıştılar.

İşlenen binlerce cinayet faili meçhuller listesine eklenerek devlet için sadece birer rakam olarak kaldı. Digor katliamı da diğer tüm katliamlar devletin cinayetler listesine eklenmiş oldu. Ölenler toprağın koynunda yatarken, katiller bizden toplanan vergilerle besleniyor ve utançla hayatlarını sürdürüyorlar.

14 Ağustos 1993 günü Digor katliamında yaşamını yitiren şehitler şunlardır:

1- 8 yaşındaki Gülcan Çağdavul

2- 13 yaşındaki Yeter Kerenciler

3-14 yaşındaki Necla Geçener

4-14 yaşındaki Selvi Çağdavul

5-15 yaşındaki Zarife Boylu

6-17 yaşındaki Erdal Buğan

7-19 yaşındaki Zeynep Çağdavul

8-20 yaşındaki Tuncer Hacıoğlu

9-21 yaşındaki Suna Çidemal

10-22 yaşındaki Fatma Parlak

11-27 yaşındaki Faruk Aydın

12-29 yaşındaki Cemil Özvarış

13-41 yaşındaki Gıyasettin Çalışcı

14- 43 yaşındaki Hasan Çağdavul

15-47 yaşındaki Süleyman Taş

16-50 yaşındaki Nurettin Orun

17-66 yaşındaki Tutiye Talan

Ve 63 ağır yaralı ile bu katliam tarihe geçmiştir.

ÜMMETÇİLİK VE KÜRT SORUNU

İnsandan daha kıymetli hiç bir değer yoktur. İnsan, hiç bir dini, milli amaca feda edilmez. Diğer bir insan, düşman değildir

17.07.2011 tarihli Radikal'de, Ezgi Başaran'ın BDP Diyarbakır Milletvekili Altan Tan ile Kürt sorunu konusunda yaptığı bir söyleşi yayımlandı. Sarf edilen sözler arasında en çarpıcı olanı, "*Ümmetçi kalınabilseydi Kürt sorunu çözülürdü"* ifadesiydi.

Bilindiği gibi ümmet kavramı, Osmanlı yönetiminin esas unsurlarından biriydi. "*Vatandaş*" kavramı henüz hukuki bir statü kazanmadığından tebaa, millet (din) kıstası üzerinden tasnif ediliyordu: Müslim, gayrimüslim gibi. Bu iki kategorinin hukukları birbirinden farklıydı. Aleviler ve Êzidiler, sünni islam'ı kabullenmediklerinden müslüman muamelesi görmü-

yorlardı. Ancak sünni olmalarına ve ümmetin ana unsurlarından olmalarına rağmen Kürtler I840'lı yıllardan itibaren ayrımcılığa maruz kaldılar. Çünkü Osmanlılar, Tanzimat'la birlikte Avrupa'da yerleşmekte olan ulus-devlet modelinden etkilenmişler, merkeziyetçi bir yapılanmaya geçmişlerdi.

Özerk Kürt beylikleri, merkeziyetçi bir anlayışla lağvedilmiş, egemen Kürt aileleri, Anadolu'nun farklı bölgelerine sürülmüştü. Şunu belirtmek istiyorum: Ulus-devlet modeline geçiş, Cumhuriyetten çok önceleri başlamış, ümmet birlikteliğinden vazgeçilmişti.

İdeal bir ümmet dayanışmasında eşitlik temel prensip olduğundan "*bir kavim diğerine üstünlük taslayıp ayrımcılık ve zulüm yapamaz"* iddiası doğrudur. '*'Demokrasi ile yönetilen iki devlet birbiriyle savaşmazlar; sorunlarını diplomasi ile hallederler*" iddiası da günümüzün benzer bir idealidir. Ancak 1400 yıllık islam tarihi boyunca aynı ümmete tabi müslüman kavimler, savaşmışlar, birbirine zulmetmişlerdir. Bu sebeple ideal olan ile gerçekten olmuş olanı birbirinden ayırmak gerekir.

Ümmetçilik ve milliyetçilik

İnsanların bir din ve inanç dogmaları üzerinde dayanışmalarının, son iki semavi din örneğinde, iki bin yıla yayılan bir tarihsel süreçte, pek de başarılı olduğu söylenemez. Zaten bu birlikteliği yeniden ihya etmek, tarihin seyrine ters düşmek demektir. Onun yerine milliyet veya ulusalcılık dayanışması daha başarılı bir model midir diye sorulursa, buna cevabım "*hayır*"dır. Hem ümmet hem de milliyet dayanışmalarının neden eksik ve başarısız olduklarını açıklamaya çalışacağım.

Gerek ümmet ve gerekse milliyet kavramlarında insan, sırf insan olduğu için bir kıymet sahibi değildir. Ancak bir nitelik kazanınca değerli olur. Birinde iman ederse, diğerinde aynı ırk ve kültürden olursa bir statü elde eder. İki dayanışma modeli de kendisinden olmayanı ya yabancı veya düşman kategorisine sokar. İslam, diğer iki semavi dinin mensuplarına daha toleranslı bakarken, herhangi bir inancı olmayanı, dinsizi veya ateisti ıslaha muhtaç bir düşman telakki eder. Milliyetçi dayanışmada ise kendi milliyetinden ve dilinden olmayanı, ya doğrudan düşman veya potansiyel düşman olarak algılar, iki modelde de dostluk ve dayanışmanın pekişmesi için düşmanın varlığı ve katkısı esastır.

Kendimiz seçmiyoruz

Din ve milli birliğin negatif sonuçlar vermesinin gerisinde, bu iki tür dayanışmanın, doğanın yarattığı şartlar olması vardır. Yani bir dine mensubiyetimiz veya ırka mensubiyetimiz, kendi seçimimizle olmuyor. Her ne kadar. Bazı mütedeyyinler, "ben kendi özgür irademle dinimi seçtim" derlerse de, çok az istisnayla, dinimiz, anne-babamızdan tevarüs eden dindir. Irkımızın anne ve babamızın ırkı olduğu gibi. Doğa şartlan diğer canlıları, onlara bahşettiği özelliklerle nasıl birbirinden ayırıyorsa, biz insanları da 'eğer aklımızla müdahale etmezsek' bu şekilde, birbirinden ayırır, kimisini dost, kimisini de düşman olarak belirler.

Yeryüzünde tabiat şartlarına ram olmayan, varlığa kendi şartlarını da sokup doğaya muhalefet eden tek canlı, akıl sahibi olması hasebiyle, insandır, insana yakışan birliktelik ve dayanışma modeli, tabiatın verdiği özellikler yerine, kendi koyduğu değerler üzerinde olmalıdır. Bu, insanın diğer can-

sız ve canlılar gibi tabiatın rüzgârına kapılmak yerine, kendi kendini yönetmesi, kendi efendisi olması demektir. Bu ideal dayanışma modeli, insan merkezlidir. İnsan her haliyle ve düşüncesiyle değer sahibidir. Kötülüğe inanıyorsa, bu izale edilmelidir. Bu durum arızidir. Bu dünya görüşünde insandan daha kıymetli bir değer veya kavram yoktur. İnsan, hiçbir dini veya milli amaca feda edilmez. Diğer bir insan, düşman değildir. Hiçbir insan inancı ve milliyeti sebebiyle imtiyaz sahibi olmadığı gibi, düşman da değildir. Düşman denilen şey sadece kötülüktür. Kötü olan, insanın kendisi değil, kötü fiilidir.

Şimdi, evrensel insan hakları, tüm insanların azizliği, şerefliliği prensibi karşısında, inanç ve milliyet kıstaslarıyla, insanları "*bizden*" ve "*bizden olmayan*", "*dost*" ve "*düşman*," "*Müslim*", "*gayrimüslim*", "Türk" ve "*Kürt*" biçiminde kategorilere ayıran, patolojik dünya görüşlerini savunmak mümkün mü? Ümmet kavramı, kavmiyet bağından inanç bağına geçmekle, insanlığa büyük hizmet sundu, inanç bağından, akli değerler bağına geçip tüm insanlığı kucaklamak ve düşman yaratmamak daha yüce bir birliktelik modelidir. Medeni, akıl, insana yakışan da budur.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Kürt sorununu ne ümmetçilik çözer ne de milliyetçilik. Türk insanı, Kürt'ün de insan olduğunu anladığı zaman çözülür. Kürd'ü kendine eşit gördüğü zaman çözülür. Kürd'e zulmetmenin tüm insanlığa zulmetmek olduğunu anladığı zaman çözülür. Kürt sorunu, gerçekten akıl sahibi olduğumuz zaman çözülür.

AHMEDÊ XANÎ HAYATI, ESERLERİ, TÜRBESİ, MEM Û ZÎN

Ehmedê Xanî'nin hayatı

Ehmedê Xani'nin doğum tarihi, kendi eseri olan Mem û Zîn de gösterilmiştir. Hicri 1061 (m.s.1651) tarihinde doğmuştur. Babası Şeyh Elyas, dedesi Eyaz, büyük dedesi de Rüstem'dir. Xanî, onun soyadı gibidir. Bu iki nedenden kaynaklanmaktadır. Biri yerleşim alanı bağımlılığı diğeri de mensup olduğu aşirettir. Xânî aşiretine mensup olan Ehmedê'in şöhreti olunca Xanî soyadıyla anıldı.

M.S. 1460-1465 tarihlerinde Doğubayazıt yöresine, Hakkâri aşiretlerinden Pınyaşiler ve Xanî aşiretlerinden halkı getirip yerleştirirler. Bu gün Beyazıt yerleşik halkının ismi Pinyaşiler (Planşi)'dir. Xanî aşireti daha küçüktür. Doğum yeri Doğubeyazıt'tır Buralı olduğu içinde eserlerinde "ben Beyazıt'ta doğdum" ifadesini kullandığını düşünüyoruz. Babası Şeyh Elyas, Kızıldize (Kırmızıkale Orta Direk) köyünde kadılık görevinde bulunmuştur. Kızıldıze tarihi kervan yolunun İran'a açılan son kapısıdır. Buradan geçen kervanlardan alınan haraç (gümrük harcı) ile İshak Paşa Saray'ının inşaat finansmanı sağlanmıştır. Bugün Kızıldize'niı temelleri harabe şeklindedir.

Köyün eski mezarlığına Xanî Mezarlığı denmektedir. Civar köylerde de Pınyaşiler hakimdir.

Xanî ilk okumaya aile içinde babası İlyas'tan hukuk kurallarını ilim kaynaklı bilgilerle okumaya başladı. Bir yönünü okula, bir yönünü de divana vererek eğitimini yapması sağlanıyor. Okulda bilim, divanda yaşam derslerinde büyüdükçe

okuma düzeyi de olanlar yüksek yükseliyor. Feqilik derslerinde Arapça öğrenir. O dönemde imkânı olanlar yüksek öğrenimlerini feqi okullarında yaparlardı. Xanî için bu imkânlar oluşur. Beyazıt'taki Muradiye medresesine gider. Bir süre sonra Beyazıt ve çevresindeki tüm camileri gezer. Daha sonra Ahlat ve Bitlis medreselerinde öğrenim görür. Botan ve Mezopotamya da devam eder öğrenimine. Bağdat, Şam, Halep ve İran medreselerinde uzunca yıllar öğrencilik hayatı yaşadı. Kâbe'yi tavaf ettiği, Mısır'a gittiği, yazdığı eserinin içeriğinde açıkça görülmektedir. Bilhassa Suriye medreselerinde Antik Yunan felsefesini, Mezopotamya ve İran medreselerinde de tasavvufu (İslam felsefesini) astronomi, şiir ve sanat tekniğini öğrenmiştir. Bunun yanında, buralarda Feqiye Teyrana, Ehmedi Ciziri'ye, Hipokrat'a, Platon'u, Aristo'yu Farabi'yi, Şahabettin Sühreverdi'yi, Mühyettin Arabi'yi, Ali Heriri'yi, Firdevsi'yi, Ömer Hayyam'ı, Nizami'yi ve birçok ilim adamlarını öğrendi. Her yerde isim yapmış âlimlerle araştırır ilmi ve bilimi daha da ilerletmek için onların yanında diplomasını aldıktan sonra Beyazıt'a eğitim vermeye çalışır. Halk içerisinde otorite ve saygınlığı vardı. Toplum içinde iki yeri vardı. Biri ilim, diğeri de misafirperverliği, mertliği ve dindarlığıydı. Söz ve maneviyatı herkesin üzerinde derin etkiler bırakıyordu.

Xanî, İshakpaşa Sarayının temeli atılırken (1674) dua okumuştur. Beyazıt Beyi Mir Mehemmed'dir. Daha sonra Beyazıt'ta Muradiye Camî'nde imamlık yapmıştır. Mir Mehemmed'e divan kâtipliğinde bulunmuştur. Onunla yakınlığını, ona sevgisini bir şiirinde ifade etmiştir, ölümüne dair üzüntüsünü belgelemiştir. Mir adına iran sınır Serdar'ı ile alınan karara imza atmıştır.

Ehmedê Xanî'nin siyasi özlemi, düşünceleri açıktır ki o dönemin genel atmosferinden doğmuştur. Bu dönemde, Kürt düşün hayatının geri olduğu açık. Ancak bu, Kürt düşünce ve edebiyat mirasının hiç olmadığı anlamına gelmiyordu. Önemli bir düşünce ve edebiyat mirasına sahipti. Fakat bu Kürt'lerin sosyo-ekonomik koşullarından dolayı yaygınlık kazanamamıştı. Çok dar sınırlar içinde düşüne haps olmuştu.

Bu bir idari yaptırımdan çok sosyal ve kültürel nedenlerden kaynaklanıyordu. Xanî daha çok birlik ve ittifak parolalarını kullanarak sesini yükseltiyor, Kürtlerin kendi aralarındaki çelişkilerine de dikkat çekiyordu. Bu tür şartlar altında Beyler Xanî'yi anlayamadılar. Kısaca bu modern düşünceler pratikleşmeyip sonrasız kaldı.

Ehmedê Xanî'nin en önemli yönü, yurtsever ve halkçı oluşudur. O aslında aydınlanmanın öncüsü sayılır. Birçok aşirete bölünmüşlük kendisi için en temel sorundur. Denilebilinir ki, tüm düşüncelerinde ana tema budur. Bu nedenle Kürt'lerin birliği, Kürt'lerin diğer halklar gibi özgür yaşaması, Kürt kültürü ve dilinin özgürce gelişmesi için feryat eder. Tüm bunları sağlamanın yolunun çağdaş bir millet olmaktan geçtiğine inanır. Kürt'lerin aslında hiçbir yönü ile komşu halklardan geri olmadığını yalnızca birlik ve iyi yöneticilerden yoksun olduğunu savunur. Bu nedenle şiirlerinde komşu halkların sanatıyla dilleriyle yarışır ve bununla Kürt'lerin sahip olduğu yeri dile getirir. Ancak Xanî 'de başka halkları karşısına alan bir milliyetçiliğe rastlanmaz. Tam tersine Xani hep eşitliği gösterir. Komşu halkların kültürel, tarihsel, dinsel yakınlıklarını kardeşlik olarak görür. Kimi şiirlerinde her bir mısrasını ayrı bir dilde (Kürtçe, Farsça, Türkçe, Arapça) ifadelendirdiği dörtlüklerde sembolize eder.

Xanî aynı zamanda iyi bir eğitmen ve dil uzmanıdır. Dönemin felsefi, teolojik ve edebiyat bilgilerini iyi özümsediği ve bu yönüyle yetkinleştiği anlaşılıyor Ayrıca Kürtçe ile birlikte Arapça, Farsça ve Osmanlıca' ya oldukça hâkim olduğu biliniyor. Şiirlerindeki derin kültürel birikim bilgi hayranlık uyandıracak düzeydedir. Mem û Zîn adlı temel yapıtında her olayı ele alışı derin bir çözümleme biçimindedir. Anlatımda vecizidir. Musa'da Xanî'ye, Davut'tan Aristo ve Eflatuna ve daha birçok büyük şahsiyetten etkilenme düşünceleri ortaya koyar.

Xanî bu birikimini dört ayrı dilde dile getirir. Kültürel birikim söz konusu dilleri yetkince kullanmasına diller hâkimiyeti de birikimin sistemleşmesine yol açmaktadır. Xanî'nin Kürtçeyi kullanması olağan üstüdür İşte bu nedenle Kürt çocuklarına çok kolay bir şekilde Arapçayı yani İslam dilini öğretir. Çok pratik ve halkın kavrayabileceği metotlar geliştirir. Xanî'nin özellikle çocuklara dönük olması da anlamlıdır, 'Nû bara Pıçukan' adlı eserinde ne jı boy sahip rewacan, belki jı boy pıçuked kurman can' derken esasında üst zümrelere karşı halkın yanında olduğunu ifade eder. Ama halk eğitimsiz ve sahipsiz olduğundan halk çocuklarının aydınlatılıp geleceğe muktedir olmalarını amaçlar. ilahiyat konusunda Xanî'nin ifade ettikleri çok önemlidir.

Her şeyden önce din konusunda derin bir eğitime, birikim ve bakışa sahip olduğu anlaşılıyor. Sevgi, aşk, insan ve insan ilişkilerinde tasavvufi bir bakış söz konusudur. İnsanı yücelten, insan ilişkilerini bilgi ve sevgi üzerine kurgulayan bir bakışı vardır. Ancak İslam'ın değişik yorumları ve İslama dönük felsefi yorumlar konusunda da bir tartışma içerisindedir. Kişisel yazgı (Kader) konusunda Mutezilecilerle çatışır ve

düşüncelerinde imanın daha ağırlıklı bir yer tutmasına karşın toplumsal kaderin tayininde (toplumsal sorunları çözümünde) oldukça akılcı eleştiriler ve çözüm önerilerine sahiptir. Burada kaderciliği sorguluyor, toplumsal sorunları çözümsüz bırakan yöneticileri, yönetim biçimlerini aşiretçiliği suçlar. Çözümü bilimle, edebiyatla, felsefe ile aydınlanmış gelecek kuşaklarda arar. Bu yönüyle Xanî'nin düşünceleri 'İslam felsefecilerinin dile getirdikleri ile irdelenmeleridir.

TÜRBESİ

Ayrıca Xanî'nin felsefe tarihi, dinler tarihi, Kürt edebiyatı, folklor ve tarihi konusunda derin birikimi kadar özgün düşünceleri de vardır. Tüm bunların tek tek ve genişçe ele alınması gerekiyor ve bunların akademik çerçevede ele alınmalarının zamanı gelmiştir. Demokrasi mücadelesi içerisinde büyüyen genç kuşakların buna artık ciddi eğileceğine inanıyoruz. Kuşkusuz Xanî hakkında çok şey yazılmış ve söylenmiştir, Xanî'nin Kürt medreseleri içerisindeki yerine ilişkin olarak şu söylene bilinir; Xanî günümüz aydınlatılmış kuşakları için başka, Kürt demokrasi mücadelesi için başlamadığı dönemde Medresê de okuyanlar için başka biridir. Yeni kuşaklar Xanî'yi Tarihleri, Edebiyatları ile birlikte öğrendiler. Eski kuşak ise Xanî'yi bir öğretmen büyük bir âlim olarak hep okudular ve birçok şeyde onu örnek almaya çalıştılar. Modern bilim okullarında batılı bilini adamları neyse bizler içinde Xanî oydu. Hatta Xanî, bize daha yakındır. Biliniyor, İsmail Beşikçi medresê kökenli meleleri '*Kürdistan*'ın ilk aydınları olarak belirtir. Bunda doğruluk payı büyüktür. Zira medresê de Xanî'yi, Ciziri'yi, Fekiyê Teyranê'yi özümseyen

herkes biraz doğal yurtseverdi. Bunu da ötesinde daha geniş bir bakış açısına İslami daha barışçıl adilane ve tutucu olmayan bir şekilde anlamaya çalışırdı. Kendini Dünya'ya kapalı tutmaz yeni düşüncelere açık olurlardı. Nitekim melelerin toplumsal olaylarda öne çıkmasında Xanî'nin rolü çok büyüktür. Medreselerin rolü dini eğitim verme ile sınırlı değildi. Dini eğitimi kadar Farsça Arapça din dersleri tarih hukuk edebiyat, Geometri, Astronomi ve bunun gibi konularda da İslami bakış dahilinde eğitim verilirdi. Bu eğitimi alanlar mele olurlardı. Meleler de sanıldığı gibi yalnızca dini konularda öncülük eden kişiler değillerdi. Onlar bulundukları yerleşim bölgelerinde halkın tüm sorunlarının çözümünü üstlenirlerdi ve bu yönü ile halk içerisinde otorite olarak kabul edilirlerdi. Özellikle Kürt mirliklerinin 19.yy. da başlayarak ortadan kaldırılması ve Kürt toplumunun örgütsüzleştirilmesi ile birlikte Kürt medreselerinin bu boşluğu kısmen de olsa doldurmaya çalışması birazda yukarıda belirtilen geleneğin etkisiyledir. Yani Ehmedê Xanî gibi büyük kürt bilginlerinin rolü belirleyici olmuştur. Ayrıca belirtmek gerekiyor ki Xanî en kritik süreçlerde bile bir ışık olarak hep aydınlatıcı olmuştur.

Firdcwsi İran'lılar, Eflatun Yunanlılar, Rustavelli Gürcüler için ne derece anlamlıysa Xanî'dc Kürtler için o derecede onurdur. İnsanoğlu, toplu yaşama geçtiğinden beri birçok önder kişilikler yetiştirmiştir. Bir kısmını ilahi gücün temsilcisi Peygamber, bir kısmına iradenin yetiştiricisi bilgin, alim ve bilge deriz. Yazı ile belgeli büyüklerimizden platon (Eflatun) "adaleti toplumda korumanın ilk tezlerini üretendir. O, günün ve mekânın gerçeği sınıflara ayrı ayrı haklar bahşetmek, korumasını devlet denen en üst kuruma vermek düşüncesin-

deydi. "Devlet zayıfın korunması için gereklidir" savındaydı. Onun talebesi Büyük İskender'in hocası Aristo Talas ise çağın felsefesini kurmuştur. Onu İslam atmosferinde yorumlayan İslam bilginleri onu ilk öğretmen bildiler ve ona "birinci öğretmen dediler

İslam inancını dışlatamadan felsefeyi, düşünceyi yeni yorum ile tasavvuf yolunu öğütlediler."İnsan iradesi, Kâinatın efendisidir" tezini yerleştirdiler. Kurucusu Farabi'dir. Abbasi halifeliğinin icrasının tek kişilikte değil bir kurul ile yönetilmesi gerektiğini, yönetici kurumun seçim ile oluşmasının ve yöneticilerin vasıf kriterlerini belirtmiştir. Toplumun uygarlaşmasının ortam ve yönetimini bilimsel şekilde formüle etmiştir. İslam bilim dünyası ona "İkinci öğretmen" demiştir.

Her iki öğretmenin mirasçısı Xanî'dır. Xani otoritenin hukuk ile evlenerek, onunla yek vücut olmasını kaydetmiştir. Hukuklu otoritede birey, aydınlanıp özgürleşmelidir. Birey özgürlüğü, iradenin özgürlüğüne denkleşmelidir. Özgürlükçü hukuk devletini ilk kurgulayandır. Diğer bir deyiş ile Demokratik hukuk devleti veya toplumunu irade etmiş ve bunu destanlaştırmıştır. Onun için Xanî'ye "üçüncü öğretmen deniliyor."

Birinci öğretmen Aristo Yunan ikinci öğretmen Farabi Türk, Üçüncü Öğretmen Xanî Kürt soyludur. Aristo evrenselleşti Farabi bilim çevrelerince dar sınırda bilindi, Xanî ise gömüdeki hazineler gibi bilinmeyenlik zırhında saklı kaldı.

Ama bu gün Mem û Zîn'ler Xanî'ye sahip çıkma çabasındadırlar. Öyle inanıyoruz ki Filozof Xanî hak ettiği yere gelecektir. Vefatı Kürt yazar Alaattin Seccadi'nin Mejuyi Edebi Kürdi (Kürt Edebiyat Tarihi) eserine göre M.S. 1706 yâda 1707 dir.

EHMEDÊ XANÎ'NİN ESERLERİ

Filozof Xanî, ardında birçok eser bırakmıştır. Bunlar önemli ve edebiyat tarihinde paha biçilmez bir değere sahiptir. Bilinen üç eserin dışında 74 şiiri tespitlidir.

Yazılmamış divanı da yazılacaktır. Coğrafya ve Astronomi ile ilgili Erde Xweda adlı eserinin var olduğu yaygın bir kanıdır. Bilinen eserlerinde önce Nûbahar'a Biçukan (Çocuklar için ilk meyveler- 1683-), sonra Aqida İmanı (İmanın Şartları-1687-) ve 1695'te şaheseri olan Mem û Zîn'i (Onlar Destan'ı) bitirmiştir. Xanî'nin eserleri okunup incelendiğinde ortaya üç sonuç çıkmaktadır;

Birincisi; Xanî, Kürtçenin yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçeye de hakim olmasına karşın, edebiyat metinlerini yalnızca Kürtçe yazmıştır.

İkincisi; bir filozof, düşünür olarak Xanî, yazılarını, halkı adına düşüncelerini yaymanın bir yolu olarak kullanmıştır.

Üçüncüsü olarak da Xanî, bütün yazılarında öncü, yetenekli ve yaratıcı bir şair ve yazar kimliğini birleştirmektedir. Xanî'yi daha iyi anlamak için paha biçilmez değerdeki üç eseriyle ilgili özet görüşlerimizi şöyle belirtebiliriz:

NÛBARA BİÇUKAN (1683)

Bu kitap, Xanî'nin masum biçimde yazdığı Arapça-Kürtçe bir sözlüktür. Nûbar, çeşitli şiirsel uyaklar ve ritimlerle yazılmış, 14 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm öğrenmenin ve dürüstlüğün yararları, öğretmenlerin görevleri, sabırlı olma, mücadele, bilgiyi pratikle bütünleştirme ve daha birçok başka konuda içten bir öğütle başlar. Nûbar Kürt dil tarihindeki

ilk sözlüktür. Ondan önce başka bir Kürt sözlüğü yoktur. Bu Xanî'nin Kürt diline büyük bir önem verdiğinin ve bu dilin gelişmesi için uğraştığının açık bir kanıtıdır.

Xanî, Kürt diline büyük bir önem vermesine rağmen, ona hizmette bir dilbilimci olarak değil bir düşünür olarak rol oynadı. O, dilin bir ulusun varlığını oluşturan en temel unsurlardan biri olduğunu savundu. Bu nedenle o, dili geliştirme görevini yurtsever bir görev olarak görüyordu. Daha sonra Mem û Zîn'de Xanî bu görevi kapsamlı bir şekilde gerçekleştirme imkânını buldu. Ayrıca Xanî halkına yöneliyor. Nubar'la yazılarını, politik düşüncelerini yaymanın bir aracı olarak kullanmak istediği izlenimini veriyor. Xanî bu eserin yazılış amacını da şöyle belirtiyor "Bu sözlük kürt çocukları için örülmüştür. kürt çocukları ilmi öğrendiklerinde, okuduklarında zorluklarla karşılaşmasınlar diye çıkarttım" der. Burdan da Xanî'nin Nubar'ı yazmakla öğrencilerin çoğunlukla Arapça olan dersleri öğrenmelerine yardımcı olmak istemiştir. Genç kuşaklarına güven duyuyordu ve onların yöneticilerle toprak sahiplerinin değil halkın umudu olacaklarına inanıyordu. Savunduğu görüşlerin gerçekleşmesi için kendi kuşağını değersiz bulan Xanî, bu nedenle eserini umut bağladığı çocuklara adadı. Bir de Xanî, eğitim ve öğretimin 'beyin kapısının kilitlerini açmak', halkını derinden etkileyeceği ve onları kurtuluşa götürecek yolları aramaya teşvik edeceğinin bilincindeydi. Nubahar Kürtçe anlamlarıyla birlikte 954 Arapça sözcük içermektedir. Xanî bu sözcükleri yaşamın ve bilginin çeşitli alanlarından derlemiştir.

EQİDA İMANÊ (1687) (İMANIN ŞARTLARI)

Xanî'in İslam'ın temellerinden söz ettiği, insanlara tapınmayı ve din konularını Kürt dilinde açıklamaya çalıştığı, 73 beyitten oluşan uyaklı bir dini kitaptır. Bu kitabın önemi; Kürtçe yazılmış olmasıdır. İbnül Esir, İbni Xalikan, Ebul Fida vb. gibi birçok ünlü Kürt din adamı ve bilgini daha önceleri eserlerini Arapça yâda Farsça yazmışlardı Xanî ikinci eserini 1687 tarihinde gençlere yönelik olarak yazıyor. Xanî, bu eserinde kararlı ve inançlı bir gençlik yetiştirmenin yöntemlerini belirliyor kısaca. "*Birey tarihini, kültürünü, edebiyatını, doğasını ve yöresini bilmeli, doğrulara yandaş olmalı, köleliği reddetmeli ve hür iradeyi esas almalı*" diyor. Xanî, bu eserinde hedefe kilitlenmenin ve bunun pratiğini yapmanın yol ve yöntemlerini anlatıyor. Kısaca, gençleri eğitmek ve belli bir hedefe yönlendirmek istiyor. Yaşadığımız topraklarda tarihsel süreç içerisinde dil ve kültür yine gelenek ve göreneklere büyük ölçüde Arapça egemen kılındı. Bu yayılmacılık halkların dil, kültür ve yaşamlarını o kadar etkiledi ki, neredeyse yaşamın rengi soldu. İşte bu gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda Xanî'nin İslam'ın temellerini Kürtçe açıklamasının ne denli cesurca bir tutum olduğu anlaşılmaktadır. Xanî İslam'ın öğretilerini açıklamasının yanı sıra, Kürt dilini de geliştirdi ve onu din eğitiminde kullanılabilecek bir dile dönüştürdü. Ayrıca din konularının Kürtçe de yazılabileceği konusunda insanları ikna ederek onlara bunun günah ya da kusur olmadığını gösterdi.

MEM Û ZÎN (1695)

Kürt dili ve sınırları dışında en çok tanınan, benimsenen bir kitaptır. Edebiyat dünyasında seçkin bir yeri vardır. Büyük bir onura sahiptir. Kürt halkının kültür, edebiyat ve düşün dünyasını dünyanın diğer halklarına tanıtan bir eserdir. Bu nedenle, E.Xanî Kürtler tarafından ulusal bir şair ve düşünür olarak tanınmış, büyük bir itibar görmüştür. Dr. İzzeddin Resulü bu konuda şöyle yazmaktadır. 'Şimdiye kadar onun hakkında yeterince araştırma yapılmasa da ona duyulan ilgi, hiç bir Kürt yazarın ulaşamadığı bir boyutta yoğunlaşmıştır'. Celadet Ali Bedirxan buna 'Milletimizin Kitabı' diyor. Bir aşk destanı olarak çok güzeldir.

Gerçekte ise bir aşk destanından çok ötedir. Ulusalcı içeriği, felsefi, tarihi, sosyal, dinsel ve sanatsal estetiğiyle bir manifesto niteliğindedir. Ayrıca destan kusursuz bir şekilde, düşünce, hayal Ürünü ve öğretilerini içerecek bir çerçeveye dönüştürmüştür. Din eğitimi görenlerin, molla ve feqilerin dini ve milli düşüncelerini harmanlayıp, din ve milliyetçiliği birleştiren Ehmedê Xanî'dir. O zaman Osmanlı ve İran egemenliğinden kurtulmanın ideolojisini sunmayı amaçlıyordu. M.V. BRUİNESSEN in Ehmedê Xanî'ye ve Mem û Zîn'i Kürt yurtseverliğinin ve milliyetçiliğinin babası olarak nitelendirmesinin doğruluk derecesi vardır.

Mem û Zîn eseri çok iyi incelendiğinde tüm mısralarının sayısal temelini on olarak seçiyor. Tam mısraların hece sayısı 10 dur. Destandaki kahramanların adedi de ondur. (Zeydin Bey, Siti, Zîn, Gurgin, Hey, Zebun, Bekir, Tacdin, Çeko, Arif ve Mem) Xanî, Mem û Zîn destanına 'Onlar Bestesi' diyor. Sanmasınlar biz suskunuz, uykudayız Onlar bestesini

öğrenen, coşup haykıranız Xanî, Mem û Zîn Diriliş ve Onlar destanında simge kahramanları renklerle, mücevherlerle ve bakire iki güzel Sitî ve Zîn'de gerçekleştiriyor. Xanî ye göre otoriteye adalet gereklidir. Sitî adalet (hukuk), Zîn ise hürriyet anlamındadır. Mem halk, Tacdin baş, irade gibi algılanırken Arif ve Çeko da halkın kurumlarıdır. Tacdin, Mem ve Arif ile Çeko da bir bedenin başı kolları ve bedenidirler. Arif daha çok danışman, divan görevi, bilgili, rehber Çeko ise güvenlik gücü, askeri güç konumundadır. Ve bunlar saray dışındadır. Dadı, Sitî ve Zîn eğitmendir. Heyzebun devrana göre mevcut otorite aydını, çizeridir. Beko ortalığı karıştıran, fesat, kötülük görevini yaparken, Gurgin de saray otoritesi olan Zeydin Bey in oğludur. Tacdin ve Mem yanlısıdır. Zeydin Bey saray otoritesidir. Zîn ve Sitî'nin kardeşidir. Destanda talepkar Memo'dur, yani halk. Güç, otorite (Tacdin) karşısında zorlanan bey, rıza ve onay vermiştir. Tüm bunları derinlemesine düşündüğümüzde 'Demokratik Hukuk Devleti' talebinin ifadesini ilk tasarlayan Xanî'dir diyoruz.

MEM Û ZÎN ESERİNİN TANITIMI

Cizre Beyi, Mir Zeynuddin'in Zîn ve Sitî adlarında iki tane bacısı vardı.

Zîn, beyaz tenli, beyin can ciğeriydi. Bey onu çok severdi. Sitî ise esmer, Selvi boylu biriydi. Tacdin Bey'in divan vezirinin oğluydu. Hikâyenin ana kahramanı Mem ise Tacdin'in manevi kardeşi ve dostuydu. Botan bölgesinde baharın müjdecisi olan Mart ayında (21 Mart Newroz), eğlence ve bayram günlerinde çoluk-çocuk bütün Cizre halkı kırlara çıkar süslenirlerdi.

İşte böyle bir günde Mem ile Tacdin kendilerine kızlar gibi süs verip ve kıyafet değiştirerek şenliğe katılırlar. Şenlik alanına vardıklarında erkek kıyafetli iki kişiyi görürler, (onlar Sitî ile Zîn'di) Onları görür görmez ikisi de yere düşüp bayıldılar. Sitî ile Zîn bayan kıyafetli iki erkeği iyice süzerek onlar sezmeden kendi yüzüklerini onların parmaklarına geçirip oradan ayrılırlar. Mem ile Tacdin ayıldıklarında kendilerinin bezgin ve sersem onduklarını görürler. Bu esnada Tacdin Mem'ın parmağında, üzerinde Zîn yazılı mücevheri fark eder, Tacdin Mem'ın parmağına doğru elini Uzatınca Mem de onun parmağında bulunan paha biçilmez ve üzerinde Sitî yazılmış olan yüzüğü görür. ikiside Sîti ve Zîn'in ne yapmış olduklarını anlarlar. Sitî ile Zîn dadıları olan Heyzebun'a anlatırlar. Dadıları bir hekim kılığına girerek hasta olan Mem ve Tacdin'in yanına varıp, Sitî ve Zîn'inde onlar gibi yandığını söyler ve yüzükleri geri ister. Tacdin yüzüğü geri verir.

Fakat Mem 'bununla yaşıyorum' diyerek yüzüğü vermez.

Mem ile Tacdin kalkıp arkadaşlarına durumu anlatırlar. Bunun üzerine Tacdin için cizre'nin önde gelenleri Cizre Bey'in den Sitî'yi Tacdine isterler.

Bey Tacdin'e Sitî'yi verir. Böylece yedi gün yedi gece düğün yapılır. Aslen Botanlı olmayıp İran'ın bir köyünden (Merguverli) olan Beko, beyin kapıcısıdır.

Tacdin Beko'yu hiç sevmez. Bey'e kaç sefer bu adamın kapıcılığa layık olmadığını söyler fakat bey: 'değirmenimiz onunla dönüyor. Köpekler de kapıcıdırlar' der. Beko, Bey'in Zîn'i Mem'e vermemesi için 'Efendim, Tacdin kendi tarafından Zîn'i Meme'e vermiş.' Bunun üzerine kızan Bey, 'Ant içerim ki; Zîn'i eş olarak Mem'e vermeyeceğim' der. Bey'in ava çıktığı bir günde Mem Zîn'i görmek için bahçeye girer.

Mem'ı gören Zîn birden yıkılıverir yere. Bu sırada Mem onu görmez gül ve reyhanları seyrederek şöyle der:

Ey gul! Eger tu nazenînî,

Ey gül! Gerçi sen de nazeninsin,

Kengê tu ji rengê ruyê Zîn'î

Sen nerde, Zîn'in yüzünün rengi nerde?

Ey sınbıl! Eger heyî tu xweş bû,

Ey sünbül! Gerçi senin güzel kokun var,

Reyhan ji te bûyîne sîyehrû,

Reyhan senin için kara yüzlü olmuş.

Hun ne ji mîsalê zilfe yârin

Fakat siz yârimin zülfüne benzemezsiniz.

Hun her du fızûl û he zekarın

İkiniz de arsız ve herze cisiniz.

Ey bılbıl! Eger tu ehlê halî

Ey bülbül! Gerçi sen de aşk adamısın,

Penvanyê şem ê werdê alî,

Kırmızı gül mumunun pervanesisin.

Zîn'a me ji sorgula te geştir

Benim Zîn'im senin kırımızı gülünden daha şendir.

Bext'ê me ji tahê te reştir'

Benim bahtım da senin talihinden daha karadır.'

Mem bunu söyledikten sonra Zîn'i görür ve oda orada bayılır. Ava giden Bey, avdan dönünce Mem'i bir abaya sarılmış bir şekilde bahçede görür. Mem 'Beyim, biliyorsunuz ben hastayım canım sıkıldı gezeyim derken sonra kendimi

burada buldum 'der. Bey'in yanında bulunan Tacdin abanın altında Zîn'in saçlarını görür, durumu anlayan Tacdin Beyi ikna ederek divana doğru götürür. Daha sonra eve gidip Sitî ve çocuğunu evden çıkararak, evi ateşe verir. Böylece Mem ile Zîn'in kurtuluşu için Tacdin evini feda eder. Emsali görülmemiş bir dostluk örneğini sergiler. Beko'nun oyunlarıyla beyle satranç oynamaya ikna edilen Mem başlangıçta ilk üç oyunu alır. Beko Mem'in iyi oynadığını görünce Mem'in yönünü Zîn'e doğru çevirir. Zîn'i görüp hayallere dalan Mem, Bey'e yenilir. Sevgilisinin Zîn olduğunu öğrenen Bey Mem'i zindana atar. Bir seneye yakın zindanda kalan Mem, Zîn'in hasretine dayanamayıp ölür. Mem'in cenazesinin kaldırıldığı esnada Tacdin Beko'yu görüp öldürür.

Beko'nun öldüğünü gören Zîn, bakın hakkında ne düşünüyor:

'Ey şah û wezire izz-û temkin!
'Ey izz ve temkinli şah ve vezir!
Ez hêvî dikim ne kin înadê
Rica ediyorum inat etmeyiniz
Der heqqê vi menbeê fesadê
Bu fesat kaynağı hakkında.
Lewra ku xwedanê ins û canan
Çünkü insanlar ve cinlerin Allah'ın
Wi xaliqe erd û asimanan,
Yer ve göklerin yaratıcısı,
Roja ewî hubbe da hebîban
Sevgiyi, sevgilileri verdiği gün
Hingê ewî buxzê da raqiban

O zaman buğzu da rakiplere verdi.

Em sorgulin, ew jibo me xare

Biz kırınızı gülüz, o bizim için dikendir

Em gencîn û ew jibo me mare

Biz hazineyiz o bizim için yılandır.

Gul hıfzı di bin bi nûkê xaran

Güller dikenlerin gagasıyla korunur,

Gencîne xwedan di bin bi maran

Hazineler de yılanlarla beslenir.

Ger ew ne bûya di nêv me hail

Eğer o olmasaydı aramızda engel,

Işqa me di bû betal û zail'

Aşkımız da bozulur ve zail olurdu.

Nasıl ki bir gülü diken, hazineyi de yılan koruyorsa, bizim de bekçimiz (köpeğimiz) Beko olacaktır. Diyen Zîn, Mem'in mezarının başında devamlı ağlayarak şöyle der:

'Ey vücudumun ve canımın mülkümün sahibi,

Ben bahçeyim, sen de bahçıvan

Senin bahçen sahipsizdir

Sen olamazsan onlar neye yarar

Kaşlar, gözler, zülüfler neyedir.

Zülfümü tel tel çekeyim

Sonra yârim sen beni belki değişik görürsünen

En iyi hepsi yerinde kalsın

Hakk'a emanetim teslim edeyim.'

Diyerek yapıştığı Mem'in mezar taşında canını verir. Bey, Zîn'i gömmek için Mem'in mezarını açtırarak Zîn'i sarktığı esnada şöyle seslenir:

'Memo! al sana yar! Der.

Xanî, bu aşk hikâyesini, Kürt halkı arasında oldukça yaygın olan ve sözlü gelenek yoluyla yüzyıllarca dilden, dile dolaşan 'Meme Alan Destanı'ndan esinlenerek yazmıştır. Mitolojik bir nitelik kazanan bu destan MÖ'den bu yana halk arasında, daha çok 'dengbêj' ler tarafından ve özellikle uzun kış gecelerinde art arda uzayıp giden gecelerde manzum ve bazen de anlatıcı durup mensur (hikâye edici bir dille) anlatırdı. Uzun soluklu bu dengbêj'leri, halk âdeta büyülenmiş bir şekilde ve kendinden geçercesine saatlerce dinler ve onu takip eden gecelerde hikâyenin sonunu büyük bir sabırsızlık ve merakla beklerdi. Halkın ilgisine göre anlatıcısı da hikâyenin kısa veya uzunluğunu belirler. Xanî, 'Mem û Zîn'i 'XV11.yüzyılın sonlarında yazmıştır. O dönemde yazılmış olan bütün eserlerde Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalıp bu dillerden kelimeler mevcuttur. (Bu Divan Edebiyatı'nın da bir özelliğiydi.) Bunda dolayıdır ki Mem û Zîn'de de bu etkiyi görebilmek mümkündür. Buna rağmen bu eser, Kürt dilinin ve zengin kültürünün ispatıdır. Xanî'nin, 'Kurmancım, kûh î kenari (kürdüm, dağlıyım, kenardanım) deyişi, sanırım birçok sorunun cevabı niteliğindedir. Bu eser, ilk olarak Ahmed Faîk tarafından (1143 hicri-1730 miladî) yılında Azeri Türkçesine çevrilmiştir.

Sırrı Dadaş bilge, 1969 yılında nesre çevirip, beyitlerini sadeleştirmiştir. 42 yaprak 83 sayfadan meydana gelmiş bu çevirinin ilk sayfası zayidir. Faîk, Ehmedê Xanî'den 35 yıl sonra çeviri yapmıştır. İki ayrı yerden kendisinden bah-

setmekte olan Faîk ayrıca gazellerin son beyitlerinde mahlas kullanmıştır.

İkinci olarak Abdülaziz Halis Çıkıntaş 1906 yılında Türkçeye çevirmiştir. Fakat kitap bir türlü basılamaz. Arapça, Fransızca, Almanca, Rusça başta olmak üzere birçok dile çevrisi yapılmıştır. 1968 yılında M.Emin Bozarslan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Leyla ile Mecnun, Romeo ve Juliyet gibi Mem û Zîn'de dünyanın ölümsüz edebi eserleri arasında yerini almıştır. Ve yine bu eserlerdeki gibi Mem û Zîn'de de beşeri aşktan İlahî bir aşka yükseliş vardır. Bu aşk etrafında Xanî, çağın sosyal, kültürel, dini ve idari durumunu güçlü bir şekilde tasvir etmiş, bölge (Botan bölgesi)'nın törelerini, bayramlarını (Burada Newroz bayramının yeri oldukça önemli...), bayramlarla birlikte av partilerini, kır eğlencelerini kısacası halkın bütün yaşantı tarzlarını görebilmek mümkündür. Aşk unsurunun yanında, dağlardan (Cudi, Tura 'Tur dağı'), sulardan (Özellikle Dicle nehrini), ağaçlardan, hayvanlardan, kuşlardan, (Bülbülün önemi büyük) bitkilerden (Bülbülle bağlantılı olarak Gül'den) renklerden, kokulardan sık sık bahsetmekte bunları okuyucunun zihninde canlandırıp adete gözler önüne sermektedir:

MEM BI DÎCLE'RA DI PEYÎVE
MEM'IN DİCLE'YE SESLENİŞİ

'Ey şıbhetê eşkê min rewane!

'Ey benim gözyaşlarım gibi dökülen nehir!

Be sebr û sıkünî aşiqane

Ey âşıklar gibi sabırsız ve sükûnetsiz nehir!

Bê sebr û qerar û bê sıkûnî

Sabırsız, karasız ve sükûnetsizsin,

Yan şıbhetê min tu ji cinûnî?

Yoksa benim gibi sen de deli misin?

Qet nine ji bo te ra qerarek

Senin için hiçbir karar kılmak yok,

Xalıb di dilê teda ye yarek.'

Galiba senin gönlünde de bir yar var.'

Dicle'ye seslenen Mem'in onunda kendisi gibi sabırsız ve sükûnetsin bir âşık olduğunu döktüğü gözyaşlarını da Dicle'nin suyuna benzetmesi, Dicle'yi kendisi gibi deli, aşık görmesi bunların her biri Mem'in kendi vasıflarını Dicle nehrine de yüklemesi ile, böyle bir bağlantı kurmuştur.

Dicle suyu gibi Mem'in dağa ve rüzgara karşı seslenişi, Zîn'in de muma kamlara ve pervaneye seslenişi bunların her biri bahtsız olan Mem û Zîn'in içinde bulundukları çaresizliği anlatır.

ZÎN BI FINDÊRA DI PEYÎVE
ZÎN MUMA SESLENİYOR

'Ey henser û hemnişîn û hemraz

'Ey sır ve oturma arkadaşım, baş arkadaşım!

Herçendi hî sohtinê wekî min

Gerçi yanmak yönünden benim gibisin sen,

Emma ne bî gotinê wekî min

Fakat konuşmak yönünden benim gibi değilsin.

Ger şibhetê min te jî bî gota

Eğer sen de benim gibi söyleseydin

Dê min bî xwe dil qewî ne sohta.'

Benim de gönlüm fazla yanmazdı.'

Zîn bir sohbet arkadaşı aramakta ve derdini muma yanmaktadır. Xanî, aynı zamanda hikâyede ateşin önemine, kutsallığına da deyinmiş: Mem, Zîn'le Bey'in bahçesinde buluşuyorken Bey, av partisinden döner Bey'in döndüğünü gören Tacdin, Mem'i kurtarabilmek için evini ateşe verir. Burada ateş kurtarıcı bir görev almaktadır.

Diyebiliriz ki Xanî, Zerdüşt'lük inancının düalizminden etkilenmiştir. Zerdüşt dininde düalizm (iyi-kötü, aydınlık- karanlık) var. Mem û Zîn'de de ikili sistem esas alınır. 'Kötünün bilinmediği yerde iyiyi tarif edemezsin. Her şey zıddı ile izah edilir.' İyiliği ve aydınlığı Mem û Zîn; kötülüğü ve karanlığı ise Beko'ya veren Xanî, aynı zamanda ay ile güneş, ateş ile su, kadın ile erkek, melek ile iblis gibi ikili temaları oldukça işlemiştir. Bununla birlikte dönemin yönetimini elinde tutanları, gericiliği, zalimleri, kötü niyetli kimseleri yermiş, haksız düzene karşı âdeta isyan bayraklarını göklere çekmiştir. Haksızlığa ve feodal düzene karşı cephe alan Xanî, haksızlığa uğrayanların, yoksulların ve çaresizlerin yanında yer alınış. Kötülüğü, ikiyüzlülüğü fitne ve 'fesatçılığı yine dalkavukluğu Bekir (Beko)'de; doğruluğu, iyiliği, suçsuzluğu, güzeli ve çaresizliği Mem ve Zîn'de toplamıştır.

Fakat bu aşkın büyüklüğüne ve ölümsüzlüğüne en büyük katkıyı sağlamış olan Beko'dur. evet, yaşadıkları sürece kendilerine cefa çektiren onların kavuşamamaları için her türlü fitne ve fesatlığa başvuran Beko, bu aşkın ebedîleşmesinde

büyük rol oynamıştır. Mem û Zîn'in ölümünden sonra Bey Beko'nun söylediklerine kulak verdiği için pişmanlık duyar, fakat iş işten geçmiştir. Onlar ebedî mutluluğa erdiler, Aşk Botanda ebedileşti, aşk MEM Û ZÎN'de ölümsüzleşti

DİGOR'A HASRET

Digor'un yolları sıralı dağlar. .
"*Güneş"* bu diyarda bir başka doğar.
"*Yıldızlar*" bir başka yakın "*Ay*" yüzüne bakar
Çiçekler okyanusu yazın bu elde açar...
Yollar burada uzun olur, sevdalar kadar,
Her gün bu elde "*göç kervanı*" gurbete akar,
Bir tarih parçalanıyor aman tanrım!
Sılada kalan ağlar, gurbete göçen ağlar.
Digor diyarı hasret kokar,
Kan revan içinde gözyaşı akar,
Gençliği metropolde işsizlik pençesinde
Analar, babalar gurbetten haber bekler.
Sıla hasretiyle yıllarımız geçer,
Geçim derdi sevdalar önüne, Çin Seddi çeker.
Kar yağdı saçlarımıza, ömürler geçer
Digor insanına hep ayrılık "*nasip*" düşer.
Doruğu karlı dağları, buz gibi suları,
Balı, peyniri, çeçili, çiçekleri, kazı, kaşarı,
Uygarlıklar diyarı, insanında ki inadına başarı.
Bir eklenmeseydi analaın yüreğinden kopan
Ayrılık göz yaşları....

YAĞLICA'NIN DORUĞUNDA KAFKASYA'YI İZLEMEK

Düşlerimin bir tanesi de hep Yağlıca Dağı'nın doruğuna çıkmaktı çocukken. Bir gün mutlaka çıkarım diye hep bu hayali kurardım. Çocukluğumun ve gençliğimin bir bölümü doğduğum BAŞKÖY' de geçti. Tabiatın ve yaşamın zor şartlarında köyde geçen yıllarım bu fırsatı bir türlü vermedi." *Ekmekleri yoksa pasta yesinler*" misali ile fukaralıkla boğuşurken dağ sporu yapacak manzara oluşmadı. Derken bir anda iş, aş yüzünden birden kendimizi gurbetin cendersinde ve adresinde bulduk, göçle tanıştık.

Her BAŞKÖY' lü gibi göç bizi de bir yerlere savurdu.

Göçmenlik kolay değil elbette... Yeni bir mekânda ayaklarınız yer tutuncaya kadar zaman denilen makine o kadar hızlı işledi ki genç olan ben ve benim gibiler orta yaş kademesini bitirip nerdeyse yaşlılık evresine girdik. Kara kaşlı kara gözlü kara saçlı kuşağımız gençler, aradan geçen bunca zamandan sonra sılaya döndüklerinde yeni gençler tarafından yaşlı diye karşılanmaktalar.

Kolay değil yaban elde yeni bir mekân edinmek, orada sıfırdan başlayarak yeni bir hayat kurmak, iş ve aş ortamını oluşturmak derken doğduğumuz yerde değil doyduğumuz yerde çakıldık kaldık artık...

Çocukluğumuzda dedelerimiz birer canlı tarih tanıkları gibi Kafkasya'dan göç ettiklerini anlatırken gözleri buğulanırdı. Onların göçü birazda etnik çatışmalardan bir kaçış, soy kırımlardan bir kaçış olduğu için köylerinden, evlerinden, yurtlarından onları hayata bağlayan bütün mal varlıklarından feragat ederek canlarını zor kurtararak Digor yöresindeki

köylere yerleşmişlerdi. Günün birinde yerimize, yurdumuza döneriz düşüncesini ölünceye kadar taşıdılar. Ama bir türlü dönmediler. Bizlere hazin bir şekilde eski yerleşim yerlerini anlatırken gözleri yaşla, yürekleri acı ile dolardı. O dönemin çocukları olan bizler ise sanki masal dinliyormuş gibi zevkle dinlerdik.

Şimdi ise bizler olan şu aşamadaki yeni büyükler çocuklarımıza dedelerimiz gibi göç ettiğimiz köyleri hüzünle anlatırız. Onlar da bu hüznümüzü bir masal edasıyla zevkle dinliyorlar. Bizim büyüklerimiz savaşlardan dolayı göç etmişlerdi bereketli Revan topraklarından, bizler ise yaşam savaşından göç ettik metropollere...

Yaşımız geçse de kendi doğum yerimizdeki anılarımız, hayallerimiz eski çocukluk edasıyla hala içimizde yaşıyor. Bir gün dönersek yapmadığımız şeyleri yaparız, yöremizin gidilmeyen dağlarının doruklarına çıkarız diye yaşlanmayan çocukluğu hala içimizde taşıyoruz.

Benim hayalimi süsleyen ise Yağlıca Dağı'nın doruğuna çıkmaktı, başta da belirttiğim gibi Yağlıca Dağı Digor ile Kağızman sınırının ortasında yükselen 3000 metreye yakın bir yüksekliğe sahiptir. Muhteşem bir görünüşü var o coğrafyada. Asil mi asil bir duruşu vardır.

Yağlıca Dağı Yağlıca köyüne ismini vermiştir. Dağın alt yamaçlarına kurulu köy diğer köylere göre daha hakim bir yükseklikte. (Köyün ve dağın diğer ismi ise ZIXÇI'dır).

Uygarlıkların yaşadığı bir coğrafyanın asil bir tarih tanığı gibi yükseklerde duruyor. Doğusunda Kafkasya'nın Alagöz Dağı ve sıradağları var ki birbirine komşu iki asil yoldaş gibidir. Her ne kadar Alagöz Ermenistan sınırında, Yağlıca Kars

bölgesinde ise de... Karşılıklı birbirlerini görürler. Güneş Alagöz'ün ardında her sabah doğar, Yağlıca'nın ardında batar. Arkasında sabah güneşi doğduğunda görülmeye değer bir doyumsuzluk yaşarsınız. Sanki gülümseyerek ve içinizi ısıtarak her mevsim Alagöz'ün ardında doğar akşam olunca Yağlıca nın ardında aynı 'ihtişamla güle güle bir kızıllıkla kaybolur. Her gün birbirine göz kırpan, gelinlik giymiş doruğu beyaza bürünmüş iki dağda görülmeye değer güzellikte...

Hele bahar aylarında sanki iki dağda tabiata çiçek sunmada yarış içindedir. adı konulmuş ve konulmamış dünyanın bütün çiçekleri ve renkleri bu dağlarda mevcuttur. Dünyada bir yere nasip olmayacak kadar "*Kafkas Arısı*" bu coğrafyada "*Kafkas Balı*" üretimini yapmaktadır. Temmuzdan sonra doruklarında kar kaybolur. Eylülün hafif serinliği başladığında ikisinin de doruğuna karlar tekrar düşer; doruklar karlıdır; bölge ilk sinyalleri bu dağlardan mesaj alarak kış için hazırlıklara başlar...

Yağlıca'nın Güneydoğusuna düşen Ağrı Dağı yükseklik itibariyle daha yüksek olduğundan doruğundaki beyaz elbiseyi hiç çıkarmaz. Ağrı Dağı'nın doruğu için hiçbir mevsimin önemi yok, her mevsim beyaz gelinlik şapkası doruğunda bulunur. Alagöz ve Ağrı Dağı ovalık alanlardan başlayarak yükselirler. Yükseklik olarak ikisi de Yağlıcı'dan yüksektir. Âmâ Yağlıca Dağı'nın yüksekliği yüksek yaylarının coğrafyasında başladığı için Alagöz ve Ağrı Dağı sanki daha aşağılarda kalıyor gibi daha bir güzel hakim yerde.

Bu anlamda diyorum ki Yağlıca Dağı'nın doruğuna çıkıldığı zaman bölgeyi ayaklarınız altına alır gibi olursunuz. Yağlıca'nın doruğunda o bölgeyi gözlemleyen bir yaşlı dede anlatmıştı bana, hala yüreğimde oraya çıkmanın hayali mev-

cut, hala çocukluğumun bu anlamda muhafaza ediyorum. Yaşlı dede aynı şunları söylemişti.

Yağlıca'nın doruğunda tüm Kafkasya coğrafyası (Gürcistan, Ermenistan, İran, Nahçıvan) Tendürek sıra dağları, Dumanlı Dağı, Alagöz ve sıra Dağları, Ağrı Dağı hepsi ama hepsi ayna gibi görünüyor. Öte tarafta tarihi taş yapılarıyla Erivan meyve bahçeleri ve bostanlarıyla Iğdır Ovası tuz kayalarıyla, Tuzluca yeşilliklerin üstünde şemsiye etmiş meyvenin anayurdu, Kağızman, uygarlıklara bekçilik etmiş muhteşem Kalesiyle Kars çukurun içinde varlığı hissedilen Digor kısacası tüm Kafkasya coğrafyasını, Doğu anadolu ayna gibi aşağılarda el sallıyor gibi...

Yaşlı dededen çok etkilenmiştim. Bu muhteşem Yağlıca Dağına 1500 km ötede olsam (İstanbul'da) el sallayarak gurbet ve göç çenberinden sıyrılabilsem doruğuna çıkıp çocuk gibi Doğu Anadolu ve Kafkasya coğrafyasını izleyeceğime ve çocuk gibi oynayıp zıplayacağıma söz veriyorum. Belki hiç düşünülmemiş ama yerel yönetimler bu güzelliği keşfedip turizme açarlarsa bu bölgeye katkı olmaz mı? Güneşin doğuşunu, batışını burada izlemek, geniş bir ülkeler coğrafyasını hakim bir dorukta izlemek. Dünyanın en zevkli olayı olmaz mı? Yağlıca'nın doruğunda Kafkasya'yı izlemek bir mutluluk olmaz mı?

AV.MUZAFER KUTAY DİGOR BELEDİYE'SİNİ ANLATIYOR

1-Muzaffer Kutay kim:

Muzaffer Kutay 01.07,1960 Digor Mewrek doğumludur. İlk orta ve lise öğrenimini Digor'da tamamladıktan sonra,

Kars Dede Korkut Eğitim Enstitüsü mezunu olduktan sonra Yurdun değişik illerinde sınıf öğretmenliğinden sonra istanbul üniversitesi Hukuk Fakültesini 1992 yılında bitirmiş ve istanbul'da serbest Avukat olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görevini 2009 yılına kadar sürdürmüştür. Mart 2009 yılında beri Digor Belediye Başkanı olarak görev yapmaktadır. Evli 2 çocuk babasıdır. Her iki çocuğumda Üniversite mezunudur muzaffer Doruk'un dedesidir.

2-Nisan 2009'da devir aldığınız Belediye'nin Durumu?

Seçimle gelen her yöneticinin yaptığı enkaz edebiyatı asla yapmak istemiyorum sadece 1953 yılında belediye olan şirin ilçemizin 2000000 TL borcu bulunmaktaydı. Aylık gelirinin yaklaşık 35-40 bin olduğu bir belediye için böyle bir borcun ne anlam ifade ettiğini taktire bırakıyorum. Ayrıca aylık 32 bin TL maaş olarak ödeyen belediyenin halini varın siz düşünün. Binek aracının olmadığı, çöp toplama aracının olmadığı bir belediye düşünün, bir şehrin hali hazır yok ise o şehir kayıt altında değildir. Ortada bir ev vardır ama evin neresi wc neresi banyo, neresi yatak odası veya oturma odası belli değil ile eş değerdir. İmar planınız yok ise orasını şehir olarak adlandırmak doğru değildir. kısacası yoklar belediyesiydi. 100 tl'lik basit bir araç tamiri için peşin para istenen, belediyenin hiçbir işi için kimsenin talip olmadığı, kayırıcılığın, peşkeşlerin yaşandığı bir belediye devraldık. Kurumumuza karşı kamuoyunda müthiş bir güvensizlik hakimdi. Bu peşkeşlerin bir kısmını mahkeme kararları ile tekrar belediyeye malvarlığı içine kazandırdık.

3- Mart 2014 Sonu Digor belediyesinin Durumu?

Hali hazır haritası bitirilerek teslim alınmış, imar planı çıkarılmış, alt yapı (kanalizasyon) nın 28.000 m2 lig kısmı bitirilmiş bir Digor itfaiye birimi oluşturulmuş, kazıcı yükleyicisi olan, sıkıştırılmış çöp toplama aracı ile her gün çöpleri toplanan bir Digor yaratıldı. İşimiz daha yeni başlıyor, şunun bilincindeyiz. 80 yıllık darmadağın edilmiş, hiçbir hizmet ile tanışmamış bir ilçenin sorunlarının 5 yıllık bir dönemde halledilemeyeceğinin bilincindeyiz. Ana arterlerde alt yapı çalınmalarıyla dağıtılan üst yapının tamamı yenilenmiştir. 18.000m2 lig kilit parke taşı döşenmiştir. Kars yolu yapılan kazı, taş kırma, taşıma yöntemiyle eski halinden kurtarılarak yaklaşık olarak altı aracın yan yana rahat geçebileceği ve Digor'a bakan tarafın en dar yeri 2.40 m en geniş kısmı 6.50 m olan bir kilit parke taşı döşenerek yürüyüş yolu haline getirilmiştir.

Ancak bir Belediyenin başarılı olmasına yetmeyecek projeler bunlar. Bizi ayrı kılacak sosyal içerikli projelerdir. Digor ve tüm köylerini bir araya getiren yayla şenliklerimiz eksiklerine rağmen 5.sini bu yıl gerçekleştirdik. Ayrıca içinde sinema ve tiyatro salonlarının olacağı küçük bir misafirhanemiz, resim atölyesi, tiyatro ve müzik okulu, kütüphane ve galerinin yer alacağı 3 katlı bir kültür merkezinin bitirilme aşamasına geldik. Bu merkezimizin adını Av. Abdurrahman Alaca kültür merkezi olarak koyduk.

Tüm cadde isimlerimiz değiştirildi ve onaylardan geçerek isimleri yerlerine asıldı. Bunlar Musa Anter, Ahmet Kaya, Mahir Çayan Av. Orhan Doğan, Yılmaz Güney, Kazım Koyuncu, Ayşe Zarakoğlu Ayşe Şan, Zarife Hanım gibi halkımıza, tarihimize ve kültürümüze uygun isimler seçilerek

unutulmayacakları amaçlanmıştır. İki dilli belediyecilik hizmetine geçilmiştir. Bu amaçla hazırlanan tabelalar yerlerine asılmıştır. Şaredar-Başkan, Berpırsariya Zabıtayan 'Zabıta Komiseri', Gerinandiha karen nivise 'Yazı İşleri Müdürü', gerinandiha karen darayi-'Hesap İşleri Müdürü' vs. gibi.

4-Özellikle kamuoyunda bilinen "Devlet Baskısının" Digor' a yansıması

Devlet baskısı yerel yönetimler üzerinde mali ve idari vesayet olarak tüm ağırlığıyla devam etmektedir. Avrupa yerel yönetimler Özerklik şartına konulan çekincelerin biran önce kaldırılarak özerklik sağlanmalıdır. Basit bir referandum, yapma yetkisinin olmaması kimin nerede kaç daire başkanının çalışacağına, kardeş belediye ilişkilerinin kurulmasının İçişleri Bakanlığı'nın iznine tabi tutulması gibi engeller ilk etapta sayılabilecek engel ve baskılar olarak sayılabilir. Siyasi nedenlerden dolayı reddedilen projeler, engellenen krediler ve yine siyasi nedenlerden dolayı açılan davalarla yerel yönetimler bir kıskaca alınmaya çalışılmaktadır. En ufak bir basın açıklamasına karşın kesinlikle terör örgütü propagandası yapma, gösteri yasasına muhalefet, suç ve suçluyu övme gibi gerekçelerle davalar açılmaktadır. Bunları çeşitlendirmek mümkün.

5-Önümüzdeki Dönemde DİGOR İçin Düşünülenler.

Önümüzdeki dönemde özellikle alt yapı problemlerinin büyük kısmı çözüldüğü için üst yapı ve sosyal içerikli projeler ağırlık kazanacaktır. Ekolojik çevreye olan saygımız gereği arıtma tesisi olmazsa olmazımız olacak projemizdir. Şu an Çevre bakanlığı ve İller Bankası mühendislerinin uygun

gördüğü 6500 m2 bir alan kamulaştırılarak parası ödenmiş ve tapu devir işleminden sonra proje çalışması sürmektedir.

Bu arıtma tesisi şimdilik kuzey serhat hattında olmayan bir tesis konumundadır. Bölgemizde olmayan taziye evleri, Digor Müzesi (Tüm dünyanın tanıdığı bir ismin konakladığı ev, yasal sıkıntılardan dolayı içeriğini şimdilik açıklamıyoruz). Araç filomuzun geliştirilmesine devam edeceğiz. Digor deresi kenarında bisiklet ve yürüyüş yolu projemiz devam etmektedir. Vahşi çöp dökme alanımızın rehabilitasyonunu gerçekleştirmek istiyoruz. Kafkas Üniversitesine bağlı bir meslek Y.O. Digor'da faaliyete geçirebilmek şehrimize canlılık, aydınlanma sağlayacaktır. Bu projemizin üniversite senatosu tarafından kabul gördüğünü müjdelemek isterim. Ancak uygun bina bulunmadığı için sıkıntı yaşamaktayız.

Asıl yakıcı meseleye gelirsek Aşiretçilik veya kabilecilik. Ortaçağ kalıntısı, gericiliğin simgesi; egemenlerin böl parçala yönet stratejisinin vazgeçilmez argümanı aşiretçilik. Bilindiği üzere yöremizde koruculuk sistemi tüm dayatmalara rağmen tutmayan bir politika olarak kaldı. Ancak onun yerine ikame edilen dedikodu mekanizması tutmuşa benziyor. Silahlı korucu başları yok ama silahsız dedikoducu başları tutmuştur. Bu tür dedikodular sistemden ve sistemin bizim içimizdeki elinin ürünüdür. Digor'da aşiretçilik ve kabilecilik bitmek üzereyken, zorla hortlatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle bir köyümüzde bizimle uzaktan yakından alakası olmayan insanların geliştirdiği ve farklı bir siyasi yapı içerisinde faaliyette bulunan isimleri tarafımızca bilinen birkaç zavallının geliştirdiği dedikodular, maalesef bu zavallılar zaman zaman bir iki yandaş bulabilmektedir. İstanbul ayağında bu kara propagandayı yapabilmektedirler. Bu insanlar kendi hegemonya-

larını bu tarzda sürdürmek istemektedirler. Bu kişilere asla boyun eğmeyeceğiz arenayı bunlara bırakmayacağız. Siyasi geleceklerini böyle bir propaganda üzerinden sürdürmek istemektedirler. Fırat'ın batı yakasında yaşayan ve yüzü bölgeye dönük olan hemşeri, arkadaş ve yoldaşlarımıza selam ve saygılarımızı sunuyor, önlerinde saygıyla eğiliyorum.

KURDÊ DÎROKA MEDRESEYÊN KURDÎ

Medrese, peyvekî Erebî ye. Di nav Kurda de jî wekî weta xwe ya Erebi, ango bi weta xwe "dersxane" tê karanin. Her çiqas di dîroka Kurda de damezrandina medresan bi tevayî ne eşkere be jî wisa diyar e ku, piştî qebûlkirina dînê Islamê, ango ji dema Hezretî Omer heta nîha, jî bo hînkariya dînê Islamê bê medreseyên Kurda hebûne. Kurd jî wek gelên Misilman a Rojhîlata Navîn hînkariya xwe ji destpekê ve di medreseyên xwe de domandine.

Di derheqa damezrandina medreseyên Kurdî de, nêrînên cûr be cûr yên lêkolînvanan û bi taybetî yên meleyên Kurda henin. Bi gor nêrinekî meleyên Kurda û hin lêkolînvanan, ewil medreseyên Kurdî di dema Seleheddînê Eyyûbî de hatine vekirin. Bi gor vê nêrîne, hînkariya bi zimanê Kurdî ewil car din dema Seleheddînê Eyûbî de pêkhatiye. Mixabin di derhaqa vê yekê de agahdariyêk fireh, ango belgeyên nivîskî ku gehîştiye îro, di destê lêkolînvanan de tune ye. Lê em zanin ku. Seleheddînê Eyyûbî bî eslê xwe Kurd bû û herweha leşkerekî pola ya dînê Islamê bû jî. Ew di dema hûkumdariya xwe de bi sedan medrese vekiriye. Bê guman di nav van medreseyan de yên Kurda jî, yên gelên din jî hebûn.

Ji alî din, hin lêkolînvan meleyên Kurda, dîroka damezrandina ewil medreseyên Kurdî, dighînin dema Baba Tahîrê Üryan. Bingeha vê nêrîna xwe jî, bî Ansîklopediya Islamê ve girêdidin. Bi rastî ji di Ansiklopediya Islamê de, agahdariyek li ser Medreseya Hemêdane û li ser Baba Tahîrê Üryan heye. Di Ansîklopediya Islamê dc li ser Baba Tahîrê Uryan tê gotin ku, ew li Medresa Hemêdanê dest bi xwendina xwe kiriye.

Leqabe "Üryan" jî wê demê pêve hatiye danîn. Ew, şevekî sar û cemed de rût û tazî dikeve avê û sibe he jî dighîje merteba welîtiyê. Ji ber ve cesaretê wî, leqabê wî ye "Hemêdanî" jî bûye "Üryan". Wekî tê zanîn "üryan" peyvekî Erebî ye û bi mana "rût û tazî" tê karanin.

Bi gor îddîayê Ansîklopediya Islamê, Baba Tahîrê Üryan pişti vê bûyerê Kurdayetiya xwe bi paş ve dihêle. Ango bi devê Baba Tahîrê Uryan di Ansîklopediya Islamê de tê gotîn ku, ew piştî ku dighîjê merteba welîtiyê wiha dibêje: "Êvare Kurd nîvi, ketiye xewê / Sibê Ereb hişyar bıbın"

Belê, di dema Baba Tahîrê Üryan de ango beriya Seleheddînê Eyûbî Kurda li bajara Hemêdane medreseyek vekirine. Lê zimanê hînkariyê vê medresê nayê zanîn. Bi gor Ansîklopediya Islamê, di vê medresê de esasên dînê İslam bi nijada Ereba ve hatiye girêdan. Ango her kesê Misilman eger ku bix waze bibe welî, divê Ereb be an jî xwe Ereb bihesibîne. Bê guman Seleheddînê Eyûbî jî, pi1 anî xîzmeta Ereban kiriye û ew jî Misilmanî û Erebî wek hev ditiye. Lê medreseyên dema Selehaddînê Eyubî de merteba welîtiyê bi nijada Erebî ve nehatiye girêdan.

Bi gor van nêrînên cûr be cûr, eger em bi gor nasnameyê nijadi herin, ewil medreseyên Kurdî li dora salên 950-960'an, ango di dema Baba Tahîrê Üryan de li bajarê Hemêdanê hati-

ye vekirin. Lê em bi gor zimanê hînkariyê herin ewil medreseyên Kurdî di dema Seleheddînê Eyyubî de hatine vekirin.

Medrese, esasen ji bo belavbûna dînê Islamê hatine damezırandin. Piştî hicretê, medresa ewil a Islamê li bajarê Medînê hatiye vekirin. Misilman, cara ewil li Medresa Medîneyê hînê dînê xwe bûne û dînê xwe li tevayî dinê belav kirine. Lê roj bî roj şîklê medresan. naveroka hînkariyê guheriye. ilmê fen û riyaziyatê, ilmê mantiq û felsefeyê, ilmê astronomi, ilmê ziman ketiye naveroka hînkariyê a medresan. Ev yeka di medresa Kurda de jî tê dîtin. Lê di medresa Kurd'a de kêmasiya heri mezin cûr be cûriya naveroka hînkariyê ye. Wekî gelên din, navendekî giştî a medreseyên Kurda tûne ye. Jî ber vê yekê jî naveroka hînkariya medreseyên Kurdî dûrî hev in. Her mîrekî Kurd li herêma xwe medresên xwe ava kirine; naveroka hînkariyê jî her herêmek bi gor xwe çekirîne. Lê di hemû medreseyên Kurdî de dersên ziman û parastina welatparêzî, qasî hînkariya dînî cîhê xwe girtiye.

Her çiqas naveroka hînkariyê ji hev dûrbin jî, ji kitêbên li medreseyên Kurdî hatine xwendin diyar e ku, di medreseyên Kurda de cîhê ziman û welatparêzî qasî hînkariya dînê İslam girîng e. Her feqiyekî Kurd lî beramberî dînê İslam, Kurdayetî û esasen zimanê Kurdî jî bî hev re fêr bûne. Vek medreseyên qewmên din di hemu medreseyên Kurda de înkarî bî Qur'an ê bi elifbaya Erebî dest pê dîke. Piştî Qur'an ê, Mewluda Melayê Batê, Nûbar û Eqîda Imanê ya Ehmedê Xanî, Tesfîra Kurmancî û Zurûfê ku bi Kurdî hatine nivîsandin dibin kitêbên sereke ya xwendina medresan. Belê, gramera zimanê Erebî, gelek terkîbên naskirî ya meleyên Ereba jî di medreseyên Kurda da heye. Lê heta ku derfet hebe hînkariya medreseyên Kurdî, bi ziman û kitêbê Kurdî ye.

Di nav Kurda de jî bo însanên zana, "Jî 12 îlma müntehi" tê gotîn. Ev gotina, jî naveroka hînkariya medresan tê. Di medreseyên Kurda de, ev 12 ilme li jer rezkirî dihatin xwendin: Xet, qîraet, tecwîh; Serf, Nelıw; Fiqili; Hedîs; Tefsir; Eqaîd, Kelam; Mentiq, Felsefe; Fesahet, Belaxet; Siyer, Tarîx; Riya-ziyat; Usule Fiqih; Usule Hedîs. Feqiyên ku di medresan de dest bi xwendinê dikin, heta ev 12 ilma xilas nekin ji merteba feqîtî dernakevin. Piştî 12 ilim kuta dibe, feqî dibin "muh-tehî" û derin li warekî din dest bi meletiyê dikin; ango dibin pêşnimêj.

Li vir tiştekî girîng heye, ku piraniya Kurdên ji dîroka medreseyên Kurdî ne hişyar in ev yeka li nav hev dixin. Her meleyê ku pêşnimêj in nikarin medresê vekin, lê dikarin şagirta bidin xwendin. Van meleyên muhtebî ku li mizgefta xwe Baxırtan hînî Qur'anê dikin, navê dersxana wan ne medrese ye. Ji dersxana wiha re "hicre" tê gotin. Li her gundên Kurda ku 15-20 mal têde hebin, li tenişta mizgefitê hîcreyek jî heye û piranî zarokên gund di van hicreyan de dixwînin. Hînkariya medreseyê, bi piranî pîştî hicreyan destpê dike. Şagirtên zîrek ku di hicreyan de hînî Qur'anê dibin, dest bi hînkariya medresan dikin. Hînkariya medreseyê derece bî derece nin. Ango mirov dikare ev rêza, ji hînkariya dibistana ewil heta bi fakülteyê bi rêz bike.

Jî bo vê yekê jî feqiyên li medresa dîxwînin heta 12 ilim xilas dikin, ango dibin muhtehî, gund bi gund heta welat bi welat digerin. Ev gera feqiyan, hem ji alî têgihîştîna felsefî û siyasî de û hêm jî têgihîştîna coxrafî de gelek girînge. Şerte Jîyane û Astcngiya Li Medreseyan Her tişt pêwîst e bi gor şertên dema xwe bê şirovekirin. Bi vî nêrînê, medreseyên Kurdî jî pêwîst e bi gor şertên rojê xwe bê şirovekirin. Bê

guman mirov bi çi çavî jî binhêre wê kêmasiyên medreseyên Kurdî bê dîtin. Li medreseya Kurda kêmasiya herî mezin tûnebûna navendekî giştiye. Her medrese ji yê din serbixwe ye û kêm medreseyê Kurda bi girêdayî hev in. Ji bilî vê yekê, disîplîna li medreseyan jî ji bo feqiyan astengiyekî girîng e. Feqî ne tenê li hember mele, herweha li hember gundiyan jî bê deng in û belengaz in. Roj bîst û çar saet di medreseyê de diminin û tenê roja îniyan dikarin li der dora medreseyê an jî li wargehekî nêzîk medreseyê seyranê bikin. Her karê medresê jî li ser stûyê feqiyane.

Her ku hînkarî pêşve diçe şertên medreseyê jî zor dibin. Ji ber vê yekê kêm feqiyan medreseyê bi dereca "müntehi" xilas dikin. Zarok, ji ber şertên dijwar, demek şunda ji xwendinê aciz dibin, vedigerin an jî direvin mala xwe. Ji alî din di her medreseyekî Kurda de piranî meleyek heye û mele di serî de ders dide çend feqiyên zîrek. Piştî ku evan feqiyana dersê xwe hîn dibin, ew jî ders didin feqiyên din. Van feqiyên ku ders didin şagirtên din, piranî yên pêşî haline medreseyê, ewin. Belê, sermeleyê medreseyê yeko yeke ders nade hemû feqiyan; tenê ders dide çend feqiyan û piranî kontrola hînkariyê dike.

Medreseyan de xwarîn û vexwarina feqîyan jî astengîyck e. Xwarina feqiyan bi piranî ji gundiyan tê berhevkirin. Ango gundî bi dorê, xwarina feqiyan amade dikin. Navê vê xwarine "ratib" e. Di hin medreseyan de jî şêx an jî mîrê gund û heremê xatibê feqiyan amade dikin û her roj didin wan. Ji alî din her sal dema geniman leqî li gundên der dor digerin û ji gundiyan zikat jî berhev dikin ku dera xwe pê bikin. Diyar e ku, ji xêynî alîkariya gundiyan tu heyiyekî medreseyan tune ye. Ev jî pirî caran têrî feqiyan nake. Bi taybetî medreseyên

mezin de feqî bi piranî nîvterî dijîn. Tiştê dixwin ji, rojên înî yê tede, pranî sawar. Xwarinên bê run û bi goşt in le roja iniyan xwarin baştir in. Piranî ji bi rûn û bi goşt in.

Şikestina Medreseyên Kurdî

Wekî tê zanîn medreseyên Kurda şikestina ewil di dema şerê yekemîn a cîhane dê xwaribû. Lê ev şikestina tesîra xwe ne tenê li Kurdan, li hemû qewman kiribû.

Birçîtî û belengaziya şer, wek qewmên din li Kurda jî xistibû û ji ber vê yekê gelek medreseyên Kurda nikaribûn feqiyên xwê xwedî bikin û mecbur mabun medresa xwe girtibûn. Lê li hember ev şikestina jî medreseyên Kurda hêla salên 1950'an li gelek bajar û gundên Kurda bi tesîr bûn. Tê zanîn ku piştî îlankirina Komara Tirkiyê, sala 1924'an de "Qanuna Tevhîd-î Tedrisat" derket û berpirsiyarên Komarê xwestin hînkariya hemwelatiyan tev li ser esasên Komarê bê meşandin. Lê ev qanuna herweha hînkariya bi zimanê Kurdî jî qedexe dikir. Ji ber vê yekê Kurd berxwedan, medresa xwe negirtin. Ev yeka herçiqas bo medreseyên Kurda bi kestinek be jî, Kurd hînkariya li medreseyên xwe domandin. Bi taybetî li gundan, herweha li bajaran bi awayekî nehînî be jî medreseyên Kurda karen xwe meşandin. Li ji bo medreseyên Kurda şikestina heri mezin vekirina dibistanên bi navê "îmamxetîb" bûn. Piştî ku di sala 195l'an de, dema îktîdara Partiya Demokrat de îmamxetîb vebûn, ewil car Kurdên li bajara dijiyarê, imamxetîban wek dibistanekî dînî dîtîn û zarokên xwe şandin van dibistanan. Hukûmeta ku bi idîaya demokratî hatibû ser hukim, bi dijwariyeki mezin ajot ser medreseyên Kurda. Dest bi tekke û zawiye û medreseyê Tirkan nasdan; heta li hin ciyan alîkariya van tekke û zawiye û medreseyan kirin. Lê

gelek medreseyên Kurda girtin. Piştî 1951'an li bajarê Kurda yek medreseyên Kurda vekirî nema. Medreseyên li gundan jî her ku çû feqiyên wan kêm bûn, tesîra wan şikest.

Di Medreseyên Kurda de Welatparêzî

Piştî îlankirina Komara Tirkiyê jî gelek bajarên Kurda de medreseyên bi nav û deng hebûn. Medresa Bedlîsê, Medresa Çolemergê, Medresa Wanê ku Bedîûzzeman Saîdê Kurdî vekiribû, her weha medresa bi nav û deng ya Mele Xelîlê ku li Sêrtê bû, tev hînkariya feqiyan bê westan dimeşandin. Herweha medresaya Kurda ya li herêma Hezro, Farqîn û Amedê jî bi nav û deng bûn. Berî damezrandina Komarê dema Osmaniyan jî, Medresa Cizîrê, Medresa Şex Mehmûdê Berzencî, Medresa Şex Ebdulselam Berzanî, Medresa Şex Hesenî Nuranî. Medresa Seyîd Haşîm ku kalikê Şêx Said e, medreseyên bi nav û deng bûn.

Ev medreseyên me bi navkir û sedan yê wek wan, tev li hember zor û zilma sazûmankaran berxwedanê. Herweha di edebiyata medreseyan de, zilma li ser kurda jî hatiye eşkerekirin. Gelek mele û şêxên Kurda qesîde û beytên bi Kurdî nivîsandine û di berhemên xwe de welatparêziya xwe li paş dînê xwe nehelane.

Wekî mînak, Bedîûzzeman Seîdê Kurdî, di sala 1908'an de jimara yekem a Nûçenama Hevkarî û Pêşketina Kurdan (Kürt Teavün ve Terakî Gazetesi) de miqaleyek dinivîsîne. Bedîûz-zeman di miqala xwe de ji bo Kurda sê cewheran dijmêre û weha dibêje: "Yek İslamiyet ku hezar hezar xwîna şehîdan bihaye wî dane. Ê didiwa insaniyet, ku lazim e em xwe nezera xelqê de bi xizmeta aqili. ciwamêranî û insanîyetê xwe nîşanî dinê bidin. Ê sisiyan mîlliyeta me yê, ku meziyete

da me; ê berê, ku bi qenciya xwe sax in, em bi karê xwe, bi hîfza mîlliyeta xwe rûhê wan qebra wan de şad dikin." Bedîûzzeman piştî vana jî sê neyarê Kurda dijmêre:

Xizanî, cehaletî û nakoki û jihev belavbûna mîr û eşîrên Kurda.

Ji ve mînakê jî dîyare ku, dîndariya Kurdan ne li paş mîlliyeta wane. Kurdê ku dîndariya wî herî diyare û niha ji bi hezaran nijadperestên Tirk ku wî ji Kurdbûnê bêpar dikin û li pey bîr û raya wî wek terîqekî dimeşin, ango Bedîûzzeman Seîdê Kurdî, di miqala xwe da ji bo Kurda sê cewher dijmêre û yek ji wan dîn e, yek însanîyete, ya din jî Kurdbûne.

Belê, medreseyên Kurda herweha bûne wargeha welatparêzî jî. Parastina ziman û çand û edebiyata Kurdî ya li medresan jî ji ber vê meziyetê ye. Ev mezîyet ê kû di serîhildana Kurda de cîhekî giring dide medreseyên Kurda. Wekî tê zanîn ku Medresa Seyîd Haşîm ku kalikê Şêx Seîd e, bûye navenda berxwedana li hember Muradê Çaremîn. Herweha Medresa Şêx Evdirehmanê Baban li hember Osmaniyan, medreseyên Şêx Ebdulselam Berzanî û Şex Mehmudê Berzencî jî li hember Ingîlîzan bûne navenda berxwedanê. Ji alî din serokê serîhildana Kurda ya bi nav deng jî, her yek xwedî medreseyên giranbûha nin: Wekî Mele Mistefa, Şêx Seîd û Qazî Mistefa...

Welatparêziya li medresan û parastina ziman û çanda Kurdî, wekî li jor jî me got di medreseyê Kurda de cîhekî girîng digre. Beguman sedemê vê yekê jî henin. Berî her tiştî, di Rojhilata Navîn de qewmê bê dewlet an jî bê dezgeyên dewletî tenê Kurd bûn. Hemû qewmên din, hêla bi qewmên ne Misilman, dibistanên wan én taybetî, dezgeyê wan ên dewletî hebûn. Hinek ji vana xercên xwe didan dewlêtên hûkûmdar û karên xwe bê têkilî dimeşandin. Ji ber vê yekê, bi taybetî

qewmên ne Misilman ango Rum û Ermenî û Cûhî di xwendin û taciri û ilmê de jî gelek pâşve çûbûn, pêşketîbûn. Kurd di vî warî de ne wek qewmê din bû. Her çiqas di dema Osmaniyan de nasnamê wan neyê inkarkirin jî, tû caran Kurd û dewletên hûkûmdar bi hev nekirine. Bi taybetî dû sed salê dawî de gelek şerê Kurda û sazumanên hûkûmdar çêbûne. Di dema Osmaniyan de jî, piştî damezrandina Komara Tirkiyê jî, şerê Osmaniyan û Ingîlîz û Tirkan bi Kurdan re kêm nebûye. Tenê li dû sed salên dawî de nêzîkî çil caran şerê Kurda û sazumanên serdest çêbûne. Ev yeka tesîra xwe li hemû ji vana Kurda kiriye. Medreseyên Kurdî jî tesîra xwe ji vê yekê dîtiye.

Ev bêçaretiye ku Kurd li nasnama xwe xwedî derketine; wî parastine. Ew, di medreseyên xwe de ne tenê dînê xwe herweha ziman û çand û edebiyata xwe jî fêr bûne. Li ziman û çand û edebiyata xwe jî xwedî derketine. Lê li vir tiştekî balkêş heye ku, Kurd bi salan xwe di medreseyên xwe de ji dervere girtine. Nehîştine ku ilmê Rojava bighîje medresa Kurda. Bê guman tesîra ev yeka di destpêka sedsala bîstan de şikiyaye. Lê heta destpêka sedsala bîstan dijminahiya îlinê Roava jî hatîye kirin. Ev ji kêmasîyek e eşkere ya Kurda ye.

Medresa Kurda de cîhekî taybetî a Ereban Zimanê Qur'an bi Erebî ye û pîroze. heye. Ew jî ji tesîra zimanê Qur'anê tê. Zimanê Qur'an bi Erebî ye û pîroze. Kurd jî wek hemû qewmên Misilman qedrê vê yekê girtine û deriyên xwe bi piranî ilimdarên Ereb re vekirine. Lê piştî sedsala bîstan ango piştî Şere Yekemîn a Cîhanê Kurd jî ji vê kêmasiyê xilas bûne û deriyên xwe ji ilmê Rojava re vekirine.

RADYOYA KURDÎ YA REWANÊ BI MÎLYONAN KURD HIŞYAR KIR[5]

Di dem û dewranên ku televîzyonên kurdî li cihanê tunebûn, radyoyên kurdî jî pir kêm bûn, dengê radyoya Rewana Ermenîstanê di karê hişyarkirina gelê kurd li tevaya Kurdistanê û cihane roleke pir mezin lîst. Xurtbûna wê radyoyê bi wê yekê va girdayî bû, ku ew ya dewletê bû, bi biryara Moskvayê hatibû vekirin. Şansê kurdan baş bû, ku Moskvayê navbenda pêşketina çand û edebîyeta kurdî Ermenistan hilbijart, ji ber ku kurdên we komarê di hêla zimanê kurdî, welatparezîyê, zanebûnan va berbiçav diketin.

Ji bo xwendevan bizanibin ka miletê kurd bi çi hêyecanê û hewasê guh dida radyoya Rewanê, ezê çend fîkirên serokê Înstîtûya Kurdî ya Parîsê Kendal Nezan bînim, ku ewî li Rewanê, ji serokê radyoyê Xelîlê Çaçan ra gotibû. Birêz Kendal gotîye:

"Li Kurdistana Bakur kesên ku dixwestin ji xwe ra radyo bikirîyana, her tenê ji bo xatirê dengê Rewanê dikirîn û wan deman dihatine dikanan, dema radyoya Rewanê dest bi weşanên xwe dikir. Eger ew radyo dengê kurdên Ermenîstanê baş bikişanda, dihate wê maneyê, ku ew radyoyeke baş e. Û hîç caran ew pel nediguhstin".

Radyoya Rewanê beri her tiştî bi sitiranên xwe va navdar e. Dengê Şeroyê Biro, Efoyê Esed, Bêmale Keko, Sûsîka Simo, Belga Qado, Memoyê Silo, Reşidê Baso, Aramê Tîgran, Şivan Perwer, Zadîna Şekir, Memê Xudo, Aslîka Qadir,

5 Têlêfon: (0037410) 52.96.12 Tîtalê Kerem Û 007 903 8279027 Rizganê Cango
Em bi tevayî nehêlin ronaya bi deha sala vemire! Têmurê Xelîl

Fatma Isa, Mehmedê Mûsa, Egîtê Têcir, Şebabê Egît, Batalîkê Şîrin, sazbend Şamilê Beko, Xelîlê Evdile, Egîtê Cimo û gelekên din bi dehan salan şabûn û bextewarî kirine her maleke kurdan.

Ev kar bi saya serê aqilmendîya serokê radyoyê û xebatkaren wê pêk hatîye. Texmîn bikin, ku dengebêjên kurdan ne profesyonal bûn, sazbend jî amatör bûn, le wek dibêjin, dayîna Xwêdê di ser wan da zêde dibû û ew dibûne profesyonalên rasteqîn. Zehmetîya qeydkirina sitiranan ew bû, ku dengbêj ji gundekî bû, sazbend, ango defçî, zirneçî û yên din ji gundên din bûn, gereke ji bo qeydkirma her kilamekê wana berevî ser hev bikin, bînine Rewanê, çend rojan bi hevra ceribandinan bikin, heta sitiraneke qeyd bikin. Û bi vî awahî, 1700 sitiran hatine qeydkirin. Bifikirin, ku dengbêj ek li serê çiyê ye, xweş distirê, wî tînine Rewanê bona li stûdîyoyê dengê wî qeyd bikin. Dengbêj jî cara pêşin e tê Rewanê, wî dikine odeyeke, rejîsor û operator li dorê diçin u tên û dibêjin dest pê bike bistirê. Dengbêjên me jî xwe şaş dikirin, xûdan li ser wan ra davît, heta sitiranên wî qeyd dikirin, roj û hefte derbaz dibûn.

Nimûneyeke din: Şeroyê Biro li paytextê Gurcistanê bajarê Tbîlîsîyê dima û ne dixwest bihata Rewanê bona dengê wî qeyd bikin. Xelîlê Çaçan ser heft rojan bi taybetî ji bo dengê Şero qeyd bike, ji cîyê kar destûr xwest, çû Tbîlîsîyê, sazbendên kurd peyda kir, stüdyoya radyoya Tbîlîsîyê kire kir, hemû sitiranên Şero qeyd kir û anî.

Zehmetî ewqas pir bûn, ku heta henek jî je derdiketin. Dengbêjekî pir navdar hebû, nedihate radyoyê bona dengê wî be qeydkirin. Sebebê nehatina wî jî ev bû: "*Heyran, ez xirab bistirêm, guhdar wê bêjin kurê kerê nikarê bistirê; ez baş bis-*

tirêm, milet wê bêje ev kurê kerê çi xweş distirê..." Le dawî baş bû, wî dane qanekirinê, hat û stira.

Her sitiranek xwedî dîrokekê ye. Ez nimûneyeke sitiranêkê bînim.

Berî 40 salan du hevalên min li Rewanê, paytextê Ermenîstanê sitiranek çê kirin ser Barzanîyê Mezin. Navê stiranê *"Mêrê Mêrxas*" bû. Yekî gotin çê kirin, yekî jî muzîka wê. Ew dane Aramê Tîgran, ku ji bo radyoya Rewanê bistirê. Aram got ez nastirêm, ji ber ku wan deman li Ermenîstanê dima û ditirsîya, ku ermenî wê jê ra bêjin tu ermenî yî, lê pêşinê serokê kurdan didî. Hevalan ew sitiran dane min, ku ez bistirêm. Min got ezê bistirêm. Lê serokê radyoyê Xelîlê Çaçan bavê min bû û gote hevalan: Ez û xanima xwe li radyoyê kar dikin, nabe ku kurê min bistirê, ji ber ku wê bêjin ew û xanima xwe kar dikin, ne bes e, kurê xwe jî tînin. Heval çûn bal serokê radyoya Ermenîstanê ser bavê min şikyat kirin, ku çima nahêle ez bistirêm. Serok ji bavêmin ra got, ku sûcê Temûr nîne, ku kurê te ye. Û min ew kilam sitira. Radyoya Rewanê di bin kontrola Moskvayê da bû û ji wir dihate birevabirin. Carina ji bavê min ra telefon dikirin, digotin: -Kilama ser Barzanî mehekê nedin. Paşê telefon dikirin, digotin, ku wê kilamê her ro bidin. Me ji wir texmîn dikir, ku pevvêndîyên Sovyetê bi İraqê ra hey baş dibin, hey xirab dibin.

Hindik kes zanin, ku sitiranên Şivan Perwer cara pêşin bi radyoya Rewanê hatine belavkirin. Ku kompozîtorê Sovyet yê bi nav û deng A. Çxîkvadze gotîye: "*Dengê stiranbêjê kurd Memoyê Silo tam ji bo operayê ye*".

Qedirê sitiranbêjîyê (herwiha parastina folklora kurdî bi tevayî) bal kurdên Ermenîstanê û Gurcistanê pir bilind bû. Ji bo nimûne, profesörê mezin Şekroyê Xudo di dawetan da

destê xwe dida ber pêla guhê xwe û distira... Doktor Taharê Emer bilûrvanê me yê herî navdar bû.

Niha jî ser dîroka bingehdanîna wê radyoyê ji destpêkê heta îro:

Radyoya kurdî ya Rewanê 16 ê sibatê sala 1955an wek test vebû. Wê demê Casimê Celîl rêvebirê radyoya kurdî bû, Eznîva Reşîd jî bêjer bû. Di hefteyekê çar rojek bûn, ew jî bİ 15 deqeyan. Piştî du salan, sala 1957an biryar kirin wê radyoyê ji testê derxin û bikine radyoya dewletê. Komisyona taybetî ya ji 12 zaneyên kurdan û ermenîyan, nûnerê radyoya Moskvayê dema karê Casimê Celîl di nava du salan da kirîye nihêrin, dîtin ku hema bêje hîç stiranek nedaye qeydkirinê, serêderî li karê xwe nake, dengbêjên ku hatine sitiranan bêjin, qebûl ne kirîye. Bi yekdengî biryar dikin wî ji kar derxin û Xelîlê Çaçan Mûradov bikine serokê radyoyê. Dema Xelîlê Çaçan bû serok, hîvî ji komîsyonê kir, ku Casimê Celîl di radyoyê da bimîne, ango ber destê wî kar bike, bona bê kar nemîne. Wisa jî bû, Xelîl beşa sitiranan da wî. Xelîlê Çaçan bû serok û heta sala 1981ê wek serok ma (24 salan) û Casimê Celîl jî ber destê serokê radyoyê 6 salan kar kir. Ango Casimê Celîl du salan (ango 24 mehan) bûye serokê radyoya testê, ango radyoya ne resmî, lê Xelîlê Çaçan 24 salan serok bû û dema radyoyê jî her ro bû û 90 deqe bû.

Ezê surekê wê radyoyê dîyar bikim. Dema Mustefa Barzanîyê serokê hemû kurdan yê hemû deman sala 1957an ji Moskvayê hate Ermenîstanê û bû mêvanê radyoya kurdî, ji serokê wê Xelîlê Çaçan ra got: "Rola radyoya kurdî ya Yerevanê di karê hişyarkirina gelê Kurdistanê da pir e. Em çi alîkarî dikarin bidine we?" Xelîlê Çaçan nameyek nivîsî, da

Barzanîyê Mezin, ku bide serokê Sovyet Nîkîta Xrûşçov û jê hîvî bike wextê radyoyê zedê bikin.

Piştî 3 mêhan wextê radyoyê bi du caran va zedê bû.

Dewlemendîyeke radyoya Rewanê herwiha pîes-şanoyên wê ne jî. Yên wek "*Elenewêrek*", "*Xecê û Sîyabend*", "*Memê û Zînê*", "Bê qelen", "Hesret", "*Meriv gereke pêşeke bizanibe*", "*Gîkor*", "*Memê û Eyşê*", "*Zembîlfiroş*" û yên din. Bidine ber çavan, ku ew pîes piştî kar dihatine amadekirinê. Qîmetê wan pîesan herwiha ew e jî, ku serokê radyoya Ermenîstanê M. Ayvazyan rojekê ha got: Pîesa nivîskarê ermenîyan Hraçya Koçar ya bi navê "*Hizret*" ermenîyan jî çê kirîye, kurdan jî. Lê ya kurdan j i ya ermenîyan baştir derketîye, ew jî wê demê gava hemû artîstên ermenîyan profesyonal in, lê yên kurdan ne profesyonal in.

Ev hemû karbi saya serê serokê radyoyê Xelîlê Çaçan Mûradov, cîgirê wî Qaçaxê Mirad, serwerên parê Fêrikê Ûsiv, Şikoyê Hesen, Mirazê Evdo, Mikayêlê Reşîd, Sîma Semend, Emerîkê Serdar, Keremê Seyad, Eznîva Reşîd, Sevaza Evdo, Barîyê Mehmûd, Hamoyê Rizgo, Wezîrê Eşo û yên mayîn pêk hatîye. Bextê min lê xist min jî ji sala 1981 ê heta sala 1984an di wê radyoyê da wek yek ji berpirsyaran kar kir.

Niha em binihêrin ku ronakbîrên kurd derheqa karê radyoya kurdî ya Rewanê û serokê wê Xelîlê Çaçan da çi dibêjin Di hejmara "*Nûdem*"ê ya 31ê, rûpelê 75an da mamostaya naskirî, stranbêja kilama "Welatê me Kurdistan e" Aslîka Qadir wa dinivîse: "*Xizmeta Xelîlê Çaçan*" di radyoya kurdî ya Yerevanê da gelekî mezin e. Dema serokatîya Xelîlê Çaçan beşa mûzîka kurdî gelekî dewlemend bû. Piştî Xelîlê Çaçan ez dikarim bêjim ku hîç tiştek nehate kirinê, her tişt hate rawestandin. Bira hevalen din, ku keda wan di vî kari da heye

min bibaxşînin, lê em gereke rastîyê bêjin û çi di radyoya Yêrevanê da hate çekirinê, w! ciwamêri kir. Ango beri Xelîl jî, piştî wî jî kar nehatîye kirin. Lê helbestvanê hêja, doktor Eskerê Boyik di gotara xwe ya li (24.06.2005) ya bi sernivîsara *"Para axaftinên kurdî ya radyoya Yêrevanê"* da dinivîse: "Sala 1957 an wek berpirsyarê beşê Xelîl Mûradov hate kivşkirin û bîst çar sala serokatî li pare kir. Evdekî xêrxwez, xerîbdost û zane bû. Gerekê bi heqî bê gotin ku karê bingehîn dema wî rewşenbîrê welatparêzî hêja da hate kirin. Wêde axaftinên rojane zêde dibûn. Dengxana radyoyê bi kilam û awazên kurdî dihate dagirtin. Xelîlê Çaçan Mûradov nivîskar bû. Ev pirtûkên wî yên edebî û zargotinî hatine weşandin: Morîyê Nenê, Du destan, Qisên cimetê û Kilamêd Kurda".

Em binhêrin ka derheqa karê Xelîlê Çaçan da di hejmara rojnameya "Rya teze" ya sala 1981ê da (hejmar 3414,18ê çirîya pêşin) bi îmzeya Xebatkarên rojnameya "Rya teze" li ser mirina Xelîlê Çaçan çi hatîye nivîsarê: "Hema bêje hemû stiranên kurdî (ji 1400Î zedetir) ku niha li dengxaneya radyoya Ermenîstanê da têne parastinê, bi saya serê Xelilê Çaçan hatine dengnivîsandinê (qeydkirinê). Eva dewlemendtîya milête me ya pir bi qîmet e. Û ji wan sitiranan her yek heykeleld heri baş e bona bîranîna rehmetî Xelîlê Çaçan".

Lê çi mixabin, ku hinek kes hewil didin vî karê bêhempa biçûk bixm, an jî bi navê neferên malbatê xwe va girêdin. Em gereke nehêlin derew bikevine nava dîrokê, rojnameyan, malperan û pirtûkan!

Di hejmara kovara "*Nûbihar*" ya 122 an da (zivistana sala 2013 an) gotara Salihê Kevirbirî çap bûye û li wir tê gotin: "*Cemîla Celîl tevî rehmetîyê bavê xwe Casimê Celîl 1700 stran, kilam û awazên kurdî berhev kirîye*". Ya herê ecêb ew

e, ku Salihê Kevirbirî rind zane, ku ne wisan e, ji berku Cemîle jî, bavê wê jî çend salan têne li radyoya Rewanê li ber destê Xelîlê Çaçan kar kirine (wek kurd dibêjin, wey li wê karkirinê) û biryara dengnivîsar, qeydkirina kilaman, hilbijartina dengbêj û sazbendan her tenê di dest serok da bûye û tu eleqe Cemîle û bavê wê bi wan karan va tunebûye, ango tu keda wan di berhevkirina wan sitiranan da tune, tu sitiran jî berev nekirine.

Neferên malbata Casimê Celîl gotarên ha gelek nivîsîne û çap kirine, le rastî tam tiştek dm e. Ez hêvîdar im, ku kovara "*Nûbihar*" jî ve şaşîya xwe rast bike.

Nimûneyeke din: Rojnamevan Mehmet Aktaş ji bo televizyona Med-TV wexteke bi Karapetê Xaço ra hevpeyvîn kiribû. Karapêt di we reportajê da bi zar-zimanê xwe ji M. Aktaş ra dibeje, ku ew sala 1956an hatîye radyoya Rewane sitiranan bêje, Casimê Celîl je ra gotîye: - em nikarin stranen te qeyd bikin, ji ber ku tu di stranên xwe da behsa şêx, axa û began, kuştin û heyfhildane dikî (eva îzbat e û her kes dikare wê reportaja M. Aktaş bibîne û guhdar bike). Karapêt vedigere mala xwe û piştî salekê serokê radyoyê Xelîle Çaçan behs ji Karapêtê Xaço ra dişine, ew careke din tine radyoyê û hemû stranên wî qeyd dike.

Ango, dîroka radyoyê di rastîyê da ji sala 1957an dêstpê dibê, dêma Xêlîlê Çaçan bû sêrok û hêmû miqam, stran û pîesên radyoyê di dema wî da hatine qeydkirin.

Piştî hilweşîna Yekîtiya Sovyet wextê radyoyê ji 90 deqeyî dakete 30 deqeyan, satelita ezmanî jî nemaye, ku kurdên Kurdistanê guh bidine wê radyoyê. Mala Keremê Seyad, qîza wî û kurê wî Tîtalê Kerem ava, ku eva demeke dirêj e wê radyoyê bi awayekî serketî bi rê va dibin, nahêlin ew bê girtinê.

ROJNAMA KURDÎ YA HERE JÎYAN DİREJ "RYA TEZE"[6]

Gava peyv tê ser rojnamegerîya kurdî, nizanim çima berî gişka kovara "Hawar", rojnamên "*Kurdistan*" û "Rya teze" tine ber çavên min. Her yek ji wan serdestîkê wan heye û rola wan di pêşketina rojnamevanîya kurdî da pir e. Lê ew nayê wê manê, ku kovar û rojnamên mayîn, xwesma yên bi zaravê soranî û dimilî, ji wan kêmtir in, an jî ber wan daduxin. Na! Haya min gelek li ser wan tune.

U jî wana jî "*Rya teze*" ber dilê min diha ezîz e: 1) ji ber ku ew rojnama kurdî ya heri jîyandirêj ê li cihanê 2) dengê kurdên Sovyetistanê bû (hetanî sala 1992) û nıha jî dengê kurdên Ermenîstanê yê, yên ji welatê kal bava dûr. 3) ew bi tevayî 50 salan zedetir ji alîye dewletê, bi fermî ronahî didît (niha jî serbixwe ye), ango resmî bû û organa Komîteya Navbendî ya Partîya Komûnîstîyê ya Ermenîstanê, parlament û hukumeta komarê bû. Yek ji çar rojnamên sereke bû li komarê. 4) ez 17 sala rêdaksyona wê da xebitîme...

"Rya teze" ji sala 1930i lê nîsanê da ronahî dibîne. Ew bi tîpên latînî bû, yên ku Erebê Şemo tevî Isahak Marogûlov çê kirîbûn. Lê çi mîxabîn, ku sala 1937a bi biryara Stalîn weşandina wê hate sekinandinê... hetanî sala 1955a. Wî çaxî Harûtyûn Mkirtçyan 6 ermenî, paşê jî Cerdoyê Gencoyî kurd berpirsyarîya xwe kiribûn. Ji roja ronahîdîtina hejmara wê ya pêşin 81 sal derbaz bûne, lê jîyandîrêjîya wê 63 sal e.

---

6 Navnîşan û têlêfon ev in: ARMENIA, YE REVAN-375023 Arshakunyas 2, etaj X11 "Rya teze"

Piştî mirina "*bavê miletan*" (ji Stalîn ra digotin) sala 1955an "*Rya teze*" dîsa hate weşandinê, lê vê carê bi tîpên kirîlî. Ew tîp Hecîyê Cindî yê nemir çê kiribûn. Berpirsyarê wê ji wê salê hetanî Perestroykayê, ango 34 salan, Mîroy6 Esed bû. Ew jî hemû berpirsyarên rojname û kovarên Sovyetîstana berê wek berpirsyar dirêjtir xebitî. Belkî hêja yê, ku navê wî bikeve nava "*Pirtûka Gînnes ya rekora*" jî, lê ne bı welatparêzîya xwe. Dereca nivîsarên rojname pır bîlînd bû, lê kurdîtîya wê nimiztir bû.

Çiqasî jî sîstema sosyalîst "*perda hesinî*" çê kiribû û me nikaribû rojnama xwe da derd û kul, daxaz û armanc, hisret û hevîyên xwe wek me dixwest raxin ber çavan (hinek ronakbîren me yên tîrsonek jî ser we "perda hesînî" yekê dîn ji

"*polayê*" çê kiribûn), alîkî va jî Stalîn miribû, lê Stalînîzm jîndar bû, hela kokbir ne bûbû, lê dîsa jî "*Riya Teze*" dengê kurdên Ermenîstanê, serbilindîya me bû. Qîmetê rojnama me ye herî bilind ew bû, ku carnaj imara aboneyên me salê da digîhîşte 5 hezar kesan. Ew jî wî çaxî, ku li Yerevanê 8 hezar kurd diman, lê li Ermenîstanê bi tevayî - weke 60 hezara. Û nav û dengê rojnama me ewqasî bilind bû, ku navê wê kataloga Sovyetistanê û ya navneteweyı da jî hebû. Ji ber wê jî aboneyên me ji komarên Sovyetistana berê û Awropayê jî hebûn. Û rojname bû bîngeh, ku helbestvan, nivîskar, ulîmdarên kurd peyda bin, gel bi kurdîtî mezin be û pêş va here.

Rast e, "*Rya teze*" ya hükümete bû, sîyaseta we û Sovyete dimeşand, carna jî digotin, ku ew ne ya kurda ye, le rojnama Ermenîstanê yê bi zimanê kurdî, dîsa jî herdem jı çar rûpelan bi kêmanî yêk bin dêstê me da bû. U me ew rûpel çiqas baş bi kar banîya dîrok, çandê, edebîyat û zimanê me jî we ewqas baş peş da biçûya. U rojnama me heftê du cara dêrdikêt, ango

mêhê 8-10 rûpêl kurdêyatî nê hindik bû. Lê wêk gêlêk cîya û gêlêk cara, bal mê jî kurdîtî nê hêrdêm sêr hêr tiştî ra bû.

Di hêlêkê va jî, wêlatên ku Kurdistan nav xwe da parevekirine, guhê xwe bel dikîrin û çavên xwe zoq dîkirin, bona nehêlin kurd jî çarçova tixûbên wan dêr jî, li wêlatêkî mayîn, heqê xwe bistînin ziman, çandê û êdêbiyata xwe pêşda bibin. Ji bêr wê jî karên radyo ya me, rojnama "*Riya teze*", beşên kurdzanîyê bûbûne

Kelemên çavên dijminan û nêyaran, xwêsma yên tirkan. U pêşketina me ji xwe ra tehlûke didîtin.

Dewleta Tirkîyê gelek cara bi rêyên dîplomatîk hewl daye ku ev ocaxên kurda bênê bêrbêndkirinê. Ji bo nimûnê, xêbatkarê dîplomatîyê yê Sovyêtistanê

li Yerâvane Neymark di nama xwe ya j i bo wezareta karên der va ya Sovyet ra şandî da (05.04.1935) ev xet jî nivîsîne: "Mercîyin xwedî qeraryên Êrmenîstanê bihimet serokatîya rojnama "*Riya Teze*" dikin. Rojname wisa miqate û bi tahamûl e, mirov dikare mihakeme bike ku konsûlên tirkanyin ve deri, nikaribûn tu qutpan jê ra bibînin. Wek tê zanîn, hemû hejmarên we ji teref tercûmanen tirkan gelekî bi himet tên tercüme kirin (Kovara Çira, hejmar 12, sal 1998, rûpel 11). Rûpela 12-an ya w e kovare da te gotine, ku Neymark nameke xwe ya mayîn da (09.05.1935), ku ji serokê qismê 1-6 ye wezareta karên dêr va yê Sovyêtistanê ra şandîye, awa nîvîsîye: Li gor agahdarîyên di destê min da, demek berê Aral û Yilmaz di derheqê pirsa kurdi da raporek bi dizîhazir kirinê. Li gor înformasyonin di destê me da, muhtewa vi rapori ev e: li Erîvanê rojnama "*Riya Teze*" hebûna xwe berdewam dike. Hebûna wi ti ser tixûbi Tirktyê ji bo me tehdit e û îşareta dijminatîyiye. Aral û Yilmaz karbidêsten dîplomatîk yên

Tirkîyê bûn. Aral konsülê Lenînakanê bû, ku bajarê Ermenîstanê yê duda yê).

Tirkîyê bin perda ku wê pewandîyên dîplomatîk tevî Sovyetîstanê bibire an serttir bîke, bı destî şerletanîya û zorlekîrîna gelek cara Sovyetê mecbûr kirîye, ku mafên ku dane kurda hilînin. Û wê derece da gihîştîye hinek destanîna. Mesele, hukumeta Sovyetîstanê biryarên nuh qebûl kır bona kêmkirina wan mafa. Ji sala 1935-a name û nivîsên merkeza kurdzanîye yên bi der va ra dihatîne kontrolkirînê. Jî rojnama *"Riya Teze"* ra îdî bı resmî qedexe bû pırsên kurdên der va ra mijûl bibe, rêkirina rojname û pirtûkên dersan û yên edebî ji welêt der hate berbendkîrîn 6. B 6 namûsî û bâşerefîya vî awahî dikare tenê hinkûfî Tirkîyê bê, ku li bal mê bi hêqî navê Roma Reş le kirine.

Tevî van dijwarîyan û xêrnexwezîyan, bi tevayî em dikarîn bêjîn, ku me jî bo gelê xwe arşîvekê dewlemend, kêrhatî hîştîye. Dîmîne, ku lekolîner û ronakbîrên kurda yên mayîn kurdewarîya wê rojnamê bikinê hêbûna kurd û Kurdistanê.

10'ê mijdarê (oktobir) sala 1997a li Stockholmê Pirtûkxana kurdî bi heytehol hate vekirine. Ez firsenda nivîsara ve gotarê bi kar tînim û ji navê kurdan

Sovyetistana berê wê bi dil û can pîroz dikim. Bi bawerîya min, eger serokatîya we hemû komplektên "Rya teze" ji redaksyona wê bikire (ji sala 1955a vir da 42 cild hene, her yekê da 100'ı zêdetir hejmar), ew e him kêmanîya xwe ya weşana kurdî dagire, him jî rojnama kurdî ya here jîyandirêj we jîyana xwe hîn baştir berdewam bike, ji ber ku eva çend sal e dewlet alîkarîyê nade û ew mehe carekê- duda ronahî dibîne. Ew jî bi piranî bi alîkarîya gel. Û eger rojekê ji rojan *"Rya teze"* hate girtin, ewe şermeke mezin be ji bo me û der-

beke giran be ji bo dîroka rojnamegerîya me. Wê demê îdî hewar-gazî bê feyde dibe, berga tiştekî nagire.

Ji bo agâha wê zedê li ser "*Rya teze*" hebe, ez dixwazim wê bidime hêsandinê, ku bilî komplektên we, arşîva navbendî ya komara Ermenîstanê da hemû nivîsarên ji bo rojname hatine şandin (yân çapkirî jî, yên çapnekirî jî) têne parastinê. Gêlo dêstxêtên Erebê Şemo, Ebdula Goran, Hecîyê Cindî, İsmet Şerîf Wanlî, Qanatê Kurdo, Hêjar, Çerkezê Xudo, Margarîta Rûdenkoyê, Emînê Evdal, Ahmedê Mîrazî, Wezîrê Nadirî, Reşîd Kurd, Nadoyê Xudo û gelekên mayîn, bi seda name û wêneyên welatparêzên ji Kurdistanê û jî cîyên mayîn îro ji bo me ne tiberk û nivişt in? Ew materyal xezîneke giranbuha ne ji bo kurdzana û hemû welatpareza.

Gava kovara kurdî ya delal "*Hawar*" destbi weşana xwe dike, çend hejmarên "*Riya Teze*" û hinek pîrtûkên kurdî yên li Yerevanê derketî ji wan ra tê şandin. Kovar hejmara xwe ya 8-a da (sala 1932-a) nivîsa Celadet Bedirxan (bi nasnave Herekol Azîzan) ser ve meselâ çap dike. Em binihêrin çika li wir çi tê gotinê:

"*Rojnamekê kurdmancî*," bi herên nû, bi kurdmancîyekê xwerû, li Rewanâ, di şıklekî spêhî û çeleng de derdîkeve.

Ve paşîyê çend hejmarên wê gehiştine destê me. Çavên me pê biruhn bûn, dılâ me şa û geş bû.

Kurdmancên Rewanê ji rojname pevê çend kitêb jî derexistine. Me sê-çar roj mijûlahîya xwe bi wan kirin.

Ji nav rûpelân wan in taze û têr bihna kulîlkin çîyayê Elegozê, bay S zozanên Serhedan dihatin. Di nav resmên wan de şal-û-şapiki kurdmancî, xencer û piştxencera kal û kalikin me dihatin dîtin.

"Rya Teze" wek navê xwe tazeye, nuye, nûbar e. Li ji Hawarê kevintir, bu emr ji mezintire. Hejmara wi a paşin ko gehiştiye destê me a pêncî û nehane. Li gor a ko *"Rya-Teze"* rojnameke dehrûjkiyê, berî salki û hin dest bi derketinê kiriye.

Wê hejmarê da Celalet Bedirxan ji pirtûkekê ji Ye Revanê şandî du helbest weşandine û dawîya nivîsa xwe da ha gotîye: Ji bona îr o me hevqas got, pişdetir em dîsan ji *Rya-Teze* behs bikin.

Em jî hevali xwe re riyeke xweş û dawîyeke geş hêvî dikin. Divit ko her gav me hay ji hev hebit û gerek e ko em hevdu ser xebata hev serwext bikin ".

Rast e, "*Hawar*" e bas ne kiriye (û rast jî kirîye), ku ke ew hejmarên "*Rya Teze*" û pirtûkên kurdî ji Ye revanê ji wan ra şandine, le em zanin ku ew Hecîyê Cindîyê nemir bûye û bona wê yekê dewlete ew girt, kire hebsâ. Rast saleke ew zindana Stalînîyê da ma, le kubar bû, ku bona wî karî li wir maye.

Bira hayâ we pê hebe, ku 50 salî zêdetir 10-12 xebatkarên redaksyona rojnamê her ro 8 seheta ser amadekirina her hejmarekê wê kar kirine û bilî w e jî bi dehan nûçegîhan, nivîskar û zanyar bi nivîsarên xwe pêra hatibûn girêdan.

Yek ji wan - Egîtê Sinco eva 43 sal e, ku rojname ra dinivîse. U bi çi dijwarîyên nedîtî! Bi teknîka kevintirîn, her xetekê wê ser gulla qirqeşûnê rêz dibû, dikete sitûnê, dibû rûpel û paşê jî hejmar. car emê çawa bextê xwe bişewitînin, heyra wî karî û wan camera nîbin? Û ji bo karê baş sala 1980Î, roja 50-salîya ronahîdîtina hejmara xwe ya pêşin da, rojname ji alîyê hukumeta Sovyetistanê da bi xelata "Nîşana hürmeti"

va hate xelatkirinê. Piranîya xebatkarên wê, yên berâ û niha, endamên Yekîtîya Rojnamê vanên Ermenîstanê ne, lê yek ji wan endamê Yekîtîya Rojnamê vanên Moskowa ye.

Gava me berî çend salan 100-salîya rojnamegerîya kurdî bi heytehol da kivşê, min heyfa xwe pê anî, ku xebat û ceribandina "*Rya Teze*" ji alîyê hêma bêjê hêmû rojnamê û kovarên kurdî, yên piştî wê dêrkêtî, nê hatinê bikaranînê. Bêy ku haya wan ji hêv hêbê, hatine weşandinê. Sebebên wê hênê jî (wêk, bi alfêbayên cihê-cihê ronahî didîtin, sînorên Sovyetistanê j i bo her kesî vekirî nî bû), lê, wek kurdî dibêjin, yê ku dixwaze 'çare dibîne, yê ku naxweze' manîya dibîne. Ew hevrakarkirin, danûsitandin û hajhevhebûn wê dêrêca rojnamêvanîya kurdî hîn bilindtir bikirana. Lê niha ew problem hatîye hildanê û kêmanîya berê dikare bi xebatên kêrhatî va bê tijekirinê. Xwesma, ku îro him sînor vekirîne, himjî arşîv. Îro di redaksyona "*Rya teze*" da sê kes kar dikin: berpirsyar Tîtalê Kerem, xwedî Rizganê Cango û nûçagîhanê gîştî Mirazê Cemal. Mêranîya ew dikin (bi meaşekî biçûk) hêjayî qîmêtê bilinde.

Bilî navên jorgotî, îro em bi hurmetgirtin navê wan kesan bi bîr tînin, yân ku salên cihê-cihê li wir kar kirine: Qaçaxê Mirad, Şekroyê Xudo, Xelîlê Çaçan, Babayê Keleş, Tîtal Mûradov, Elîyê Ebdilrehman, Egîtê Xudo, Hesenê Qeşeng, Pirîskê Mihoyî, Porsora Sebrî, Tîtalê Efo, Karlenê Çaçanî, Şerefê Eşir, Egîtê Abasî, Paşayê Erfût, Letîfê Emer, Gayanê Hovhannîsyan û ez.

Malî ava ji Enstîtuya Kurdî ya Parîsê, ji Borîs û Melsîkê Mehmed, Gîno Lobaro û yên mayîn ra, ku sponsorîya rojname demekê dirêj hildane ser xwe û alîkarî kirin. Gîno Lobaro niha jî alîkarî dike.

Bilî "Rya teze" li Sovyetistana berê ev rojname û kovar jî derketine: rojnamên "*Soveâtskîy Kûrdîstan*" ("Kurdistana Sovyet") li Azirbecanê (salên 1923-1961) bi azerî, "*Ronahî*" li Gurcistanê (salen 1992-1994) bi gurcî, "*Golos kûrda*" ("*Denge kurda*") li Moskow (salen 1990-1994) bi rûsî, "*Botan*" li Ermenîstanê (salên 1992-1997) bi ermenî û kovara "*Kurd*" li Qazaxistane (1990- 1993) bi kurdî. Her yek ji wana di hêla hişyarkirina gel, pêşketina çand û edebîyata me da rolak lîst, lê dereca mayîna nava dîroka rojnamegerîya kurdî da rêçeke dîyar ne hîştin.

Min di ve gotarê da henvaha behsa çend rojname û kovaren kurdî yên mayîn jî kir, ku piştî Perestroykayê li çend komarên Sovyetistana berê da ronahî dîtine.

Lê hinekên din jî ronahî dîtine û hetanî niha jî ronahî dibînin. Wek kovarên "*Kurdîstan Rapor*t" û "*Drûjba*" bi rûsî û rojnama "*Axîna Welat*" bi kurdî û rûsî. Ev hersê jî li Moskow, ji alîyê PKK ronahî dibînin. Ew jî tema gotareke dine.

Em dîsa bêne ser "*Rya teze*".

Redaksyona rojname piştî rûxandina Sovyetîstanê gelek dijwarî derbaz kirin. Dewletê û hükümetê dixwast ew bê dadane, komela Êzîdîyan bi hêlandayîna serokatîya komarê bi çend pîsikên xwe va gelek cara erîş anîne ser me, rojname 7 meha derneket û me hîç meaş ne sitend, lê em her ro dihatin ser kar û me ber xwe da, ne hîşt, ku ecêb bê sere we.

Lema jî, gelî xwendevana, deynê her welatparêzekî ye piştgirîya rojnamê bike-bi nivîsara, bi têlêfonê, bi nama, heta bi pera jî. Ecêba ser ecêbê jî ewe, ku Fax û kompyûteren redaksyone pir kevin in.

DİGOR FOTOĞRAFLARI

Digor ve Köylerini gösteren Harita

Tekor Kilisesinden bir görünüm

(Agarak) Ekrek Kilisesi

Tekor Kilisesinden ilk görünüm

(Agarak) Ekrek Kilisesi

Beş Kilise son hali yıkılıyor

Bagnayr (Pekran) Kilisesi

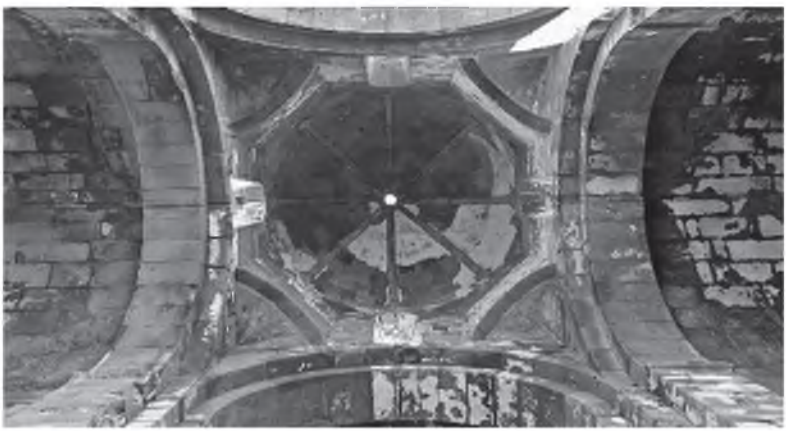
Beş Kilisenin ilk görünümü

Beş Kilisenin ilk halinden başka bir görünüm

Magazberd Kalesi bir görünüm

Müren Kilisesi tavan görüntüsü

Magazberd Kalesinden başka bir görüntü

Müren Kilisesi

Zibini (Zipni) Kilisesinin yıkılmış hali

Naxşıwan Kilisesi (Nahswan) Kocaköy Kilisenin son hali

Digor'dan bir görünüm

Alaman (Alem) Kilisesinden bir görüntü

Zipni (Zibini) kilisesinin camiye dönmüş hali

Ermeni arşivleri soykırım bir görünüm

Nura Cewari'nin kürt kadınlarla bir görüşme anı

KAYNAKÇA

- F. ENGELS : *Doğanın Diyalektiği* Sol Yayınları 1970 Ankara
- Candan Badem: *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti* Bir Zamanlar Yayıncılık.
- Rohat Alakom: *Torın Aristokraten Serhede* Avesta Yayınları.
- Naci Kutlay: *21. Yüzyıla Girerken Kürtler* Peri Yayınları.
- Taner Akçam: *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu* İmge yayınları
- M.Kalman: *Batı Ermenistan Kürt İlişkileri ve Jenosid* Zel Yayınları.
- *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi* Deng Yayınları.
- Mehmet Bayrak: *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri* Özge.
- Mehmet Bayrak: *Kürdoloji Belgeler*i Özge Yayınları
- Charles Darwin: *Türlerin Kökeni* 1970 Sol Yayınları Ankara
- Charles Darwin: *İnsanın Türeyişi* Sol Yayınları 1968 Ankara
- Heciyê Cindî: *Hewarî*, Lis Basın Yayın 2008 Diyarbakır
- Sefa Kaçmaz: *Tevrat, İncil ve Kuran'ın Mezopotamya Yazın Kaynakları*, El yayınları 2007 İstanbul
- İsmail Beşikçi: *Doğuda Değişim ve Yapısal sorunlar* Doğan Yayınları
- İsmil Beşikci: *Uluslararası Anti Kürd Nizam ve Yüksek Kürd Bilinci,* İsmil Beşikci Vakfı yayınları 2014 İstanbul.
- İsmail Beşikçi: *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler* Yurt yayınları.
- E.Hasanpur: *Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları.* Avesta Yayınları.
- Lazarev: *Emperyalizm ve Kürt Sorunu* Özge Yayınları
- M.Emin Zeki Beg: *Kürdistan Tarihi* Beybun Yayınları.
- Minorsky: *Kürtler* komal Yayınları
- A.Y.Petrosyan: *Sovyet Gözüyle Jön Türkler* Bilge Yayınları
- İhsan Nuri Paşa: *Kürtlerin kökeni* Doz Yayınları
- Cemşit Bender: *Kürt Mitolojisi* Berfin Yayınları.
- Tori: Bir *Kürt Düşüncesi Ezidilik ve Eziditer* Berfın Yayınları

- Horst Klengel: *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü,* Telos Yayıncılık
- Josef Wiesehöfer: *Antik Pers Tarihi:* Telos Yayıncılık,2003 İstanbul.
- *Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1920* Koral Yayınları 1975.
- Gülçiçek Günel Tekin: *Dilimiz Varlığımız Dilimiz Kimliğimizdir* Belge Yayınları 2013 İstanbul.
- *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*: Prof.Dr. Celilê Celil M.S.Lazarev, O.İ.Jagalina, M.A.Gasaratyan, Prof.Dr.Şakire Xidoyê Mıhoyan Çev. M.Aras Peri Yayınları 1998 İstanbul.
- Servet Erişan: *Kars Tarihi ve Turızmi* İstanbul.
- Şaban İba: *Sevr'den Lozan'a Kürt Sorunu ve Kemalist Hareket* aram Ali İhsan Aksamaz: *Doğu Karadeniz'de Resmi İdeolojiler Kuşatması,* ikinci baskı Belge Yayınları 2011 İstanbul.
- H.Yeşil: *Bolşevik Bakışla Mehabad Kürt Cumhuriyeti* Dönüşüm Yay
- Suat Gökalp: *Mezopotamya Siyasal Tarihi* Belge Yayınları ikinci
- Temurê Xelıl: *Rojnema Kurdi ya here jiyan direj RİYA TEZE*
- Erebê Şemo: *Şıvanê Kurmanca* Lis Yayınları
- Selahattin Mihotolli: *Aryan Uygarlıklarında Kürtler*
- Abdullah Öcalan: *Sümer Rahip Devletlerinden Halk Cumhuriyetine Doğru*, cilt 1. 2 Mem Yayıncılık ,
- İbn'ül-Ezrak: *Mervani Kürtleri Tarihi* Koral Yayınları 1975 İstanbul
- Ksenefon: *On binlerin Kürdistan'dan Geçişi* Komal Yayınları 1977 Dr. Heinz Gstrein: *Avukatsız Halk Kürtler,* Üçüncü Dünya yayınları
- Şerefxan Cizîrî :*Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık,* Doruk Yayıncılık, 1997 Ankara.
- Faik Bulut: *Ehmedê Xanî'nin Kaleminden Kürtlerin Bilinmeyen Dünyası* Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul.1995
- Şeref Han: *Şerfname Kürt Tarihi,* Yöntem Yayınları İstanbul 1975.
- Şerf Han: *Osmanlı, İran Tarihi* Ant Yayınları, İstanbul,1971
- Dr. Şivan: *Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali*, El Yayınları İstanbul 2014.
- Ermenistan Ulusal Arşivi: *Kedername Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Soykırımı*, Çeviren Diran Lokmagözyan Belge Yayınları.

- Kemal Süphandağ: *Hamidiye Alayları Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı* Peri Yayınları İstanbul 2012.
- Rohat Alakom: *Kağızman Kars'ın Tadı Tuzu*, Kağızman Belediyesi Yayınları 2012 Kağızman Kars
- V.İ.Lenin: *Emperyalist Savaş Üzerine*, Günce Yayınları 1976 İst.

DERGİLER, GAZETELER

Özgür Gündem

Kürt Tarihi

Tükenmez

Çağrı

Güney

Özgür Halk

Newroz

Virtual ani

DİGOR'UN TARİHİ
(Dîroka Dîgor'e)

Digor'da iz bırakan kültürlerin, yani bu coğrafyada yaşamış kadim halkların yaşam tarzı gelenek ve göreneklerini, dillerini, inançlarını ele alıp açığa çıkarmaya çalıştık

Zagroslar'ın başlangıcı olan bu topraklardaki halkları incelerken başta Kürt halkı olmak üzere diğer halkları ve farklı kültür zenginliklerini de tanımaya, tanıtmaya çalıştık. Yani "ne zaman farklılıkları kaybedersek o zaman zenginliğimizi de kaybederiz" bakış açısıyla konuya odaklandık.

Halklar kültür ve tarihlerini öğrenip yorumlayarak, değişim ve dönüşüm kapasitesine ulaştıklarında, tarihsel davalara önemli katkılar sağlayabilirler. Bu yüzden tarihimizi bilmek zorundayız.

Egemenler, halkların kültür ve inanç farklılıklarını kullanarak birbirlerine düşman ettiler. Bu anlamda kadim halkların tarihlerini paramparça ettiler.

Süreçleri kavramalıyız ki; onları belirli istemler doğrultusunda değiştirebilelim. Tutarlı ve gerçekçi bir düşünce sistemi ancak gerçeklerin süzgecinden geçtikten sonra ortaya çıkabilir.

Digor'un tarihsel geçmişi, ekonomik, sosyal, kültürel, nesnel durumunu ortaya çıkarmak, amacıyla bir araya gelen bizler tarihsel görevimiz gereği böyle bir çalışmayı görev edindik. Bu bağlamda benzer çalışmalarımız devam edecektir.

978-975

günce yayınları

15 TL